

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN AVRUPA BİRLİĞİ
KARŞISINDAKİ REKABET GÜCÜNÜN
AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER
YÖNTEMİ KULLANILARAK ANALİZİ**

Nuriye Eruygur

Zonguldak 2019

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN AVRUPA BİRLİĞİ
KARŞISINDAKİ REKABET GÜCÜNÜN
AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER
YÖNTEMİ KULLANILARAK ANALİZİ**

**Hazırlayan
Nuriye Eruygur**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Necla Ayaş**

Zonguldak 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

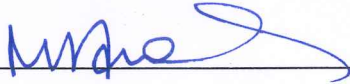
10 / 12 / 2019

Nuriye Eraygur

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalında 2008528203008 numaralı Nuriye Eruygur'un hazırladığı "Türk Tarım Sektörünün Avrupa Birliği Karşısındaki Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi Kullanılarak Analizi" konulu DOKTORA/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 26/11/2019 Salı günü saat 16.30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OYBİRLİĞİYLE/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Necla Ayaş (Danışman)

Üye

Doç. Dr. Şenay Saraç

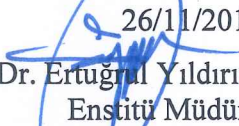
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ali Konak

Üye _____

Üye _____

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

26/11/2019

Prof. Dr. Ertuğrul Yıldırım
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum : ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Türk Tarım Sektörünün Avrupa Birliği Karşısındaki Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi Kullanılarak Analizi
Tez Yazarı : Nuriye Eruygur
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Necla Ayaş
Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2019
Sayfa Adedi : 157

Avrupa Birliği, Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. AB ile yapılan ticarete de tarım önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmada Türk tarım sektörünün tarihi gelişimi, AB ile ilişkiler, dış ticaret teorileri ve rekabet teorileri, rekabet gücü, rekabet gücünün belirleyenleri ve ölçüm yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmada, Türk tarım sektörünün, AB karşısındaki rekabet gücünün, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yöntemi ile ölçümü amaçlanmıştır. Balassa ve Vollrath'ın hesaplama yöntemleri kullanılarak 2007-2017 yılları için inceleme yapılmıştır. Veriler Birleşmiş Milletler İstatistik Portalı'ndan elde edilmiş ve SITC Rev 4 sınıflandırması verileri kullanılarak hesaplama yapılmıştır. Tarım sektörünün bütünü ve seçilen 22 alt sektör için karşılaştırma yapılmıştır.

Türk tarım sektörü, AB karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir, seçilen alt sektörlerde ise; bazı sektörlerde avantaj, bazı sektörlerde dezavantajlar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, Rekabet Gücü, Tarım Sektörü

ABSTRACT

Institution : ZBEU Institute of Social Sciences, Department of Economy
Title : Analysis of Turkish Agricultural Sector's Competitiveness versus European Union Using the Revealed Comparative Advantages Method
Author : Nuriye Eruygur
Adviser : Prof. Dr. Necla Ayaş
Type of Thesis, Year : MSc. Thesis, 2019
Total Number of Pages : 157

The European Union is the biggest trade partner of Turkey. Agriculture has a significant place in this partnership. In this study, the information about the historical development of The Turkish agriculture area, Turkey's relationships with the EU, the theories of the foreign commerce and competition, competitive capacity, determiners of competitiveness and method of measurement of competitiveness were given.

The aim of this study is to determine the competitiveness of the Turkish Agriculture Sector against the EU by using the Revealed Comparative Advantages Method. The calculation methods of Balassa and Vollrath were used between 2007 and 2017 to identify this competitiveness. The data were obtained from the United Nations Statistics Portal and required calculations were computed by utilizing the SITC Rev 4 classification data. Comparisons were prepared for the entire agricultural sector and 22 selected sub-sectors.

The Turkish Agricultural Sector has a comparative advantage over the EU. However, some of the selected sub-sectors have advantages and others have disadvantages over the EU.

Keywords: Revealed Comparative Advantage, Competitiveness, Agricultural Sectors

ÖN SÖZ

Avrupa Birliği, Türkiye için önemli bir pazardır, bu nedenle AB ile yapılan ticaretin incelenmesi önem taşımaktadır. AB ile yaptığımız ticarete tarım sektörünün önemli bir yeri vardır.

Çalışmanın hazırlanmasında ki temel amaç Türk tarım sektörünün, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hakkında bilgi sahibi olmaktır. Bu nedenle çalışmada rekabet gücü ölçüm yöntemlerinden biri olan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi kullanılmıştır. Balassa ve Vollrath'ın literatüre kazandırdığı ölçüm teknikleriyle ölçüm yapılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır. Çalışmada Birleşmiş Milletler veri tabanından elde edilen SITC Rev 4 sınıflandırması verileri kullanılarak, Türk tarım sektörü ve 22 alt sektör için 2007-2017 yıllarını kapsayan dönemler için hesaplama yapılmıştır.

Ayrıca çalışmada Türk tarım sektörünün tarihi gelişimi, AB ile ilişkiler, dış ticaret teorileri, rekabet teorileri, rekabet gücü ve ölçüm yöntemleri hakkında da bilgilendirme yapılmıştır.

Çalışmada bana desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli Danışmanım Prof. Dr. Necla Ayaş'a ve aileme çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	x
EKLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1
1. REKABET GÜCÜ VE DIŞ TİCARET AÇISINDAN ÖNEMİ	5
1.1. Rekabet Gücü ve Dış Ticaret Kavramsal Analiz	5
1.1.1 Rekabet Gücü Tanımları.....	6
1.1.1.1 Firma Rekabet Gücü	7
1.1.1.2 Endüstri Rekabet Gücü	7
1.1.1.3 Ulusal ve Uluslararası Rekabet Gücü	7
1.2. Dış Ticarete Rekabet Gücünün Teorik Temelleri	8
1.2.1. Geleneksel Yaklaşımlar	9
1.2.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi.....	9
1.2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	10
1.2.1.3. Faktör Donatımı Teorisi.....	11
1.2.2 Modern Yaklaşımlar	13
1.2.2.1 M. Porter Rekabetçi Üstünlük Teorisi	13
1.2.2.2 Çifte Elmas Yaklaşımı	14
1.2.2.3 Dokuz Faktör Modeli Yaklaşımı	15
1.3 Rekabet Gücünün Belirleyenleri	16
1.3.1 Makro Ekonomik Ortam ve Kamu Politikaları	16
1.3.2 Dış Ticaret Politikası	17
1.3.3 Üretim Faktörleri ve Üretim Maliyetleri	18
1.3.4 Altyapı, Verimlilik ve Kalite.....	19
1.3.5 Eğitim-Sağlık Gibi Beşerî Sermaye Göstergeleri ve Hukuk Sistemi ...	21
1.3.6 Jeopolitik Konumu, Demografik ve Sosyo Kültürel Yapı	22
1.3.7 Yabancı Sermaye ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar	22

1.3.8 Bilim, Teknoloji ve Ar-Ge Yatırımları.....	23
1.3.9 Pazarlama	24
1.4 Rekabet Gücünün Ölçüm Yöntemleri.....	25
1.4.1 İhracat Benzerlik Endeksi.....	25
1.4.2 Ticaret Çakışması	26
1.4.3 Ticaret Entropi Endeksi	26
1.4.4 Uygunluk Katsayısı	27
1.4.5 İhracat Piyasa Payı Endeksi.....	27
1.4.6 Net İhracat Endeksi	27
1.4.7 Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler.....	28
1.4.7.1 Liesner'in Yaklaşımı.....	28
1.4.7.2 Balassa'nın Yaklaşımı	28
1.4.7.3 Vollrath'ın Yaklaşımı	29
1.4.7.4 Lafay'ın Yaklaşımı	30
2. TÜRKİYE İLE AB İLİŞKİLERİ, TARIM SEKTÖRÜ VE TÜRK	
TARIMI	32
2.1 Türkiye ve AB İlişkileri	32
2.1.1 Türkiye ve AB İlişkilerinin Tarihçesi.....	32
2.1.2 Türkiye ve AB Arasındaki Ticari İlişkiler.....	35
2.2 Tarım Sektörü.....	37
2.3 Türk Tarım Sektörünün Tarihsel Gelişimi	40
3. LİTERATÜR TARAMASI.....	55
4. AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER YÖNTEMİ İLE	
TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN AB KARŞISINDAKİ REKABET	
GÜCÜNÜN ÖLÇÜMÜ.....	62
4.1 Araştırmanın Amacı	62
4.2 Araştırmanın Önemi.....	62
4.3 Araştırmanın Sınırlılıkları	63
4.4 Araştırmanın Yöntemi.....	63
4.5 Türk Tarım Sektörünün, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin	
Balassa ve Vollrath Yöntemleriyle Analizi.....	67
4.5.1 Canlı Hayvanlar, Bölüm 03 Altında Yer Alan Hayvanlar Hariç	
(Kod 00)	72
4.5.2 Et ve Et Müstahzarları (Kod 01).....	74

4.5.3 Süt Ürünleri ve Kuş Yumurtaları (Kod 02).....	76
4.5.4 Balıklar (Deniz Memelileri Hariç), Kabuklular, Yumuşakçalar ve Su Omurgasızları ile Bunların Müstahzarları (Kod 03)	78
4.5.5 Tahıl ve Tahıl Müstahzarları (Kod 04).....	80
4.5.6 Sebze ve Meyveler (Kod 05).....	82
4.5.7 Şeker, Şeker Müstahzarları ve Bal (Kod 06).....	85
4.5.8 Kahve, Çay, Kakao, Baharat ve Bunlardan Yapılan Mamuller (Kod 07)	87
4.5.9 Hayvan Yemi (Öğütülmemiş Tahıllar Hariç) (Kod 08).....	90
4.5.10 Çeşitli Yenilebilir Ürünler ve Müstahzarlar (Kod 09)	92
4.5.11 İçecekler (Kod 11).....	94
4.5.12 Tütün ve Tütün İmalatı (Kod 12).....	96
4.5.13 Post, Deri ve Kürklü Deriler (Kod 21).....	97
4.5.14 Yağlı Tohumlar ve Yağlı Meyveler (Kod 22).....	99
4.5.15 Kauçuk, Ham (Sentetik ve Rejenere Dahil) (Kod 23).....	100
4.5.16 Mantar ve Odun (Kod 24)	101
4.5.17 Kâğıt ve Kâğıt Hamuru (Kod 25).....	103
4.5.18 Tekstil Elyafı (Yün Topları (Topakları) ve Diğer Taranmış Yünler Hariç) ve Bunların Atıkları (İplik veya Kumaş İmalatından Olmayanlar) (Kod 26)	105
4.5.19 Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hayvansal ve Bitkisel Ham Maddeler (Kod 29).....	108
4.5.20 Hayvansal Sıvı ve Katı Yağlar (Kod 41).....	110
4.5.21 Birleşik Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar ile Fraksiyonları, Ham, Rafine Edilmiş (Kod 42).....	111
4.5.22 Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hayvansal veya Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, İşlem Görmüş; Hayvansal veya Bitkisel Kökenli Mumlar; Hayvansal veya Bitkisel Katı veya Sıvı Yağların Yemeye Uygun Olmayan Karışımları veya Müstahzarları (Kod 43).....	113
SONUÇ	116
KAYNAKÇA.....	121
EKLER	132
ÖZ GEÇMİŞ	157

GRAFİKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Grafik 2.1: AB ile Dış Ticaret	37
Grafik 4.1: Türk Tarım Sektörünün AKÜ değerleri	69
Grafik 4.2: Canlı Hayvanlar, Bölüm 03 Altında Yer Alan Hayvanlar Hariç (Kod 00).....	73
Grafik 4.3: Et ve Et Müstahzarları (Kod 01)	75
Grafik 4.4: Süt Ürünleri ve Kuş Yumurtaları (Kod 02).....	77
Grafik 4.5: Balıklar (Deniz Memelileri Hariç), Kabuklular, Yumuşakçalar ve Su Omurgasızları ile Bunların Müstahzarları (Kod 03)	79
Grafik 4.6: Tahıl ve Tahıl Müstahzarları (Kod 04)	82
Grafik 4.7: Sebze ve Meyveler (Kod 05).....	84
Grafik 4.8: Şeker, Şeker Müstahzarları ve Bal (Kod 06).....	87
Grafik 4.9: Kahve, Çay, Kakao, Baharat ve Bunlardan Yapılan Mamuller (Kod 07) ..	89
Grafik 4.10: Hayvan Yemi (Öğütülmemiş Tahıllar Hariç) (Kod 08)	91
Grafik 4.11: Çeşitli Yenilebilir Ürünler ve Müstahzarlar (Kod 09)	93
Grafik 4.12: İçecekler (Kod 11).....	95
Grafik 4.13: Tütün ve Tütün İmalatı (Kod 12)	97
Grafik 4.14: Post, Deri ve Kürklü Deriler (Kod 21)	98
Grafik 4.15: Yağlı Tohumlar ve Yağlı Meyveler (Kod 22).....	100
Grafik 4.16: Kauçuk, Ham (Sentetik ve Rejenere Dahil) (Kod 23)	101
Grafik 4.17: Mantar ve Odun (Kod 24)	103
Grafik 4.18: Kâğıt ve Kâğıt Hamuru (Kod 25).....	105
Grafik 4.19: Tekstil Elyafı (Yün Topları (Topakları) ve Diğer Taranmış Yünler Hariç) ve Bunların Atıkları (İplik veya Kumaş İmalatından Olmayanlar) (Kod 26).....	107
Grafik 4.20: Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hayvansal ve Bitkisel Ham Maddeler (Kod 29)	109
Grafik 4.21: Hayvansal Sıvı ve Katı Yağlar (Kod 41)	111
Grafik 4.22: Birleşik Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar ile Fraksiyonları, Ham, Rafine Edilmiş (Kod 42)	112

Grafik 4.23: Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hayvansal veya Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, İşlem Görmüş; Hayvansal veya Bitkisel Kökenli Mumlar; Hayvansal veya Bitkisel Katı veya Sıvı Yağların Yemeye Uygun Olmayan Karışımları veya Müstahzarları (Kod 43) 114

EKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Ek 1: Avrupa Birliği ile Ticaret	132
Ek 2: Türkiye'nin Toplam İhracat-İthalat Değerleri	133
Ek 3: AB Toplam İthalat-İhracat Değerleri	134
Ek 4: Kod 00- (Canlı hayvanlar, bölüm 03 altında yer alan hayvanlar hariç), İhracat ve İthalat Değerleri	135
Ek 5: Kod 01- Et ve et müstahzarları, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri	136
Ek 6: Kod 02- Süt ürünleri ve kuş yumurtaları, İhracat ve İthalat Değerleri	137
Ek 7: Kod 03- Balıklar (deniz memelileri hariç), kabuklular, yumuşakçalar ve su omurgasızları ile bunların müstahzarları, İhracat ve İthalat Değerleri.....	138
Ek 8: Kod 04- Tahıl ve tahıl müstahzarları, İhracat ve İthalat Değerleri	139
Ek 9: Kod 05- Sebze ve meyveler, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri	140
Ek 10: Kod 06- Şeker, şeker müstahzarları ve bal, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri.....	141
Ek 11: Kod 07- Kahve, çay, kakao, baharat ve bunlardan yapılan mamuller, İhracat ve İthalat Değerleri	142
Ek 12: Kod 08- Hayvan yemi (öğütülmemiş tahıllar hariç), İhracat ve İthalat Değerleri	143
Ek 13: Kod 09- Çeşitli yenilebilir ürünler ve müstahzarlar, İhracat ve İthalat Değerleri	144
Ek 14: Kod 11- İçecekler, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri	145
Ek 15: Kod 12- Tütün ve tütün imalatı, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri	146
Ek 16: Kod 21- Post, deri ve kürklü deriler, ham, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri.....	147
Ek 17: Kod 22- Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri.....	148
Ek 18: Kod 23- Kauçuk, ham (sentetik ve rejenere dahil), İhracat ve İthalat Değerleri	149
Ek 19: Kod 24- Mantar ve odun, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri ...	150
Ek 20: Kod 25- Kağıt ve kağıt hamuru, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri	151
Ek 21: Kod 26- Tekstil elyafı (yün topları (topakları) ve diğer taranmış yünler hariç) ve bunların atıkları (iplik veya kumaş imalatından olmayanlar), İhracat ve İthalat Değerleri	152
Ek 22: Kod 29- Başka yerde sınıflandırılmamış hayvansal ve bitkisel ham maddeler, İhracat ve İthalat Değerleri	153

Ek 23: Kod 41- Hayvansal sıvı ve katı yağlar, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri.....	154
Ek 24: Kod 42- Birleşik bitkisel katı ve sıvı yağlar ile fraksiyonları, ham, rafine edilmiş, İhracat ve İthalat Değerleri.....	155
Ek 25: Kod 43- Başka yerde sınıflandırılmamış hayvansal veya bitkisel katı ve sıvı yağlar, işlem görmüş; hayvansal veya bitkisel kökenli mumlar; hayvansal veya bitkisel katı veya sıvı yağların yemeye uygun olmayan karışımları veya müstahzarları,	156

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABTD	: Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKA	: Ankara Kalkınma Ajansı
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKÜ	: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler
ARIP	: Tarım Reformu Uygulama Projesi
BRIC	: (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cum.)
CC	: Uygunluk Katsayısı
CEP	: Görelî İhracat Performansı Endeksi
DB	: Dünya Bankası
DBABB	: Dış İşleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DİB	: Dış İşleri Bakanlığı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DW	: Alman Dalgası (Deutsche Welle)
ES	: İhracat Benzerlik Endeksi
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTHB	: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
RC	: Açıklanmış Rekabetçilik Endeksi
RCA	: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler
RMA	: Görelî İthalat Üstünlüğü Endeksi

RTA	: Görelî Dış Ticaret Üstünlüğü Endeksi
RXA	: Görelî İhracat Üstünlüğü Endeksi
SBB	: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SITC	: Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TO	: Ticaret Çakışması
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği
TZOB	: Türkiye Ziraat Odaları Birliği
UN	: Birleşmiş Milletler
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WEF	: Dünya Ekonomik Forumu

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin eski zamanlarından beri ticaret yapılmaktadır, önceleri takas şeklinde olan ticaret günümüze kadar değişerek gelmiştir. Günümüzde ülkeler arasında yapılan ticaret hızla artmıştır ve dış ticaretteki gelişmeler ülkelerin gelişmişlik düzeylerine büyük etkiler yapmaktadır.

Ticaretin bu denli önemli oluşu, onun bilimsel temellere göre açıklanmasını gerektirmiştir. Dış ticareti bilimsel temellere dayalı olarak açıklayan ilk iktisatçı ise Adam Smith olmuştur. Adam Smith 1776 yılında “Milletlerin Zenginliği” adlı eserini yayımlamıştır. “Mutlak Üstünlükler Teorisi” ile de iki ülke arasında yapılan ticareti incelemiştir. Smith birbiriyle ticaret yapan tüm ülkelerin bu ticareten yararlı çıkacağını savunmuştur.

Smith'den sonra D. Ricardo da uluslararası ticareti açıklayan Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni literatüre kazandırmıştır. Ricardo'ya göre, bir ülke hiçbir konuda mutlak üstünlüğe sahip olmasa bile, yine de iki ülke ticarete başlamalıdır.

1933 yılında Bertil Ohlin, karşılaştırmalı üstünlükler teorisini farklı şekilde açıklamıştır. Ohlin hocası Eli Heckscher'in makalesini ve çalışmalarını yeniden incelemiş bazı eklemeler yaparak Faktör Donatımı Teorisi'ni dünyaya duyurmayı başarmıştır. Heckscher-Ohlin Teorisi, karşılaştırmalı üstünlükleri açıklarken ülkelerin faktör donatımlarını göz önünde bulundurduğundan teori Faktör Donatımı Teorisi olarak da adlandırılmaktadır. 1951 yılında Wasilly Leontief tarafından teori test edilmiş ve teoriyle uyuşmayan bir sonuç elde edilmiştir. Literatürde bu sonuca “Leontief Paradoksu” adı verilmiştir.

Dış ticaret ve rekabet birbirinden ayrılamayan iki kavramdır. Ülkeler uluslararası pazardaki paylarını arttırmaya çalışmaktadırlar ve bununla beraber rekabet konusuyla ilgili çalışmalar yapılmakta ve konuya verilen önem gün geçtikçe artmaktadır. Bu nedenle dış ticareti açıklamaya yönelik teorilerin yanında rekabet kavramını açıklayan teoriler de ortaya çıkmıştır.

Rekabet gücü teorilerinin en bilineni Micheal E Porter'ın elmas modelidir. Porter 10 ülke için yaptığı araştırmalarda 100'ü aşkın sektörü incelemiştir.

Ülkelerin hangi sektörlerde başarılı veya başarısız olduğunu ve bunun nedenlerini yaptığı çalışma ile açıklamıştır. Çalışmamızda, rekabet gücünü açıklamaya yönelik diğer teoriler hakkında da bilgilendirme yapılmıştır.

Ortak kabul gören bir tanımı olmayan rekabet gücü kavramının, literatürde ölçüm yöntemi üzerinde daha fazla durulmaktadır. Rekabet gücü ile ilgili ortak tanım bulunmasa da belli başlıklar altında kabul gören yaklaşımlar mevcuttur. Bundan yola çıkarak rekabet gücü tanımlarını firma düzeyinde, sektör düzeyinde, ulusal ve uluslararası düzeyde olarak yapabilmekteyiz.

Rekabet gücünün pek çok belirleyeni vardır. Çalışmamızda belli başlı belirleyenler hakkında bilgi verilmiştir. Bunlardan bazıları; makroekonomik göstergeler, kamu ekonomisinin yapısı ve büyüklüğü, dış ticaret politikası, üretim faktörleri, üretim maliyetleri gibidir. Rekabet gücünün belirleyenleri konusunda bilgi sahibi olmak, rekabet gücünün arttırılabilmesi için önemlidir. Gelişmiş ülkelerde bu belirleyicilerin çoğunun diğer ülkelere göre daha etkin olduğu görülmektedir.

Literatürde rekabet gücünün ölçümü değişik yöntemlerle yapılabilmektedir, araştırmacıların bu yöntemler arasında en sık kullandığı yöntem Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yöntemidir. Bu çalışmada Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükleri hesapladığı RCA(B) endeksi ve Vollrath'ın; Görelî Dış Ticaret Üstünlüğü (Relative Trade Advantage-RTA), Görelî İhracat Üstünlüğü (Relative Export Advantage- RXA) ve Görelî İthalat Üstünlüğü (Relative Import Advantage-RMA) endeksleri kullanılmıştır. Vollrath'ın diğer ölçüm yöntemi RXA'nın ve RMA'nın doğal logaritması arasındaki fark olan Açıklanmış Rekabetçilik (Revealed Competitiveness-RC) de çalışmaya eklenmiştir. Balassa endeksi Vollrath'ın RXA (Görelî İhracat Üstünlüğü) endeksine eşit kabul edilmiştir.

Çalışmada Türk tarım sektörünün, AB karşısındaki rekabet gücünün ölçümü amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Türkiye, 31 Temmuz 1959'da Topluluğa ortaklık başvurusunda bulunmuştur. AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış

olduğu başuruyu kabul ederek üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir. Söz konusu Anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir (DBABB, 2019a:1).

İzleyen yıllarda Türkiye gerekli koşulları sağlayabilmek için önemli adımlar atmıştır. Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Yine aynı gün bir basın toplantısı düzenlenerek Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi yayımlanmıştır. Böylece, Türkiye ile AB arasındaki inişli çıkışlı ilişki, çok önemli bir dönüm noktasını aşarak yepyeni bir sürece girmiştir (DBABB, 2019a:1). Ancak bu tarihten sonra üyelik sürecinde önemli bir yol kat edilememiş ve süreç tıkanmıştır.

AB, Türkiye'nin en önemli ticaret ortağıdır, yaptığımız dış ticarete en büyük paya sahip olan partnerimizdir. Yıllar içinde dalgalı seyirler gözlemlense de genel olarak ticaret hacminde artış görölmektedir. AB ile yaptığımız ticarete tarım sektörünün önemi büyüktür.

Çalışmada Türk tarım sektörünün tarihi gelişimi hakkında da bilgi verilmiştir. Tarım sektörünün, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, GSMH' da %40'larda olan payı 2016 yılında yaklaşık %6,4 olmuştur. Tarım sektörünün payı gitgide azalırken sanayi sektörünün payı artmıştır. Bununla beraber Türk tarım sektöründe bazı sorunlar mevcuttur, dış ticarete, üretimde ve kaynakların etkin kullanımında yaşanan sorunlar bunlardan bazılarıdır. Elverişli iklime, işgücüne ve verimli topraklara sahip olmamıza rağmen dış ticarete istenilen başarı gerçekleşmemektedir. Tarım sektöründe istenilen düzeye gelinebemiştir ancak Türkiye mevcut potansiyelini kullanarak tarım sektöründe çok daha iyi bir konuma gelebilecek kapasiteye sahiptir.

Çalışmanın literatür araştırmaları kısmında, daha önce tarım sektörü ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler kullanılarak hazırlanan yerli ve yabancı çalışmalara yer verilmiştir.

Araştırmanın bir sonraki bölümünde Türk tarım sektörünün bütünü ve seçilen alt sektörleri için AB karşındaki rekabet gücü hesaplaması yapılmıştır.

Burada öncelikle araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları ve yöntemi açıklanmıştır. Kullanılan yöntem açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemidir. Balassa ve Vollrath'ın ölçüm yöntemleri kullanılmıştır. SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre Birleşmiş Milletler istatistik portalından elde edilen veriler kullanılarak tarım sektörü ve 22 alt sektör için rekabet avantaj/dezavantajı hesaplanmıştır. Araştırma 2007-2017 yıllarıyla sınırlandırılmıştır. Hesaplama sonuçlarına göre tarım sektörünün bütünü için rekabet avantajı mevcuttur, alt sektörler için bakıldığında ise, bazı sektörler için avantaj bazı sektörler için dezavantaj durumu ortaya çıkmaktadır.

1. REKABET GÜCÜ VE DIŞ TİCARET AÇISINDAN ÖNEMİ

İnsanlığın gelişimine paralel olarak gelişen ticaret belli bir süre sonra bilimsel temellere oturtulmuş ve dış ticaret teorileri ortaya çıkmıştır. İktisat biliminde dış ticareti bilimsel temellere dayandıran ilk teori Adam Smith tarafından ortaya atılmıştır. Adam Smith, Merkantilistler'in görüşüne karşı çıkmış, dış ticarete serbestleşmeyi savunmuştur. Serbestleşme sayesinde ülkelerin ticaretten daha kârlı çıkacağını savunmuştur. Smith 'den bu yana dış ticarete büyük değişimler yaşanmış ve bu değişimler ile beraber dış ticareti açıklamaya yönelik yeni teoriler ortaya çıkmıştır.

Dış ticaret teorilerinin gelişimiyle beraber bir diğer önem kazanan konu da "rekabet" olmuştur. Ülkeler ticaretten kazandıkları gelirleri arttırabilmek amacıyla, rekabet konusuna daha fazla önem vermişler ve rekabet konusunu da bilimsel teoriler çerçevesinde incelemişlerdir. Günümüzde çok önemli olan bu kavram, pek çok iktisatçı tarafından açıklanmıştır. Rekabet ve dış ticaret kavramları birbirinden ayıramayan iki önemli konu olarak incelenmiş ve iktisat biliminde önemli bir yer almıştır.

1.1. Rekabet Gücü ve Dış Ticaret Kavramsal Analiz

Dış ticaretin en basit tanımı, devletlerin birbiriyle yaptığı ithalat ve ihracatın tamamıdır. Dış ticaret mal, hizmet, sermaye, emek, teknoloji gibi geniş bir alanı kapsayan konudur. Bu çalışmada dış ticaretin, rekabet ile ilişkisi hakkında bilgilendirme yapmak amacıyla taşımaktayız.

Dış ticaret, daha iyi bir kaynak tahsisi yoluyla gelirleri, tasarrufları ve yatırımı artırır. Bu da bir ülkenin tam olarak istihdam edilen ekonomilerde bile daha yüksek bir büyüme potansiyeli gerçekleştirmesini sağlar. Ayrıca, gelişmekte olan ülkeler için ticaret, tüketim mallarını ve ham maddelerini sermaye mallarına dönüştürmelerinin yanı sıra teknolojik olarak gelişmiş ülkelere teknolojik bilgi birikimi kazanmalarını da sağlayabilir (Gupta, 2015:13-14). Gelişmekte olan ülkelere bazıları bu bilgi birikimini doğru kullanarak gelişmiş ülkeler arasına girmiştir, örneğin Çin gibi.

Dış ticaretin ülkeler açısından bu denli önemli oluşu, konuya verilen önemin gün geçtikçe artmasına neden olmuştur. Ülkeler uluslararası ticaretten daha fazla pay alabilmek için sürekli rekabet halindedirler. Rekabet gücü, dış ticareti doğrudan etkiler, ülkelerin rekabet gücü ne kadar yüksekse dış ticaretteki payları da o derece artmaktadır. Rekabetçilik, ülkelerin, endüstrilerin ve şirketlerin başarısını değerlendirmek için kilit bir kriter olarak kabul edilir (Mehralian ve Shabaninejad, 2014:351). Başarılı ülkeler rekabetçilik dinamiklerini daha iyi anlarlar (Momaya, 2014:5). Gelişmiş ülkelerin rekabet gücü ve dış ticaret hacmi bunun göstergesidir.

1.1.1 Rekabet Gücü Tanımları

Önemi her geçen gün artan rekabet gücü kavramının literatürde görüş birliği sağlanan tek bir tanımı mevcut değildir. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlar (Atik, 2005:14);

- Rekabet gücü ele alınmak istenen alana göre değişmektedir. Rekabet gücü firma, sektör ve ülke bazında ele alınabilir. Buna bağlı olarak da her bir rekabet gücü farklı tanımlanabilir.
- Rekabet gücünü belirlemede kullanılan ölçütler farklı olabilir. Örneğin, ülkenin sadece dış ticaret açısından rekabet gücü belirlenebilir. Ya da çok sayıda gösterge ele alınarak ülkenin bütün olarak rekabet gücü belirlenebilir.

Ortak kabul gören bir tanımı olmayan rekabet gücü kavramının, literatürde ölçüm yöntemi üzerinde daha fazla durulmaktadır. Rekabet gücü ile ilgili ortak bir tanım bulunmasa da belli başlıklar altında kabul gören yaklaşımlar da mevcuttur. Bu yaklaşımlardan en çok kabul görenlerden biri rekabet gücünün mikro ve makro olarak sınıflandırılmasıdır. Mikro (işletme ve endüstri) ve Makro (ülke) bakış açısı. Mikro düzeyli yaklaşımda ülke içindeki işletmeler arasındaki rekabet ve bu rekabetin ulusal/uluslararası pazardaki etkileri incelenirken, makro yaklaşımda ülkenin uluslararası rekabetteki konumu üzerinde durulmuştur (Çivi, 2001:21). Bu ayrıma göre bu çalışma makro bakış açısıyla incelenmektedir diyebilmekteyiz. Bununla birlikte tek bir tanımın mevcut olmayışı rekabet gücünün farklı tanımlarını ortaya çıkarmıştır, bunlar firma, endüstri, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan temel tanımlamalardır;

1.1.1.1 Firma Rekabet Gücü

Rekabet gücü firma düzeyinde mal ve hizmetlerin rakiplerine oranla daha etkin biçimde sunulmasını ifade eder (Aktan, 2010:166). Detaylı olarak tanımlamak gerekirse; beşerî sermaye, teknoloji ve diğer üretim faktörlerine bağlı olarak firmanın rakiplerine göre daha kaliteli ve maliyet avantajı bulunan ürünleri ve hizmetleri üretmesini ifade eder (Düzgün, 2007: 424). Bu tanımlar sadece firmanın rekabet gücünü kapsadığı için aynı zamanda mikro bakış açısına girdiğini söyleyebiliriz.

Firmalar, maliyetleri asgari düzeye indirmek, daha yeni ve kaliteli ürünleri piyasaya sunmak, daha hızlı ve kaliteli hizmet sunmak ve rakiplerine kıyasla daha farklı ve özgün mal ve hizmetler üretmek yoluyla rekabet güçlerini artıracak stratejileri takip ederler. Ancak piyasa başarısızlıklarının varlığı firmaların tek başlarına yürüttükleri çabaların global piyasalarda, her zaman, başarılı olmalarını sağlamasına yetmeyebilir. Firmaların içinde buldukları ortam ve koşullar rekabet gücü üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Aktan ve Vural, 2004: 6). Ayrıca global piyasalarda firmanın rekabetinde, hangi ülkeden olduğu da önemlidir. Örneğin insanlar Alman ya da Japon firmalarının, ürettikleri malları fiyatı daha yüksek olsa da kaliteli bulup tercih ederler.

1.1.1.2 Endüstri Rekabet Gücü

Endüstri düzeyinde rekabet gücü, bir endüstrinin rakiplerine kıyasla eşit veya rakiplerinden daha yüksekte bir verimlilik düzeyine sahip olabilmesidir diye tanımlanabilir. Bir endüstrinin rekabet gücü; mali politikalarından, ekonomik yapıdan, siyasi istikrar ve ekonomik karar birimlerinin davranışlarından etkilenmektedir (Miral, 2006:5). Endüstri rekabet gücü, endüstrinin içindeki firmaların rekabet gücü olarak da açıklanabilmektedir.

1.1.1.3 Ulusal ve Uluslararası Rekabet Gücü

Ulusal ve uluslararası rekabet gücü genelde birbiri yerine geçen kavramlardır, sektör ve firma rekabet gücü kavramlarından daha geniş bir tanımlı kapsamaktadırlar. Uluslararası rekabet gücü bir ülkenin uluslararası ticaret ortamında diğer ülkelerle yarışabilmesi ve onlara rağmen ayakta kalabilme

becerisini göstermesi olarak düşünülebilir. Uluslararası rekabet gücü dayanakları, fiyat ve kaliteye dayanan uluslararası piyasalarda rekabet edebilme yeteneği ile rakiplerinden daha düşük maliyetle üretim yapabilme gücüdür (Miral, 2006:4). Dünya piyasalarında fiyat ve kalite açısından rekabet edebilir ürünleri satan ülkeler, dünya ticaretinde söz sahibi olmuşlardır. Bu anlamda ulusal rekabet gücü kavramı önem kazanmış ve genel olarak bir ülkenin dünya mal ve hizmet ticaretinde sahip olduğu payı ifade etmek için kullanılmıştır (Düzgün, 2007: 422). Gelişmiş ülkelerin ticaretteki büyük payları rekabet güçlerini göstermektedir.

Ulusal rekabet gücünün diğer bir tanımı; bir ülkenin ürettiği mal ve hizmetlerin (katma değer) sürekli ve düzenli artışlar göstererek ekonomik refah düzeyini yükseltmesi ve bunun sonucu olarak ülke vatandaşlarının yaşam standartlarını iyileştirmesidir (Aktan, 2010: 166). Rekabet gücü yüksek olan ülkelerde yaşam standartlarının genel olarak diğer ülkelere göre iyi olduğu görülmektedir. Ulusal rekabet gücünün üç temel özelliği şu şekilde sıralanabilir: (Çivi vd., 2008: 4).

1- Rekabet gücüne sahip olmanın ana amacı, ülkedeki yaşam standartlarını ve vatandaşlarının refah artışını sağlamaktır. Bu refah artışları ticaret, yatırım ve üretim gibi faaliyetlere yeterli önemi vermek ve ülkedeki tüm kurumlar arasında dayanışmayı arttırmak ve uzmanlaşmanın yolunu açmakla mümkündür.

2- Ürün ve hizmetlerin üretilip, dağıtılmasında rakip ülkeleri yakalayabilmek için ülkenin kendine has özellik, yetenek ve potansiyellerine odaklanması gerekir.

3- Ülkenin rekabet edebilme gücünün incelenmesinde sayısız gösterge kullanılmaktadır (uluslararası pazar payı, ülkenin ticaret bilançosu, üretim, istihdam vb.).

1.2. Dış Ticarete Rekabet Gücünün Teorik Temelleri

Dış ticaret teorilerinin gelişimine paralel olarak rekabet teorileri de gelişmiştir. Klasik dış ticaret teorilerinde “rekabet” kavramına ayrı biçimde yer verilmemiştir. Michael Porter’in çalışmalarıyla beraber “rekabet teorileri” ayrı bir başlık olarak incelenen önemli bir konu olmuştur.

Rekabet kavramı ile ilgili ilk analitik çalışmalar iktisadi analiz içerisinde matematiği yoğun olarak kullanan "marjinalist"ler tarafından yapılmıştır. Bunun nedeni ise matematiksel yaklaşımda rekabetçi piyasa varsayımlarının denge analizi için vazgeçilmez bir unsur olarak ortaya çıkmasındandır. Böylece Klasik İktisatçılar'ın çalışmalarında dinamik bir yapıyı tanımlayan rekabet kavramı, zaman içerisinde anlamsal bir değişime uğramış ve Neo-Klasik İktisadi Analiz içerisinde tam rekabet modelleri ile statik bir denge durumunu ifade eder hale gelmiştir (Tokathoğlu,1999:5).

1.2.1. Geleneksel Yaklaşımlar

Geleneksel yaklaşımların içinde tanımladığımız, Adam Smith'in "Mutlak Üstünlükler Teorisi" uluslararası rekabetin ilk bilimsel temellerini oluşturan çalışma olmuştur. David Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" ve Heckscher-Ohlin'in "Faktör Donatımı Teorisi" de uluslararası rekabet kavramının geçtiği geleneksel yaklaşımlardandır.

1.2.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Klasik dış ticaret teorisi dönemi Adam Smith ile başlar. Adam Smith modern iktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilmektedir, bunun en önemli nedeni 1776 yılında yayımladığı "Milletlerin Zenginliği" adlı eseridir. Bu eserde Smith, uluslararası ticareti bilimsel bir yöntemle açıklamaya çalışmış ve Mutlak Üstünlükler Teorisi'ni iktisat bilimine kazandırmıştır. Adam Smith'den önce ne Merkantilistler ne de Fیزیokratlar dış ticaret kuramına kayda değer bir katkıda bulunabilmişlerdir (Kibritçioğlu, 2007:3). Smith devlet müdahalesini savunan Merkantilizmi eleştirmektedir.

Büyük kitabını yazmaya on iki uzun yılını verdikten sonra Smith "evrensel zenginliği" yaratacak doğru iktisadi keşfettiği kanısındadır. Modeline "doğal özgürlük sistemi" adını vermiştir. Günümüzde iktisatçılar bunu "klasik model" olarak adlandırmaktadır (Skousen, 2007:17). Bu model kendinden sonra birçok iktisatçıyı etkilemiş ve klasik model ekolünün oluşmasına neden olmuştur.

Smith'e göre doğal özgürlük, tarifelerin ve ithalat kotalarının sınırlaması olmadan, yabancı ürünler dahil, malları istenen herhangi bir kaynaktan satın

alabilme hakkını içerir. Kişinin istediği işte ve istediği yerde istihdam edilebilme hakkını içerir (Skousen, 2007:19). Smith devlet müdahalesine kesin şekilde karşıydı, müdahalelerin piyasaların doğal dengesini bozacağını savunuyordu.

Smith, ülkelerin birbiriyle ticaret yapmaları halinde ticarete katılan ülkelerin tümünün bu ticareten yararlı çıkacağını öne sürmüştür. Ona göre her ülke mutlak üstünlüğe sahip olduğu yani öteki ülkelere göre daha ucuza ürettiği malların üretiminde uzmanlaşıp bu malları üreterek ihraç etmeli, buna karşılık öbür ülkelere göre daha pahalıya ürettiği malları ithal etmelidir (Dinler, 2003:492). Bu durumda bir ülke ticarete konu olan bütün ürünlerde mutlak üstünlüğe sahip olabilir ve sadece ihracatçı ülke konumunda olabilirdi. Smith ticaret yapan tüm ülkelerin bu durumda kârlı olacağını savunmuştur. Bunu da uzmanlaşma ile açıklamıştır. Smith, “Tam Rekabet”in varlığını savunmuştur, Ona göre ticaretteki serbestlik, piyasalarda arz-talep eşitliğini sağlar ve bunun sonucunda “Tam Rekabet” durumu ortaya çıkar.

Mutlak üstünlük teorisinin uluslararası ticaretin nedenini bilimsel olarak açıklamada önemli bir ilerleme olduğuna kuşku yoktur. Bununla birlikte bu teori emeğin gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret gibi uluslararası ticaretin ancak sınırlı bir bölümünü açıklayabilir. Gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki ticareti açıklamakta ise büyük ölçüde yetersiz kalır (Seyidoğlu, 2003:18). Smith’den sonraki iktisatçılar bu eksiklikleri gidermek için yeni teoriler ortaya çıkarmıştır.

1.2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Ticaret mutlak üstünlük ilkesine göre şekillenemediğinden bunun yerini alacak yeni bir prensibe ihtiyaç duyulmuştur. Karşılaştırmalı üstünlükler kanunu adını taşıyan yeni ilke, 150 yıldan daha uzun bir süre önce David Ricardo tarafından geliştirilmiştir (Kindleberger, 1970:22). Smith’in aksine Ricardo, bir ülkenin, herhangi bir üründe mutlak üstünlüğe sahip olmasa bile ihracat yapabileceğini savunmuştur.

David Ricardo uzmanlaşmanın ve uluslararası değişimin karşılıklı üstünlükler üzerine kurulmasını önermektedir. Ticaretin nedeni göreceli üstünlüklerdir. (Parasız, 2013:3). Bir ülke diğeri üzerinde doğal bir üstünlük

sahibi olsa bile, iki ülke arasında ticaret toplam çıktıyı artırır (Skousen, 2007:111). Ricardo, teorisini açıklamak için İngiltere ve Portekiz arasında yapılan, kumaş ve şarap ticaretini örnek vermiştir. Örneğe göre İngiltere her iki malda da mutlak üstünlüğe sahiptir. Ancak iki ürünlerdeki üstünlük derecesi farklıdır. Kumaştaki üstünlüğü 8 kat iken şaraptaki üstünlüğü 2 kat olmuştur. Bu durumda İngiltere üretim faktörlerini, üstünlük derecesi fazla olan “kumaş” üretiminde kullanmalı ve karşılığında Portekiz’den “şarap” ithal etmelidir.

Klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre yurtiçi üretim maliyetleri farklı olduğu sürece ülkeler kârlı dış ticaret yapabilirler ve yurtiçi üretim maliyetlerindeki farklılıklar da uluslararası emek verimliliğindeki farkların bir sonucudur. Ancak bu analizlerle uluslararası ticaretin gerçek nedeni açıklanmış olmamaktadır. Çünkü burada yurtiçi üretim maliyetleri farklılıklarının emek verimliliğindeki farklardan kaynaklandığı belirtilirken uluslararası emek verimliliğinde farklılık doğuran etkenler üzerinde durulmamaktadır (Seyidoğlu, 2003:63). Karşılaştırmalı üstünlüklerde açıklanamayan bu durum, Heckscher ve Ohlin’in literatüre kazandırdığı “Faktör Donatımı Teorisi”nde açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2.1.3. Faktör Donatımı Teorisi

Heckscher-Ohlin Teorisi karşılaştırmalı üstünlükler teorisini açıklarken ülkelerin faktör donatımlarını göz önünde bulundurduğundan teori “Faktör Donatımı Teorisi” olarak da adlandırılmaktadır. İsveçli iktisatçı Eli Heckscher 1919 yılında yazdığı makalesinde faktör donatımı teorisinden bahsetmiş fakat çok büyük bir etki yaratmamıştır. Heckscher’in öğrencisi Bertil Ohlin hocasının makalesini ve çalışmalarını yeniden incelemiş bazı eklemeler yaparak 1933 yılında yayınlanan kitabında faktör donatımı teorisini dünyaya duyurmayı başarmıştır.

İsveçli iktisatçı Bertil Ohlin’in ifadesine göre, farklı mallar farklı üretim unsuru girdisine ihtiyaç gösterir ve her ülke üretim unsurları bakımından farklı bir zenginlik gösterir (Kindleberger, 1970:33). Burada iki üretim faktörü üzerinde durulmuştur, emek ve sermaye. Ülke hangi üretim faktörüne daha çok sahipse üretimini o faktörün daha yoğun kullanıldığı alanlara kaydırması gereklidir ve

karşılaştırmalı üstünlüğü böyle elde edilebileceği öne sürülmektedir. Buna karşılık az miktarda sahip olunan üretim faktörlerini ise ithal etmesinin uygun olacağını ve uluslararası ticarete başarı sağlanabileceğini savunmaktadırlar (Işıkçı, 2013:16). Yani emek zengini ülkeler, emek-yoğun mallar ihraç edip, karşılığında sermaye-yoğun mallar ithal eder, Sermaye zengini ülkeler sermaye-yoğun mallar ihraç edip karşılığında emek-yoğun mallar ithal ederler.

Heckscher-Ohlin teorisi birçok ülkede test edilmiş bazı ülkelerde teoriye uygun sonuçlar çıkmış olsa da bazı ülkelerde teorinin tam tersi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Teoriye ters olan bu paradoksların en bilineni Leontief paradoksudur. Faktör yoğunluğu farklılıklarına dayanarak ülkeler arasındaki ticaretin şeklinin nasıl olacağına dair çalışmalar 1951 yılında Wasilly Leontief tarafından Heckscher-Ohlin modelinin ampirik testi ile başlamıştır. Her ülkenin ülkede nispeten bol ve ucuz olan üretim faktörünü yoğun olarak kullanan malı ihraç, ülkede nispeten kıt ve pahalı olan üretim faktörünü yoğun olarak kullanan malı ise ithal edeceği öngörüsüne dayanan Heckscher- Ohlin modelinin ABD için yapılan ampirik test sonucunun teoriye ters çıkması, literatürde çok fazla sayıda çalışma yapılmasında neden olmuş ve bu konu uluslararası ticaretin temel konularından birisi haline gelmiştir (Ayaş vd.,2011:201).

W. Leontief çalışmasında input-output tekniğiyle, ABD'nin ihracat ve ithalata rakip endüstrileri incelemesinde, ABD ihracatını emek yoğun, ithalata rakip endüstrileri ise sermaye yoğun bulmuştur. İthalata rakip endüstrileri kullanmasının nedeni, bu endüstrilerin girdi-çıkıtı katsayılarının elinde bulunmasıdır. Bu çalışmadan Leontief'in tespitine göre ithalata rakip sanayiler, ihracat sanayilerinden %30 daha sermaye yoğundur. İlave testler de aynı sonucu ortaya koyunca, bu durum literatüre Leontief paradoksu olarak geçmiştir (Ertürk, 1996:35). Leontief bu sonucun teoriye ters çıkmasını ABD'de ki işçilerin diğer ülkelerdeki işçilerden 3 kat daha verimli olmasına bağlamıştır.

Leontief, ABD ile İngiltere arasındaki dış ticareti de incelemiştir. Sonuç olarak, iki ülke arasındaki ticaretin faktör donatımı teorisiyle uyuşmadığını gözlemlemiştir. ABD ile Çin'in dış ticareti de faktör donatımı teorisiyle uyuşmamıştır sonucunu elde etmiştir. Leontief, gelişmiş ülkeler arasında ve gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında meydana gelen dış ticaretin

faktör donatımı teorisine uyuşmadığı, faktör donatımı teorisinin gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş olan ülkeler arasında geliştiği sonucuna varmıştır (Dursunoğlu, 2008:7). W. Leontief'in çalışmaları birçok yazar tarafından eleştirilmiştir. Yazar eleştirileri de göz önüne alarak, 1959 yılında yeni bir çalışma yapmış ve çelişkinin biraz azaldığını gözlemlemiştir (Dinler, 2003:497). Leontief'ten sonra, pek çok araştırmacı, Heckscher-Ohlin Teorisi'ni test etmiştir. Ancak çıkan sonuçlara göre teorinin doğru ya da yanlış olduğu net bir şekilde söylenememektedir.

1.2.2 Modern Yaklaşımlar

Rekabet gücü kavramı özellikle 1980'li yıllardan itibaren, Michael Porter ile önemli bir kavram haline gelmiştir. Geleneksel yaklaşımların rekabet gücünü ve nedenlerini açıklamada yetersiz kalmaları, modern yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.2.2.1 M. Porter Rekabetçi Üstünlük Teorisi

Michael E. Porter (1980,1985,1986 ve 1990) yaptığı çalışmalarda 10 ülke (Birleşik Krallık, Güney Kore, ABD, Almanya, İsveç, Japonya, Danimarka, İtalya, İsviçre ve Singapur) için 100'ün üzerinde sektörde inceleme yapmıştır. Porter (1990) bir ülkenin belirli endüstrilerde başarılı ve diğerlerinde başarısız olmasının nedenlerini geliştirdiği elmas modeli ile açıklamaktadır (Çivi vd., 2008:6).

Model, bir organizasyonun ulusal yapısının uluslararası rekabet gücü elde etmede önemli bir role sahip olduğu tezine dayanmaktadır. Porter, bu kavramsal yaklaşımda ulusların rekabet üstünlüğüne sahip oldukları sanayilerindeki belirleyici unsurları, elmasın değerinden yola çıkarak, elmas terimi ile bağdaştırmıştır. Porter'in modeli ulusal rekabet üstünlüğünü dört grup altında incelemektedir: (1) faktör koşulları, (2) talep koşulları, (3) ilgili ve destekleyici sanayiler ve (4) firma stratejisi ve rekabet (Eraslan vd. 2008:280). Ayrıca devlet modeli etkileyen bir diğer unsur olarak ele alınmaktadır.

Faktör koşulları, üretimde kullanılan faktörlere yöneliktir. Faktör koşullarını toprak, iş gücü ve sermaye olarak tanımlayan klasik dış ticaret teorilerinin aksine, Porter faktör koşullarını ulusun sahip olduğu insan kaynakları,

fiziksel kaynaklar, bilgi kaynakları, sermaye kaynakları ve altyapı şeklinde kategorize etmektedir (Gökmenoğlu vd., 2012:12).

Talep koşulları, bir sanayideki pazar koşullarını belirlemektedir. Ülkelerin yoğunlaştıkları sektörlerde ürettikleri ürün ya da hizmetlere ek olarak, ülke talebinin yapısı da ikinci belirleyici faktör olarak ele alınmaktadır (Çivi vd., 2008:6).

İlgili ve destekleyici kurumlar, değer zincirindeki üyeleri işaret etmekte ve birçok sanayide doğrudan veya dolaylı ilgili olan tüm oyuncuları içermektedir. İlgili ve destekleyici sanayilerin tümü bir sanayinin kümelenmesini oluşturmaktadır. Kümelenme, bir ülkenin rekabet gücüne sahip olduğu bir ürünün üretilmesinde sorumlu olan firmaların kurmuş oldukları organizasyonların tümüdür (Eraslan vd. 2008:280).

Firma stratejisi ve rekabet yapısı, bir firmanın iç ve dış çevresine yöneliktir. Elmas modelinin son bileşeninde ise yerel rekabet yapısının yanı sıra, firmaların nasıl oluşturulduğunu, teşkilatlandırıldığını ve yönetildiğini belirleyen koşullar incelenmektedir. Porter her endüstriye/firmaya uyan standart bir yönetim modelinin bulunmadığını her firmanın içinde bulunduğu koşullara göre farklı yönetim biçimlerine sahip olması gerektiğini ifade etmektedir (Gökmenoğlu vd., 2012:13-14).

Devlet, bir ulusun rekabet gücü üzerindeki dolaylı faktör olarak değerlendirilmektedir. Devlet sadece yasalar, düzenlemeler, korumacı önlemler gibi konularda önem kazanmaktadır (Eraslan vd. 2008:280).

1.2.2.2 Çifte Elmas Yaklaşımı

Dunning Porter'in elmas modelini geliştirmiş ve Kanada ile ABD arasındaki ticareti incelemiştir. Çifte Elmas Yaklaşımı, çok uluslu şirketleri ve hükümeti modele dahil etmektedir. Porter'in Elmas Modelinin değişkenleri, her bir ülkenin endüstri rekabetçiliğini analiz etmek için faydalı olsa da model, küresel pazarda karşılaşılan zorlukları doğru bir şekilde yansıtmak için ana alana odaklanmada yetersiz kalmıştır (Sardy ve Fetscherin, 2009:2). Dunning, Porter'in modelinde ki bu eksikliği kendi modeliyle çözümlenmeye çalışmıştır. Ayrıca Porter'in elmas

modeli, ABD ve Japonya gibi büyük ülkelerin rekabet edebilirliğini açıklamak için oldukça iyi çalışsa da çifte elmas modeli Kanada, Kore, Avustralya vb. gibi daha küçük ülkelerin rekabet edebilirliğini analiz etmek için daha uygundur (Rugman ve Oh, 2008:58). Bu ülkelerdeki dış ticareti çok uluslu şirketler ve hükümet daha fazla etkilemektedir.

Dunning (1993) dünya ekonomik düzeninde önemi gittikçe fazlaşan çok uluslu şirketlerin doğrudan ya da dolaylı olarak ülke rekabet gücünü etkilediğini vurgulayıp ve modeli yeniden ele alıp, geliştirme ve yenileme yolunu seçmiştir. Yeni modelde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve çok uluslu işletmelerin ülkede yürüttükleri faaliyetlerin ülke rekabet gücüne olan katkısı da ön plana çıkarılmaktadır (Altay, 2006:44). Çok uluslu şirketlerin ülkeye sağladığı kaynaklar rekabet gücünü arttırmakta etkili olmaktadır.

Duning'e göre ABD ile oluşturulan serbest ticaret bölgesinin işlevsel hale gelmesinden sonra, Kanada'nın daha önceden uygulamakta olduğu koruyucu politikaların tümü geçersiz kalmıştır. Bu aşama, işletme stratejilerinde ve endüstriyel politikalarda değişimi beraberinde getirmiştir. Hatta Kanadalı işletmeler ABD'yi ihracat pazarı olarak görmeyi bırakıp, ABD'nin elmasında yer alan ABD işletmeleriyle doğrudan rekabet eder hale gelmişlerdir (Çivi vd., 2008:9). Çok uluslu şirketlerin faaliyette buldukları ülkeler bu şirketlerin ülkelerine getirdiği olanakları iyi kullanabilirlerse belli bir süre sonra bu şirketlere rakip yerli şirketler kurabilmektedirler.

1.2.2.3 Dokuz Faktör Modeli Yaklaşımı

Porter'in Elmas modeline ikinci eklenti ise Cho tarafından yapılmıştır. Porter'in teorisinin yalnızca gelişmiş ülkelere uygulanabileceğini, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bu modeldeki dört faktöre sahip bile olmadığını ileri süren Cho bu ülkelerin rekabet güçlerini oluşturmak ve geliştirmek için hem hangi faktörlere sahip olmaları gerektiğini hem de kimlerin bu faktörleri nasıl oluşturacağını açıklayan bir modele olan ihtiyaçtan yola çıkarak "Dokuz Faktör Modeli"ni ortaya koymuştur (Gökmenoğlu vd., 2012:23).

Cho rekabet gücü oluşturabilecek kaynakları iki ana başlık altında toplamıştır: fiziksel faktörler ve beşerî faktörler. Fiziksel faktörler başlığı altında

bir ülkenin ulusal rekabet seviyesini belirleyen iş çevresi, ilgili ve destekleyici endüstriler ve yerel talep yer almaktadır. Beşerî faktörler ise emek piyasasını, müteşebbisleri, yöneticileri, vasıflı çalışanları ve politikacılarla bürokratları içermektedir. Ayrıca bu faktörlere şansı da bir dış faktör olarak ekleyerek Dokuz Faktör Modeli oluşturulmuştur (Baltacı vd., 2012:7). Cho temel olarak fiziksel faktörlerin bir ulusun rekabet gücünü belirleyebileceğini, beşerî faktörlerin ise bu fiziksel faktörleri oluşturarak ve kontrol ederek ulusal rekabet gücünün arttırabileceğini ileri sürmektedir (Gökmenoğlu vd., 2012:24).

1.3 Rekabet Gücünün Belirleyenleri

Rekabet gücünün birçok belirleyeni vardır, bu belirleyenleri bilmek rekabet gücünü anlamak açısından önemlidir, bunlardan bazıları şöyledir.

1.3.1 Makro Ekonomik Ortam ve Kamu Politikaları

Makro ekonomik ortam, rekabet gücünü doğrudan etkilemektedir. Ülke istikrarlıysa, ticari aktörler, daha rahat ve güvenle çalışmakta ve rekabet etmektedir. Ayrıca ülkeye yapılacak yatırım kararlarını da etkilemektedir. Makro ekonomik ortamın düzenlenmesi devletin görevidir. Devlet çeşitli araçlar ve kurumlarıyla istikrarı sağlamaya çalışır.

Döviz kurlarını dengede tutmak, para ve fiyat istikrarını sağlamak, faiz oranlarını düşük tutmak bu görevlerden bazılarıdır. Ülke içindeki ekonomik istikrarsızlık (örneğin yüksek enflasyon, döviz kurlarındaki belirsizlik ve dalgalanmalar, yüksek faiz oranları vb.) ekonomideki karar alma birimlerini gerek yerli gerekse yabancı yatırımcıları olumsuz etkiler, kararları saptırır, yatırımların azalmasına, ülkeden yabancı sermaye çıkışına ya da ülkeye yabancı sermaye girmemesine sebep olur (İmer, 2015:79-80).

Devlet, uluslararası rekabet gücünün ölçülmesinde firmaların uluslararası rekabet gücünü arttırmaya yönelik faaliyetlerini belirleyen bir ölçüt olarak kullanılmaktadır (Coşkun, 2007:22). Gelişmiş ülkelerin rekabet güçleri yüksektir, bu ülkelere ait firmaların da rekabet güçleri genel olarak yüksek olmaktadır. Bu ülkelerde devletin makro ekonomik durumu daha istikrarlı ve güçlüdür. Devletin ticari aktörlere sağladığı, teşvikler, indirimler, muafiyetler ve borçlar rekabet

gücünün artmasında etkilidir. Vergi ve harç gibi yükümlülükler ise tam tersi etki yapar. Devlet bu ve bunun gibi araçlarla müdahalede bulunarak rekabet gücünü etkilemektedir.

Ayrıca rekabet kanunu ve politikası kapsamında, devlet müdahalesinin temel sebepleri arasında pazar aksaklıklarına cevap vermek, pazar gücünün kötüye kullanımını sınırlamak ve ekonomik etkinliği artırmak bulunmaktadır (BTK, 2003:7). Devletin bu müdahaleleri, rekabet gücünü olumlu etkilemektedir. Kamudaki bürokratik yapının en aza indirilmesi sonucu işlem maliyetleri düşmesi, Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ), yeni girişimcilerin, esnaf ve sanatkârların rekabet güçlerinin geliştirilmesine yönelik destek mekanizmaları çeşitlendirilmesi, ihracatı artıran ayrıca girişimciliği geliştiren kümelenme oluşumları desteklenmesiyle rekabet gücünün ve ekonomik büyümenin artması beklenir (Yurttañıkmaç, 2014:87).

1.3.2 Dış Ticaret Politikası

Devlet dış ticaret politikasını da yönlendirmektedir. Ülkelerin bazılarında korumacılık, bazılarında serbestleşme daha fazladır. Günümüzde korumacılık faaliyetleri azalış göstermekte, küreselleşme ile birlikte serbest ticaret artmaktadır. Korumacılık, rekabet gücünün gelişmesinin önündeki engellerden birisidir. Sürekli devlet koruması ve desteği altında olan şirketlerin rekabet güçlerini kendiliğinden arttırmaları beklenemez. Buna karşın serbest ticaretin geçerli olduğu bir uluslararası ticaret sisteminde firmalar, rakip firmalarla yarışabilmek için sürekli olarak kaliteyi artırma, maliyetleri minimize etme, kaynakları etkin kullanma zorunluluğunu hissederler. Bu netice olarak firmanın rekabet gücünü yükseltir (Aktan, 2010:170). Korumacılık kalktığında girişimciler ürünlerini satabilmek için daha fazla emek sarf etmek zorunda kalırlar, bu da belli bir süre sonra firmaların uzmanlaşmasına katkı sağlar.

Yenidünya düzeninde bir ülke ürettiği ürünleri dış piyasalara satabilirse kendi varlığını dünyaya kabul ettirmiş ve belli düzeyde rekabet gücüne sahip olmuştur. Dünyada iç piyasa dış piyasa ayrımının ortadan kalktığı bir dönemde ekonomik başarı, piyasanın ihtiyacı olan ürünleri uygun fiyat ve kalitede üretip, diğer ülke pazarlarında bu ürünleri satmadan geçmektedir (Yurttañıkmaç,

2014:87). Küreselleşmenin hızlanmasıyla rekabet etme daha çetin bir hal almıştır. Değişime uyum sağlayamayan firmaların rekabet şansı azalmaktadır.

1.3.3 Üretim Faktörleri ve Üretim Maliyetleri

Ülkedeki işgücünün yapısı, yeterli sermayeye sahip olması, bilim ve teknoloji yatırımları, doğal kaynaklar ve girişimcilik faktörleri bir ülkenin uluslararası rekabet gücünde belirleyici rol oynamaktadır (Miral, 2006:9). Bu üretim faktörlerinin fazlalığı üretimdeki maliyetleri azaltıcı, çıktı miktarını artırıcı etkiye sahiptir. Maliyetlerin temel girdileri sermaye ve işgücü maliyetleri ile vergiler olmaktadır. Bu girdilerden herhangi birinin maliyetinin fazla oluşu, üretim maliyetini ve buna bağlı olarak piyasaya sürülen malın fiyatını yükseltecek ve kuruluşların gerek iç gerekse de dış piyasalardaki rekabet şansını azaltacaktır (Kaygısız, 2013:10). Bu nedenle üretim maliyetleri mümkün olduğunca düşürülmeye çalışılmaktadır. Üretim maliyetinin düşüklüğü rekabet eden ülke açısından büyük avantajlar sağlamaktadır. Faktörlerin etkin biçimde kullanılması da rekabet edilebilirlik açısından önemlidir. Rakip ülkelere göre rekabet üstünlüklerine sahip sektörlerin uluslararası rekabette kalıcı bir başarıya ulaşmaları, bu üstünlüğü sağlayan faktörlerin iyi değerlendirilmesine bağlı olacaktır (TÜSİAD, 1991:247). Faktörlerin etkin kullanımı için de uzmanlaşma gereklidir.

Rekabet gücünü belirleyen etkenlerden bir diğeri, işgücü piyasalarındaki esneklik düzeyidir. İşgücü piyasalarının katı iş hukuku kuralları ile düzenlendiği ve devletin bu piyasalara müdahalelerinin olduğu ülkelerde özel firmalar bu düzenleme ve müdahalelerden olumsuz yönde etkilenmektedir. Bir taraftan bir sosyal hak olarak iş güvencesi sağlanmaya çalışılırken, öte yönde firmaya katkısı çok az olan çalışanların işten çıkarılması güçleşmektedir. Bu da doğal olarak firmanın karlılık ve verimlilik yapısını bozmaktadır (Aktan, 2010:171).

Bir diğer üretim faktörü olan doğal kaynaklarda rekabet gücü açısından büyük öneme sahiptir. Bir ülkenin doğal kaynakları ve doğal zenginlikleri hiç şüphesiz o ülkenin rekabet gücünü olumlu yönde etkiler. Yerüstü ve yer altı zenginliklerine sahip olan ve aynı zamanda iklim koşulları üretim için elverişli olan ülkelerde rekabet gücünün yüksek olması beklenir (Aktan, 2010:172-173).

Özellikle Tarım sektörü ve sanayi sektörüne ham madde sağlanması açısından doğal kaynaklar önemli bir üretim faktörüdür. Ham maddenin bolluğu ya da kıt oluşu ucuz ya da maliyetinin yüksek oluşu yatırımların belirli bir bölgeye yönelmesine ve uluslararası rekabet üstünlüğüne neden olmaktadır. Ürünün doğrudan etkilemesi bakımından ham madde kalitesi de önemli bir rekabet belirleyicisidir (Şahin, 2015:247). Kaliteli ham maddeye bol sahip olan ve onu etkin şekilde işleyebilen ülkelerin rekabet avantajı yüksek olmaktadır.

1.3.4 Altyapı, Verimlilik ve Kalite

Ülkenin ulaşım, iletişim, enerji gibi fiziki altyapısının güçlü olması da uluslararası rekabet gücü elde etme ve sürdürme açısından önemlidir. Ulaşım, iletişim ve enerji hizmetleri alanlarında güçlü bir altyapıya sahip olan ülkelerin firmaları uluslararası alanda diğer ülke firmaları karşısında rekabet üstünlüğü kazanır (Ürüt Kelleci, 2009:22). Bu alanlardaki altyapının güçlü oluşu üretimi doğrudan etkilemektedir. Üretim maliyetleri düşerken, üretim hızı ve miktarında artışa neden olmaktadır. Ayrıca ülkelerin ekonomik performanslarının artırılması ve rekabet gücünün kazanılmasında çeşitli alanlarda altyapının tamamlanması gerekmektedir. Özellikle ekonomik ve teknolojik altyapının tamamlanması, kalkınma açısından ülkelerin büyük önem verdikleri bir husustur. Ekonomik altyapının tamamlanması, bir ülkede iyi bir ekonomik ortamın oluşmasına; teknolojik altyapının tamamlanması ise, o ülkede yeni üstyapı yatırımların yapılmasına ve/veya mevcut yatırımların verimliliğinin artırılmasına katkıda bulunacaktır (Düzgün, 2007:427). Ekonomik altyapının gücü ülkeye sermaye çekerken, teknolojik altyapı üretimde büyük avantajlar sağlamaktadır. Eğer teknolojik açıdan iyi bir altyapıya sahipseniz, hem ürünü daha az maliyetle üretir hem de ürünlerdeki nitelikleri artırabilirsiniz ve böylelikle rekabet gücü artmış olur.

Ülkeler için önemli alt yapılardan birisi de tarımsal altyapı olmaktadır. Ülkelerin sanayi ve teknoloji alanındaki gelişimleri tarım sektörü ile desteklenmediği durumda elde edilen başarı her zaman dışarı bağımlı kalmaktadır. Çünkü ülkedeki nüfusun beslenmesi ve hayatını belli standartta sürdürmesi toplumların en temel gereksinimlerinden biridir. Günümüzün gelişmiş ülkelerinin neredeyse tamamı tarımsal açıdan kendine yeterli ve üst düzey tarımsal üretim

yöntemleri kullanarak mevcut ekonomik ve sosyal gelişimlerini desteklemektedirler (Yurttañıkımaz, 2014:92). Sanayisine ham maddeyi kendi tarım sektörü üretimiyle sağlamak ülkelerin rekabet edilebilirliği için büyük avantajdır. Ham maddeyi dışarıdan temin eden ülkelerde maliyetler artar ve rekabet güçleri azalır.

Verimlilik kavramı içinde işgücü, sermaye ve toplam faktör verimliliği kastedilir. Burada en önemli belirleyici işgücü verimliliğidir. İşgücü verimliliğinin yüksek olması işgücü faktörünün etkin olarak çalıştırıldığını göstermektedir. Verimlilik artışı üretim artışı, üretim faktörlerinin etkin olarak kullanılmasını, uzun vadede bireylerin yaşam standartlarının yükselmesini, firmaların varlıklarını devam ettirmelerini, yeni iş sahalarının yaratılmasını ve sonuç olarak rekabet gücündeki artışı sağlayan önemli bir faktördür (Ürüt Kelleci, 2009:19). Gelişmiş ülkelerde işgücü içerisindeki nitelikli işgücü oranı diğer ülkelere göre daha fazladır. Uzmanlaşma için de nitelikli eleman gereklidir. Ayrıca, üretim sürecinde kullanılan her türlü faktörün, çıktıyı optimal düzeyde etkilemesi verimlilik artışına bağlıdır. Verimlilik esasında kaynakların etkin kullanılması sonucunda üretim artışı sağlayarak ülkenin dış piyasadaki payının artmasını ve bu yolla ekonomide gelir ve istihdam artışı sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Şahin, 2015:246).

Uluslararası rekabet gücünü belirlemede kalite önemli bir unsurdur, tüketicilerin çoğu için, tercih yaparken ürünün kalitesi önemlidir. Kaliteye dayalı uluslararası rekabet gücü ise, rekabetçi konumu düşük fiyattan ziyade kalite iyileştirmesinin belirlediği daha sofistike ürünlerde, özellikle tüketicilerin satın alma arzusunu etkileyen ürün nitelikleri itibarıyla, üstünlük olarak ifade edilebilir (Bedir, 2009:26). Tüketiciler kaliteli olduğunu düşündükleri ürünlere daha yüksek fiyatlar ödemeye razıdırlar. Ayrıca özellikle gelişmiş ülkelerde etkin bir rekabet ortamının tesis edildiği gelişmekte olan ülkelerde ise kayıt dışının fazla olmasından dolayı haksız rekabetlerin olduğu bilinmektedir. Bu durum gelişmiş ülkelere rekabet avantaj sağlamaktadır. Üretim ve üretim sonrası hizmetlerde (mal teslimi, garanti, yedek parça, teknik servis vb.) müşteri memnuniyetinin en iyi şekilde sağlanabilme yeteneği olan kalite, uluslararası rekabet gücünün belirlenmesinde önemli bir unsurdur (Yurttañıkımaz, 2014:90). Bir firmanın ürünü sattıktan sonra, ürününün arkasında durması tüketici için önemli bir tercih nedeni olmaktadır.

Uluslararası piyasalarda rekabetin her geçen gün artarak devam etmesi firmalara fiyatlarını düşürme yönünde baskılar oluşturmaktadır. Uluslararası pazarda başarılı olmak isteyen firmalar özellikle kalite-fiyat (yüksek kalite, düşük fiyat) dengesini çok iyi oluşturmak durumundadır (Turhan, 2004:178). Teknolojinin dünya genelinde yaygınlaşmasıyla, üretici sayısı ve ürün çeşitliliği artmış, ürün çeşitliliği artışı tüketicilere daha fazla seçenekler sunmuştur. Bu durum rekabeti kızıştırmıştır. Üreticiler daha kaliteli ve ucuz mallar üreterek rekabet etmeye çalışmaktadır.

1.3.5 Eğitim-Sağlık Gibi Beşerî Sermaye Göstergeleri ve Hukuk Sistemi

Kaliteli bir eğitim sistemi, ekonomik değer yaratmak açısından oldukça önem taşımaktadır. Değişen çevreye ve üretim tekniklerine adapte olmak, iyi bir yüksek öğretim ve hizmet içi eğitim sistemi ile mümkündür. Hizmet içi eğitimin ve iş başında eğitimin, üretim süreçlerinde verimliliğin artırılması ve yüksek ekonomik değer yaratması noktasındaki önemi tartışılmaz (Yazıcı, 2017:22). Nitelikli eleman üretim sürecini doğrudan etkilemektedir. Üretim faktörlerini etkin kullanmak için nitelikli elemana ihtiyaç duyulur. Beşerî sermayenin bilgi ve teknik bilgi düzeyinin güçlü olması farklı ürün ve üretim aşamalarında kullanılan bilgilerin entegrasyonunda kolaylık sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde makineleşmenin yaygınlaşarak üretim teknolojilerinin karmaşıklaşması bu süreçte kullanılan nitelikli işgücünün bir sonucudur. Bu durum aslında beşerî sermayenin teknolojik gelişmenin hem bir nedeni hem de sonucu olduğunu göstermektedir (Şahin, 2015:246). Gelişmiş ülkeler sürekli gelişen teknolojiye uyum sağlayan nitelikli eleman açısından zengindir.

Sağlıklı bir iş gücü, ülkenin rekabet edebilirliği ve verimliliği açısından önemlidir. Sağlıklı iş gücü ülkenin rekabetçiliğini ve üretkenliğini artırır. Sağlıksız bireylerin verimlilikleri, sağlıklı bireylere göre daha düşüktür (WEF, 2012:5). Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur. Rekabet gücü yüksek ülkelerde iş gücünün sağlık koşullarının daha iyi olduğu görülür, gelişmiş ülkeler vatandaşların yaşam standartlarını sürekli arttırmayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda insanlar daha iyi beslenmektedir ve sağlık sektörü daha iyi durumdadır.

Rekabet gücünü etkileyen diğer firma dışı etkenler arasında; hukuk sistemi, piyasadaki rekabet düzeyi ve mali piyasaların gelişmişlik düzeyi vesaire faktörler de önem taşır. Hukuk sistemi, bir ülkedeki kurumsal altyapıyı ifade eder. Gerek özel hukuk gerekse kamu hukuku kurallarının çok iyi düzenlenmiş olduğu ülkelerde piyasa ekonomisi daha da güçlenir (Aktan, 2010:173). Özellikle uluslararası hukuk kurallarına uymak bir ülkeye olan güveni artırır.

1.3.6 Jeopolitik Konumu, Demografik ve Sosyo Kültürel Yapı

Ülkenin Jeopolitik konumu da rekabet edilebilirlik açısından büyük önem taşımaktadır. Örneğin ülkenin konumu, satış yaptığı diğer ülkelere yakın ise taşımacılık maliyeti gibi maliyetlerde ülke açısından avantaj sağlanır. Türkiye ihracatının çoğunu yakınında ki ülkelere (Ortadoğu ve AB gibi) yapmaktadır.

Jeopolitik konumu açısından limanlara sahip ülkelerin, deniz taşımacılığı kullanarak hem yük kapasitesi fazla hem de kara ve hava taşımacılığına oranla daha az maliyetli taşımacılık yaptıkları görülmektedir. Bu ve bunun gibi ülkelerin coğrafi konumlarından faydalanarak sağladığı rekabet avantajları vardır. Bunun dışında örneğin ülkemizin jeopolitik konumu sayesinde, tarım ürünü çeşitliliği oldukça fazladır. Bulduğumuz coğrafya da diğer ülkelerde yetişmesi kısıtlı ya da hiç yetişmeyen “zeytin, fındık, turunçgiller...” gibi tarım ürünleri açısından rekabet avantajımız bulunmaktadır.

Demografik yapı da rekabet gücünün önemli belirleyicilerindedir. Dış göç ve yaşlı nüfusun fazlalığı, emekli ya da yaşlı nüfusun fazla olması ve genç nüfusun başka bölgelere kayması bölgenin rekabet gücünü azaltmaktadır (Özer, 2008:392). Eğitim seviyesi yüksek, genç bir nüfusa sahip olmak ise ülkelere rekabet gücü açısından büyük avantaj sağlar.

1.3.7 Yabancı Sermaye ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yabancı sermaye uluslararası rekabet gücünü olumlu yönde etkileyen bir firma dışı etkidir. Daha çok gelişmekte olan ülkeler açısından önemli rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarının finansmanında var olan yapısal darboğazlar ve ülke içi sermaye yetersizliği yabancı sermaye sayesinde aşılmaktadır (İmer, 2015:80). Bu sermayenin rekabet

gücünü olumlu etkilemesi için, doğru şekilde kullanılması gereklidir. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırım, bölgenin küresel üretim ağına dahil edilmesini teşvik eden ileri teknoloji ve dinamik şirketlerin kümelenmelerinin ortaya çıkmasını sık sık başlatmaktadır (Brykova, 2002:17). Birçok ülke teknolojisini bu şekilde elde etmiştir. Örneğin Çin, doğrudan yabancı yatırımların avantajını en iyi kullanan ülke olarak örnek verilebilir. Bundan 20 yıl önce sadece işgücü maliyetinin düşüklüğü için tercih edilen ülke, gelişmiş ülkelerin yanında getirdiği teknolojiyi öğrenmiş ve kendisi için kullanarak şu an birçok sektörde rekabet avantajı olan bir ülkeye dönüşmüştür. Zhao ve Zhang (2007) çalışmalarında Çin'in doğrudan yabancı yatırımları ve Ar-Ge faaliyetlerini kullanarak nasıl rekabet açısından güçleneceği konusunda bilgi vermişlerdir. 2007 yılındaki çalışmalarında verdikleri tavsiyelerin günümüzde Çin tarafından uygulandığı ve gerçekten gelişmekte olan ülkeler açısından iyi bir örnek olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin sermaye, teknoloji, altyapı vb. ihtiyaçlarını karşılamak açısından doğrudan yabancı yatırımlar çok iyi bir kaynaktır.

1.3.8 Bilim, Teknoloji ve Ar-Ge Yatırımları

Küreselleşmenin önemli sonuçlarından biri, tüketicilerin seçeneklerinin çoğalması ve yoğun Ar-Ge gerektiren, yüksek fiyatlı fakat değişik özellikleri olan farklılaştırılmış ürünler ile, bunlara özgü taleplerin geçerli olduğu, fakat sürekliliği olmayan pazarların oluşmasıdır (Mucuk, 2003:363). Buna “akıllı telefonları” örnek verebiliriz. Hemen her sene yeni sürümler piyasaya çıkmaktadır. Her yeni sürümle beraber ürünlere yeni özellikler eklenmekte ve bunun için firmaların Ar-Ge faaliyetlerini sürekli geliştirmeleri gerekmektedir. Yenilik yapmayan firmaların belli bir süre sonra ürünlerine talep bitmektedir, örneğin cep telefonları ilk çıktığı zamanlarda “Nokia, Ericson...” gibi firmalara olan talep oldukça fazlaydı, zamanla yeniliklere ayak uyduramadıklarından bu firmalar pazar payını başka firmalara kaptırdı.

Rekabet gücü açısından günümüz dünyasında, en güçlü ülkelerin teknoloji, bilim ve Ar-Ge çalışmaları açısından daha ilerde olduğu tartışmasızdır. Ar-Ge faaliyetlerinin verimliliği, dış ticaret performansı, teknolojik yenilik ve inovasyon, nitelikli işgücü, uzman ve yetiştirilmiş personel ve geliştirilen teknolojinin yeni ürün üretiminde kullanılması gibi faktörler rekabet gücünü arttıran unsurlardır

(Çivi vd., 2008:4). Gelişmiş ülkeler bu unsurlara büyük kaynaklar ayırmaktadır. Özellikle Ar-ge harcamaları, harcamalarında büyük yer tutmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte özellikle gelişmiş ülkelerde ürün rekabeti, bilimsel ve teknolojik yetkinlik rekabetine dönüşmüştür. Teknoloji ülkelerin gelişmişlik düzeyini belirlemekte ve uluslararası yarışta, sahibine büyük bir ticari üstünlük sağlamaktadır (Zerenler vd., 2007:656). Bunun bilincinde olan ülkeler sürekli teknolojilerini geliştirmektedirler. Teknolojik ürünler dünya ticaretinde önemli bir paya sahip olduğundan, yeni ve teknoloji yoğun malların üretiminin ve ihracatının artması, ülkeye uluslararası rekabet açısından önemli avantajlar sağlamaktadır (Düzgün, 2007:428). Ülkelerin bu avantajları sürdürebilmesi için ise Ar-Ge çalışmalarına önem vermeleri ve rekabet edebilmek için teknolojilerini yenilemeleri gerekmektedir.

1.3.9 Pazarlama

Pazarlama kavramı, rekabet gücünün sağlanmasında diğer önemli bir unsurdur. Pazarlama ile kastedilen bir ürünün dünya piyasalarında tanıtılmasıdır. Pazarlama özellikle ihraç edilen ürünlerin satışında önemlidir. Bu nedenle ihracatçı firmaların pazar imkânlarının belirlenmesi, geliştirilmesi amacıyla pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Şahin, 2015:247). Bunu yaparken de özellikle tüketici tercih ve beklentilerini doğru analiz etmelidirler. Uluslararası ticaretteki engellerin azalması, ulusal pazarları hızlı ve artan bir şekilde birbirine yaklaştırmış, bağımlılığı daha da artırmış ve rekabetçi yapıyı güçlendirmiştir (Güllü, 2008:122). Bu koşullarda ülkelerin ve firmaların pazarlama olanakları ne kadar güçlüyse, rekabet güçleri de bununla aynı orantıda güçlü olmaktadır.

Devlet pazarlama konusunda firmalara çeşitli desteklerde bulunmaktadır. Pazarlarda araştırma yapmak, bilgi toplamak zor ve pahalı olduğundan gelişmiş ülkeler işletmelerine bilgi sağlayacak devlet kuruluşları kurarlar (bizdeki, İhracat Geliştirme Etüd Merkezi – İGEME- gibi). Ayrıca, devletler çeşitli yollardan ihracatçılarına teşvik verir, destek sağlarlar (Eximbank kredileri gibi) (Mucuk, 241:2003). Bu destekler firmalara rekabet açısından büyük avantaj sağlamaktadır.

Günümüzde pazarlama eskisine nazaran çok daha geniş çevreleri etkileyebilmektedir. Örneğin internet gibi araçlarla artık daha az maliyetle ve daha etkin şekilde ürün tanıtımları yapılmaktadır. Bu ve bunun gibi araçları etkin kullanmanın sağladığı rekabet avantajları nedeniyle, pazarlama en önemli rekabet gücü belirleyicilerinden biri olmaktadır.

1.4 Rekabet Gücünün Ölçüm Yöntemleri

Rekabet gücünün birçok ölçüm yöntemi vardır, bu yöntemler arasında en çok kullanılan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yöntemidir. Çalışmamızda rekabet ölçüm yöntemlerinden bazılarına yer verilmiş ve çalışmamıza benzerliği açısından, ithalat ve ihracat verileri kullanılarak analiz yapan ölçüm yöntemleri seçilmiştir. Seçilen bu yöntemler şunlardır.

1.4.1 İhracat Benzerlik Endeksi

Ölçülen benzerlik, ihracatın mal gruplarına göre oransal dağılımının benzerliğidir. Başka bir ifade ile endeks toplam ihracatın mutlak büyüklüğünden etkilenmemektedir. Bu da örneğin küçük bir ülkenin ihracat yapısının büyük bir ülke grubu ile kıyaslanabilmesine olanak sağlamaktadır (Işıkçı, 2013:76-77). Herhangi iki ülke veya ülke grubunun, üçüncü bir piyasaya yaptıkları ihracatın benzerliğinin ölçülmesinde kullanılan ihracat benzerlik endeksi şu şekilde formüle edilir (Konyalı ve Emirhan, 2004:33);

$$B(ab, c) = \sum \text{Min} [X_i(ac), X_i(bc)] \dots\dots\dots(1.1)$$

$X_i(ac)$: a ülkesinin c piyasasına yaptığı toplam ihracat içerisinde i malı ihracatının payı.

$X_i(bc)$: b ülkesinin c piyasasına yaptığı toplam ihracat içerisinde i malı ihracatının payı.

Her i malı ihracatının toplam ihracat içerisindeki ağırlığı, a ve b ülkelerinde aynı ise ihracat benzerlik endeksi 1'e eşit olmaktadır. Ülkelerden en azından birinde i malı ihracatı yok ise, endeks 0'a eşit olmaktadır.

1.4.2 Ticaret Çakışması

Ticaret Çakışması Endeksi, endüstri içi ticaretin, sektörler arası ticarete kıyasla genel önemini gösterir (UNESCAP, 2005:15). Ticaret Çakışması Endeksi (Trade Overlap Formula-TO) ilgili endüstrideki ticaretin endüstri-içi mi yoksa endüstriler-arası mı olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Endüstri-içi ticaret aynı endüstriye ait malların hem ithal hem ihraç edilmesi şeklinde gerçekleşmekte ve ekonominin dışa açılma derecesini göstermektedir (Şahin, 2016c:279);

$$TO = 2 \sum_{i=1}^n \min (X_i, M_i) / \sum_{i=1}^n \min (X_i + M_i) \dots\dots\dots(1.2)$$

X_i : i malı ihracatı,

M_i : i malı ithalatını göstermektedir.

Ticaret çakışmasının değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. Değer 1'e yaklaştıkça endüstri içi uzmanlaşma, 0'a yaklaştıkça endüstriler arası uzmanlaşma ortaya çıkmaktadır (Gerni vd., 2012:142).

1.4.3 Ticaret Entropi Endeksi

Ülkenin ticaretindeki yoğunluk ve yayılmayı ölçer. İthalat entropi endeksinde şu formül kullanılmaktadır (Gerni vd., 2012:142);

$$I_{mi} = \sum a_{ij} \ln (1 / a_{ij}) \dots\dots\dots (1.3)$$

İhracat entropi endeksinde su formül kullanılmaktadır (Gerni vd. 2012:142);

$$I_{xi} = \sum b_{ij} \ln (1 / b_{ij}) \dots\dots\dots (1.4)$$

“ a_{ij} ” j ülkesinin ticari partneri olan i ülkesinden ithalatını, “ b_{ij} ” ise j ülkesinin i ülkesine ihracatını ifade etmektedir. Endekste “ a_{ij} ” ve “ b_{ij} ” “0” ile “1” arasında değer alabilmektedir. “ I_{mi} endeksi; $\ln (1/ a_{ij})$ ile a_{ij} değerinin eşit olması sonucu en yüksek değeri alır. Bu iki katsayı birbirinden ne kadar farklı olursa endeksin değeri de o derecede düşük olur. Bu durum I_{xi} endeksi içinde de aynı şekilde geçerlidir. Endeksin değeri ne kadar yüksek olursa ülkenin ihracat (ithalat)’ı da o derece dağılmıştır.

1.4.4 Uygunluk Katsayısı

Ülkelerin ihracat yapılarının benzerliği karşılaştırılmaktadır. Uygunluk katsayısı şu şekilde formüle edilmektedir (Gerni vd., 2012:142);

$$CC = \frac{\sum_{i=1}^n x_i m_i}{\sqrt{\sum_{i=1}^n x_i x_i \sum_{i=1}^n m_i m_i}} \dots\dots\dots (1.5)$$

Formülde Xi ve Mi karşılaştırması yapılan iki yapıyı belirtmektedir. Xi ülkesinin karşılaştırması yapılan ülke ya da ülkelere olan ihracatını, Mi ise karşılaştırması yapılan ülke ya da ülkelerin i ülkesine ihracatını simgelemektedir. Endeks değeri 0 ile 1 arası bir değer alır ve endeks değerinin yüksek çıkması iki ülke arasında ihraç ürünlerinin büyük ölçüde benzer olmasını ifade etmektedir.

1.4.5 İhracat Piyasa Payı Endeksi

İhracat payı, rakipler ile kıyaslanmak ve/veya zaman içindeki gelişimi dikkate alınmak suretiyle rekabet gücünün ölçülmesine yönelik olarak kullanılan göstergelerden biridir. Makroekonomik düzeyde, ülkelerin ihracat payı, global ihracat değerinin rekabet performansının bir göstergesi olduğu varsayımından hareketle tüm endüstri grupları toplamı dikkate alınarak ölçülür (Işıkçı, 2013:2);

$$XMS_i = (X_i / X_{in}) * 100 \dots\dots\dots (1.6)$$

Xi: i sektörü ihracatı,

Xin: n ülke veya ülke grubu toplam i sektörü ihracatını göstermektedir.

1.4.6 Net İhracat Endeksi

Bir ülkenin yaptığı ihracat ile ithalat arasındaki fark net ihracatı verir. Net İhracat Endeksi ise, bir ülkenin belirli bir sektöründeki, net ihracatın görece büyüklüğünü gösteren bir değişkendir (Demir, 2002:232);

$$NX = \frac{(X_i - M_i)}{(X_i + M_i)} * 100 \dots\dots\dots (1.7)$$

Mi: i sektöründeki toplam ithalat

Xi: i sektöründeki toplam ihracat

Seçilmiş olan sektörün ihracat ve ithalat rakamlarıyla hesaplama yapılmaktadır. İhracatın sektör ithalatından büyük olması durumunda pozitif bir oran ortaya çıkar, tersi durumda ise negatif bir değer alır (Demir, 2001:83).

1.4.7 Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi, rekabet gücü ölçümünde sık kullanılan bir yaklaşımdır. Literatürde farklı ülkeler ve sektörler için yapılmış birçok örneği bulunmaktadır. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler, Vollrath'ın 1991 yılındaki çalışmasında olduğu gibi küresel, Balassa'nın 1965 yılındaki çalışmasındaki gibi bölgesel ya da Dimelis ve Gatsios'un 1995 yılındaki çalışmasında olduğu gibi karşılıklı iki ülkenin ilişkisi bakımından değerlendirilebilir (Yazmacıoğlu, 2006:47).

1.4.7.1 Liesner'in Yaklaşımı

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük yaklaşımının kökleri Liesner (1958)'e uzanmaktadır. İngiltere'nin Ortak Pazar ülkeleri ile rekabet gücünü ölçmek amacıyla geliştirilmiştir (Kaygısız, 2013:124).

Endeks şu şekilde hesaplanır (Gerni vd.,2012:142).

$$RCA_1 = (X_{ij} / X_{ej}) / (X_{nj} / X_{ej}) = (X_{ij} / X_{nj}) \dots\dots\dots (1.8)$$

Formülde “i” esas alınan ülke, “e” referans alınan ülke, “n” ise rekabet edilen ülkeyi ifade etmektedir. “x” ihracatı, “j” ise ölçümü yapılan malı simgelemektedir.

1.4.7.2 Balassa'nın Yaklaşımı

Balassa, bir ülkenin belirli bir ürün ticareti açısından karşılaştırmalı üstünlüğünü hesaplamak amacıyla, söz konusu ülkenin söz konusu ürün açısından gerçekleştirdiği görelî ihracat payının, analize konu olan tüm ülkeler ve tüm ürünler açısından gerçekleştirdiği görelî ihracat payına oranını ifade eden bir endeks geliştirmiştir (Saraçoğlu,2015:3). Balassa analizine sadece ihracat değerlerini eklemiştir.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (RCA) kavramı, geleneksel ticaret teorisine dayanmaktadır. Balassa (1965) tarafından formüle edilen orijinal RCA endeksi şu şekilde yazılabilir (Fertö ve Hubbard, 2002:5).

$$B = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt}) \dots\dots\dots (1.9)$$

Burada X ihracatı, i bir ülkeyi, j bir malı, t bir mal grubunu, n ise bir ülke grubunu temsil etmektedir. B, gözlemlenen dış ticaret yapısına dayanmakta olup, belirli bir ülke grubunun ihracat performansını dikkate alarak, bir ülkedeki bir malın ihracatının o ülkenin toplam ihracatı içindeki göreceli payını göstermektedir. $B > 1$ ise, o mal için bir karşılaştırmalı üstünlük mevcut demektir (Küçükkiremitçi, 2006:1).

Başka bir ifadeyle, o malın ülkenin toplam ihracatı içinde payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. Birden küçük endeks değeri ise o malda karşılaştırmalı dezavantaj olduğunu ifade etmektedir (Aynagöz Çakmak, 2005:70).

1.4.7.3 Vollrath'ın Yaklaşımı

Balassa'nın RCA teorisini ortaya atmasından sonra, Vollrath (1991) bilhassa tarım sektöründeki rekabeti irdeleyerek, RCA için üç alternatif ölçüm yöntemi geliştirmiştir (Vollrath, 1987 ve 1989; Vollrath ve Vo, 1990). Bu ölçümlerden ilki Göreceli Dış Ticaret Üstünlüğü (Relative Trade Advantage-RTA) olup, ihracat yanısıra ithalatı da dikkate almaktadır. RTA; Göreceli İhracat Üstünlüğü (Relative Export Advantage- RXA) (Balassa indeksine eşittir) ile Göreceli İthalat Üstünlüğü (Relative Import Advantage-RMA) arasındaki fark şeklinde hesaplanmaktadır (Küçükkiremitçi, 2006:1).

$$RTA = RXA - RMA \dots\dots\dots (1.10)$$

Burada;

$$RXA = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{it} / X_{nt}) \dots\dots\dots (1.11)$$

$$RMA = (M_{ij} / M_{nj}) / (M_{it} / M_{nt}) \dots\dots\dots (1.12)$$

şeklinde bulunmaktadır.

Burada,

RTA = i ülkesinin j malında görelî ticaret avantajını

RXA = i ülkesinin j malında görelî ihracat avantajını

RMA = i ülkesinin j malında görelî ithalat avantajını

RC =i ülkesinin j malında görelî rekabet üstünlüğü indeksini

X = ihracat

M =ithalat

i = bir ülke (çalışmamızda Türkiye)

j = bir malı

n = bir ülke grubunu (çalışmamızda AB)

t = bir mal grubunu göstermektedir

Vollrath'a göre, üç indeksin (RTA, RXA ve RC) pozitif değerleri karşılaştırmalı avantajı, negatif değerleri ise karşılaştırmalı dezavantajı göstermektedir. Vollrath bu üç göstergenin önemli bir özelliğine de işaret etmiştir: Söz konusu indeksler belli bir mal / ülke ile ülkelerin ve malların geri kalanları arasında ayırım yapmaya olanak tanımaktadır. İndeksler bu yolla ülke ve malın dünya ticaretinde çifte sayımını engellemektedir (Fertö ve Hubbard, 2002:6).

Vollrath'ın diğer ölçüm yöntemi RXA'nın ve RMA'nın doğal logaritması arasındaki fark olup, Açıklanmış Rekabetçilik (Revealed Competitiveness-RC) olarak aşağıdaki gibi formüle edilmektedir.

$$RC = \ln RXA - \ln RMA \dots \dots \dots (1.13)$$

1.4.7.4 Lafay'ın Yaklaşımı

Hesaplanan Lafay endeks değeri pozitif bir değer almışsa ele alınan ülkenin ilgili üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirtilir. Buna karşılık, hesaplanan Lafay endeks değeri negatif bir değer almışsa, bu durumda da ele

alınan ülkenin ilgili üründe rekabet gücünün zayıf olduğu sonucuna varılır. Dolayısıyla hesaplanan değerler pozitif olarak ne kadar büyürse, rekabet gücünün de o nispette daha yüksek olması beklenir (Gerni vd., 2012:142).

$$LFI = \left(\frac{x_j^i - m_j^i}{x_j^i + m_j^i} - \frac{\sum_{j=1}^N (x_j^i - m_j^i)}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)} \right) \times \frac{x_j^i + m_j^i}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)} \dots\dots\dots (1.14)$$

x_j^i ve m_j^i , i ülkesinin j ürünüde yaptığı ihracat ve ithalatı göstermektedir. N ise ticarete konu olan malları temsil etmektedir.

2. TÜRKİYE İLE AB İLİŞKİLERİ, TARIM SEKTÖRÜ VE TÜRK TARIMI

2.1 Türkiye ve AB İlişkileri

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye ve AB ilişkilerinin tarihçesi; birliğe giriş için başvuru sürecimiz, yapılan anlaşmalar, uygulanan politikalar ve ikili arasındaki ticaret hakkında bilgilendirme yapılmıştır.

2.1.1 Türkiye ve AB İlişkilerinin Tarihçesi

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Türkiye, 31 Temmuz 1959'da Topluluğa ortaklık başvurusunda bulunmuştur. AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruyu kabul ederek üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir (DBABB, 2019a:1). Ankara Anlaşması 1963 yılında imzalanmış ve 1 Aralık 1964'de yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması, Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinin hukuki temelini oluşturmaktadır (DİB, 2019a:1). Bu bakımdan oldukça önemli bir anlaşma olmuştur.

Ankara Anlaşması'nın 2. maddesinde Anlaşma'nın amacı şöyle belirtilmektedir: "Türkiye ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi özendirme" (DBABB, 2019a:1). Anlaşmayla Türk ekonomisini gelişmesi ve ikili arasındaki ilişkilerin güçlenmesi amaçlanmıştır. Bu planda öne çıkan Türkiye'nin AET ülkeleri ile kısıtlama olmadan mal ve tarımsal ürün ticareti yapabilmesine imkân veren bir "Gümrük Birliği'nin" oluşturulmasıydı (ABTD, 2019a:1). Gümrük Birliği oluşturularak ikili arasındaki ticaretin artırılması hedeflenmiştir.

Anlaşmanın Tarım Sektörü ile ilgili kısmı, Bölüm 2, Madde 11'de geçmektedir (DİB, 2019:1);

1. Ortaklık rejimi, Topluluğun ortak tarım politikasını göz önünde bulunduran özel usullere göre, tarımı ve tarım ürünleri alışverişini de kavrar.

2. Tarım ürününden, Topluluğu kuran antlaşmanın II. Ekinin konusu olan ve sözü edilen antlaşmanın 38. maddesinin 3. fıkrası hükümlerinin uygulanması ile halen tamamlanmış bulunan listede sayılı ürünler anlaşılır.

Ankara Anlaşması, Türkiye'nin AET'ye entegrasyonu için hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olmak üzere üç devre öngörmüştür. İlk dönem, Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla başlamıştır (DBABB, 2019a:1). Hazırlık döneminde Türkiye'nin hiçbir yükümlülüğü yoktu ve amaç ikili arasındaki ekonomik farklılıkları gidermekti. 3 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile birlikte, Ankara Anlaşması'nda öngörülen hazırlık dönemi sona ermiş ve "Geçiş Dönemi"ne ilişkin koşullar belirlenmiştir. Bu dönemde taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması öngörülmüştür (DBABB, 2019b:1). Katma Protokol ile 1971 yılından itibaren, bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mallarına tek taraflı uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak sıfırlamıştır (İKV, 2019:1). Buna karşılık, Türkiye'nin AB kaynaklı sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini tedricen sıfırlaması öngörülmüş ve böylece Gümrük Birliği'nin fiilen yürürlüğe girmesi için 22 yıllık bir süre tanınmıştır (DBABB, 2019a:1).

Türkiye-AB ilişkileri, 1970'li yılların başından 1980'lerin ikinci yarısına kadar, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı istikrarsız bir seyir izlemiştir. (DBABB,2019a:1). 12 Eylül 1980 darbesiyle beraber ilişkiler duraklatılmıştır. 19 Eylül 1980 tarihinde, ortaklığın geliştirilmesine ilişkin 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararıyla; Ortaklık Konseyi, tarım ürünlerinin tamamına yakın bir kısmında Türkiye'ye uygulanan gümrük vergilerinin 1987 yılına kadar sıfıra indirilmesini kararlaştırmıştır (DBABB, 2019b:1). 22 Ocak 1982 tarihine gelindiğinde, Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon'dan talebi üzerine, Türkiye-AET Anlaşması'nın askıya alınmasını kararlaştırdı (DBABB, 2019b:1). 1983 yılında Türkiye'de sivil idarenin yeniden kurulması ve 1984 yılından itibaren Türkiye'nin ithal ikameci politikaları hızla terk etmesi ile beraber, Türkiye'nin dışa açılma süreci başlamıştır. (DBABB, 2019a:1). Bu süreçle beraber 12 Eylül darbesinden itibaren duraklayan ilişkiler yeniden hareketlenmiştir.

Türk Hükümeti, 14 Nisan 1987 tarihinde, AET Antlaşması'nın 237. Maddesi, AKÇT Antlaşması'nın 98. Maddesi ve AAET Antlaşması'nın 205. maddesi temelinde, Türkiye'nin topluluğa katılma başvurusunu topluluğa gönderdi. Aynı yılın 27 Nisan tarihinde, Konsey, Türkiye'nin başvurusunu not etti ve Komisyon'dan Antlaşmaların gerektirdiği görüşü istedi (DİB, 2019b:1). 1989 yılında Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki görüşünde, topluluğun, kendi iç pazarını tamamlayabilme sürecinden önce (1992), yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği ve Türkiye'nin katılımından önce, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesine ihtiyaç duyulduğu hususlarına yer verdi (DBABB, 2019b:1).

1993 yılına gelindiğinde Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği müzakereleri başlamıştır, 1996 yılında Türkiye-AB arasında Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir (ABTD,2019a:1). Böylece Türkiye, AB ile entegrasyonunda, 22 yıl süren "Geçiş Dönemi"ni 31 Aralık 1995 tarihinde tamamlayarak, 1.1.1996 tarihi itibarıyla, tam üyelik sürecinde "Son Dönem"e, sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde sağlanan Gümrük Birliği sürecini tamamlayarak girmiştir (DBABB, 2019b:2). Gümrük Birliği ikili arasındaki en önemli ticari anlaşma olmuştur.

Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'dir. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmış ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir (DBABB, 2019a:1). Avrupa Konseyi, Komisyon'un ikinci Türkiye Raporu'ndaki tavsiyelere uyarak Aralık ayında Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye AB üyeliği için aday ülke statüsünü verdi (ABTD, 2019a:1). Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 4 Temmuz 2000 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan 4587 sayılı Kanun'la, Başbakanlığa bağlı olarak kuruldu. 13 Ekim "2000 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı (DBABB, 2019b:2). 8 Mart 2001 AB Bakanlar Konseyi, Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi'ni kabul etmiştir. (DİB, 2018:46) Eylül ayındaki Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, "Katılım Öncesi Malî Yardım Aracı, İPA" sistemiyle malî desteği artırma kararı aldı (ABTD, 2019a:1).

17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde, AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası daha yaşanmış ve Zirve'de Türkiye'nin siyasi kriterleri yeteri ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması kararı alınmıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hükümetler arası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Yine aynı gün bir basın toplantısı düzenlenerek Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi yayımlanmıştır. Böylece, Türkiye ile AB arasındaki inişli çıkışlı ilişki, çok önemli bir dönüm noktasını aşarak yepyeni bir sürece girmiştir (DBABB, 2019a:1). Ancak bu tarihten sonra, Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci adına not edilebilecek başka bir somut dönüm noktası olmadı. 35 başlıktan oluşan müzakere fasıllarından şu ana kadar 16'sı açıldı ve sadece bir tanesi tamamlandı. Müzakere süreci aslında fiilen durmuş halde. Hangi fasılların açılacağı, hangilerinin kapatılması gerektiği konusunda da taraflar arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır (DW, 2019:1). Türkiye AB'ye giriş konusunda ciddi çalışmalar yapmış, bu husus doğrultusunda ilgili kurumlar kurmuştur. AB'yle ilişkilerde ilerleme kaydedilememiş olsa da Türkiye'nin bu konudaki çalışmaları devam etmektedir.

2.1.2 Türkiye ve AB Arasındaki Ticari İlişkiler

Türkiye'nin, jeopolitik konumundan ötürü Avrupa'ya yakınlığı, elverişli iklim ve tarım arazileri, zengin doğal kaynakları, işgücü açısından yoğun nüfusu gibi nedenler neticesinde Avrupa ile uzun yıllardır ticari ilişkileri bulunmaktadır. Ancak Gümrük Birliği süreci ticari ilişkiler açısından en önemli dönüm noktası olmuştur. Ankara Anlaşması'nın hedefleri arasında yer alan, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla hayata geçirilmiş ve Türkiye ile AB arasındaki ticari ve ekonomik bütünleşme önemli ölçüde geliştirilmiştir (DİB, 2018:89). Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği, Avrupa Birliği'nin üye olmayan bir ülke ile kurduğu ilk önemli ve işlevsel Gümrük Birliği örneğidir (ABTD, 2019b:1).

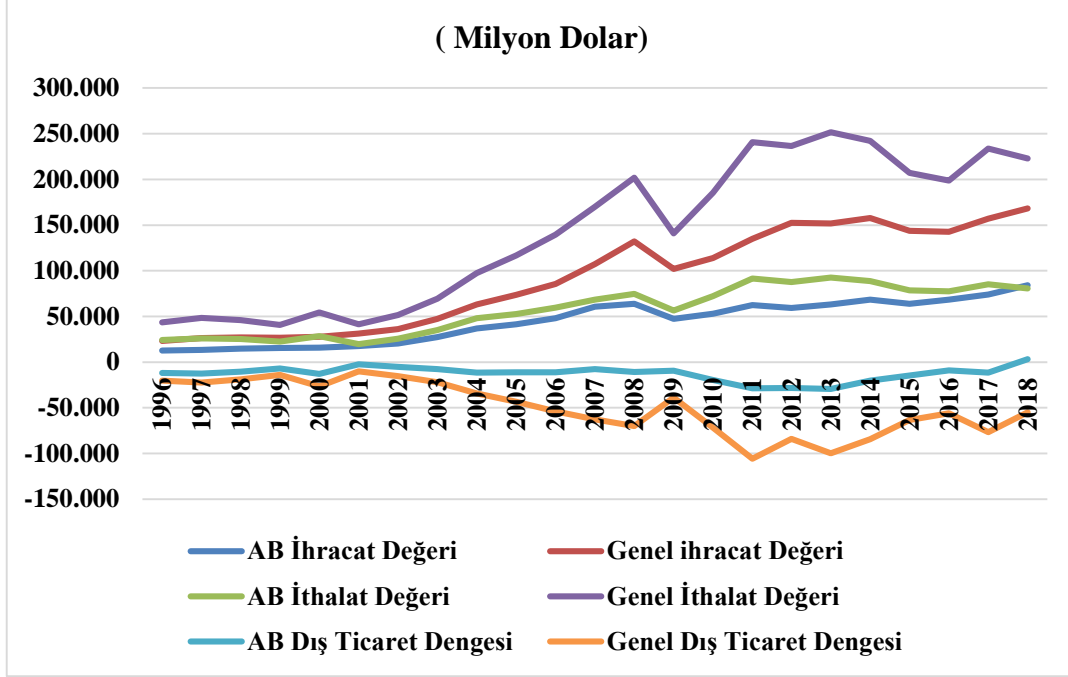
Türkiye-AB Gümrük Birliği, sadece sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamakta, geleneksel tarım ürünleri ise kapsam dışı bulunmaktadır. İşlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergileri tespit edilirken, tarım payı ile sanayi payı ayrılmakta ve sadece sanayi payı vergi muafiyetine tabi tutulmaktadır (DİB,2019c:1). Buna ek olarak taraflar arasında yapılacak ticari işlemlere ilişkin

tüm gümrük vergileri, nicel kısıtlamalar ve ücretler de kaldırılmıştır. Uygulamaya girmesiyle birlikte Gümrük Birliği, AB ile Türkiye arasındaki ticaret ve yatırımın büyümesini desteklemiş, Türkiye’de üretkenlik kazancını teşvik etmiş, Türkiye’nin müktesebata uyumunu kolaylaştırmıştır (ABTD, 2019b:1). Bu gelişmeler Gümrük Birliğinin Türkiye üzerindeki olumlu sonuçları olmuştur.

Avrupa Birliği ülkeleri Türkiye’nin temel ticaret ortağıdır. Rakamlar bunu açıkça göstermektedir. Özellikle Gümrük Birliği (1996) sonrası Avrupa Birliği ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi artışı önemlidir. Öncelikle, Avrupa Birliği ülkeleri ile olan ihracatımız istikrarını korumuştur. Bir diğer önemli nokta, rakamlar Avrupa Birliği ile olan dış ticarete ticaret yaratıcı etkilerin özellikle iki binli yıllarda arttığına işaret etmektedir (Utkulu, 2008: 12). AB ile ticaretimiz genel olarak artış göstermektedir. Türkiye ile AB arasındaki ticarete bakıldığında şunları söyleyebiliriz, AB’den genel olarak yüksek teknoloji ürünler ithal edilip, düşük ve orta teknoloji ürünler ihraç edilmektedir. Bunun nedenlerinden en önemlisi, AB içinde ki özellikle Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin mevcut şartlarda teknolojiye ileride olmalarıdır. Teknolojideki bu üstünlükleri sayesinde, yüksek teknoloji ürün ihracatında bizden daha avantajlı durumdadırlar.

Türkiye açısından bakıldığında, işgücü ve ham madde avantajı gibi nedenlerden dolayı orta ve düşük teknoloji ürünlerin ihracatını daha fazla yapmaktayız. Bununla beraber ülkemizde de teknolojik ilerlemelere bağlı olarak örneğin son dönemlerde Otomotiv sektörü Türkiye’nin toplam ihracatında en yüksek paya sahip olmaktadır ve ihracatın büyük çoğunluğu AB ülkelerine yapılmaktadır. Bunun yanında en fazla ihracat yapılan diğer sektörler sırasıyla; Ana metal sanayi, tekstil ürünleri, makine teçhizat, giyim eşyası, gıda ürünleri veya içecek olmaktadır. Türkiye’nin yaptığı ithalata bakıldığında en büyük payı imalat sanayii almaktadır. Sırasıyla en fazla ithalat yapılan sektörler; ana metal sanayi, kimyasal madde ve ürünler, madencilik taş ocakçılığı, motorlu kara taşıtları ve römork, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat vb. olmuştur.

Grafik 2.1: AB ile Dış Ticaret

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2019); [http://risk.ticaret.gov.tr/data/572b3a8a1a79f50cd8a22b1a/11-avrupa % 20 birli% C4%9Fi%20ile%20dis%20ticaret.pdf](http://risk.ticaret.gov.tr/data/572b3a8a1a79f50cd8a22b1a/11-avrupa%20birli%C4%9Fi%20ile%20dis%20ticaret.pdf) ,(Erişim Tarihi:02.05.2019)

Grafikte 1996-2018 yılları arasında AB ile yaptığımız dış ticaret verileri bulunmaktadır. Veriler Ticaret Bakanlığından elde edilmiştir. Yıllar içerisinde AB ile yaptığımız ihracat genel olarak artış göstermektedir. AB ile ithalatta ise dalgalanmalar görölmekle birlikte yine yıllar içinde artma eğilimindedir. Türkiye 2018 yılı haricindeki tüm dönemlerde AB ile ticaretinde açık verirken 2018 yılında ilk kez fazla vermiştir.

2.2 Tarım Sektörü

İnsanların yaşamını sürdürebilmeleri için gıdaya ihtiyacı vardır, ayrıca üretim yapabilmek için ham madde temini gerekmektedir, bu nedenle tarım tüm dünyada önemini kaybetmeyen sektör olmuştur. Önemi git gide artan tarım sektörünün rekabet gücü ülkeler açısından çok önemlidir. Kendi kendine yetebilme ülkelere büyük avantaj sağlamaktadır. Ayrıca tarım sektörünün yerine geçebilecek bir sektör bulunmamaktadır ve tarım sektörü kendi dışında hemen hemen tüm sektörleri etkiler bu nedenle ülkelerin tarım sektörünü güçlendirme hedeflerinden bir tanesi de diğer sektörlerin kalkınması amacıyla olmuştur.

Ulusların gelişmişlik düzeylerinden bağımsız bir şekilde tüm dünyada hassas ve stratejik bir sektör konumuna yükselen tarım, son yıllarda ülkemizde de

politik ve ekonomik tartışmaların odağı haline gelmiştir. Sektörün Türkiye ekonomisindeki ağırlığı, istihdama katkısı ve dış ticaret rakamları incelendiğinde, geçmiş yıllara kıyasla son dönemde payı azalsa da tarım, halen ekonomi içerisinde önemli bir yere sahiptir (Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012:2). Ayrıca bir ülkenin genel sosyo-ekonomik yapısı içerisinde tarım sektörünün yeri; sektörün ulusal gelire katkısı, ülkenin gıda ürünlerinde kendine yeterlilik durumu ve bu bağlamda dışsattım ve dışalım açısından gösterdiği özellikler, sanayi sektörüne girdi sağlaması, istihdamdaki payı, talep yaratma gücü vb. etkenler göz önüne alınarak değerlendirilebilir (Günaydın, 2006:12). Tarım Sektörünün birçok ekonomik unsuru doğrudan etkilediği görülmektedir.

Tarım sektörü dış ticaret açısından, tüm dünya için büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda, tarımsal dış ticaret de diğer sektörlerden farklı biçimde ele alınması gereken önemli ve hassas bir alandır (Erol, 2015:1). Gelişmiş ülkelere bakıldığında, her ne kadar sanayi sektörü ağırlıklı olarak görülseler de tarım sektörü ve sektörün dış ticaretinde de bir o kadar güçlü oldukları görülmektedir. Dünya tarım ürünleri pazarında büyük paya sahip olmaları buna kanıt olarak gösterilebilir. Bu ülkeler sanayi sektörünü, tarım sektörüyle desteklemektedirler.

Ülkeler tarım sektörünü güçlendirebilmek için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Tarım sektörünün gelişimine önem verilmekte bu amaçla çeşitli politikalar geliştirilmektedir. Tarım politikasının temel hedefi; kaynakları etkin bir biçimde kullanarak ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörü oluşturmak olarak ifade edilebilir. Bu amaçların gerçekleştirilmesinde tarım politikasının bir parçası olan tarımsal destekleme de önemli role sahiptir (Toprak ve Çatalbaş, 2013:123). Tarımsal destekleme etkili yapıldığında üretim artışına neden olmaktadır. Ancak ülkemizde şimdiye kadar uygulanan destek politikaları istenilen etkiyi sağlayamamıştır.

Türkiye’de bugüne kadar uygulanan tarım politikaları ile üretimin arttırılması hedeflenirken, bu politikaların kamu kaynaklarına getirdiği mali yük ve hedef kitleye ulaşamaması gibi sorunlarla karşılaşmaktadır (Yalçınkaya vd., 2006:98). Politikaların bir diğer sorunu da sürekli ve etkili olamayışları olmuştur, sürdürülebilir politikaların uygulanması önemlidir. Politikaların uygulanma

sorunları haricinde tarım sektörünün başka sorunları da vardır. Türk tarım sektörü'ndeki en önemli sorunlar; üretim faktörlerinde dışa bağımlılık (örneğin; mazot, gübre, yem, tarım ilacı...), küçük üreticilerin çokluğu, istihdam sorunu, çiftçi birliklerinin yeterli ve etkili olmayışı, mera ve tarım arazilerinin azalması, kente göçler, kayıt dışılık, üreticilerin yeterince desteklenmemesi gibidir. Bu sorunların en önemlilerinden biri küçük üreticilerin varlığıdır. Miras kanunu sonucu Türkiye'de tarım arazileri küçük parçalara bölünmüştür bu nedenle istenilen miktarda büyük çaplı, belli standart ve kalitede üretim yapılamamaktadır. Kullanılabilir tarım arazilerinin büyük çoğunluğu da atıl kalmaktadır.

Tarım sektöründe bu gibi sorunlar yaşansa da ekonomiye önemli katkıları devam etmektedir. Tarımın ülke ekonomisine katkısı değişik şekillerde olmaktadır, bunlar; nüfus katkısı, işgücü katkısı, toplumun beslenmesine olan katkısı, tarımın sanayiye olan katkısı, tarımın GSYİH'ya katkısı ve tarımın dış ticarete olan katkısıdır (Uzundumlu, 2012:35). Özellikle bizim gibi gelişmekte olan ülkeler için Tarım Sektörü, diğer sektörlerin gelişimi açısından iyi bir kaynaktır.

Mızrak (2017:2-3), sürdürülebilir, iç ve dış pazar taleplerini karşılayan, rekabet gücüne sahip bir tarım sektörüne sahip olmamız için şu önerilerde bulunmuştur;

- Bitki, toprak ve su kaynaklarının muhafazası, geliştirilmesi ve tahrip edilmeden en verimli şekilde kullanılması;
- Çevreyi kirletmeden ve ürünlerde zararlı kalıntılara sebebiyet vermeden, üretim yapılması ve ekolojik dengenin korunması;
- Ülke nüfusunun gıda güvenliği ve güvencesinin sağlanması, bu çerçevede çiftçi gelirlerinin makul seviyelerde sürdürülebilirliğini temin ederek, temel ve stratejik ürünlerin üretim arzının garanti altına alınması;
- Tarımın tarladan sofraya kadar bir bütünlük süreci içinde ele alınarak sanayinin istediği miktar ve kalitede ürün temininin garanti altına alınması, tarım-sanayi entegrasyonunun sağlanması;

- Yeni ve gelişen teknolojilerin gecikmeden tarıma transferi, bu suretle üre-timde doğal etkenlerin etkisinin azaltılması, üretim ve girdi maliyetlerinin düşürülmesi, rekabet gücü yüksek bir tarım sektörü oluşturulması;

- Verimliliğin sağlanması, maliyetlerin düşürülmesi; yüksek kalite, standart ve çeşitlilikte üretime dayalı olarak ihracatın artırılması ve çeşitlendirilmesi hususları Milli hedeflerimiz arasında yer almalıdır.

Sonuç olarak tarım sektörü tüm dünyada, ticaretteki hacmi artan önemli bir sektördür. Gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün, dış ticaretteki payı, sektöre verilen önemin bir göstergesidir.

2.3 Türk Tarım Sektörünün Tarihsel Gelişimi

Eski bir coğrafya olan Anadolu'da, eski dünyanın ticaret merkezi olmasının da verdiği canlılıkla, çok çeşitli tarımsal faaliyetler eski devirlerden beri sürdürüle gelmiştir. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde toprakların mülkiyeti devletin olmuş ve kullanma hakkı kişilere verilmiştir. Özellikle Osmanlılardaki toprak düzeni, tarımsal faaliyetlere önemli ölçüde yön vermiştir. Bu dönemde tarım politikaları, askeri varlığın oluşturulması, vergilerin toplanması ve büyük şehirlerin gıda ihtiyacının karşılanması amaçlarına hizmet etmiştir (Yavuz, 2005:1). Osmanlı devleti köylüden "aşar vergisi" almaktaydı. Aşar vergisi tarım ürünlerinin %10'luk kısmı olarak hesaplanmaktaydı.

Osmanlı imparatorluğunun yıkılmasının ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de tarım en önemli sektör konumundadır. Türkiye yeni kurulan bir ülke olarak kaynak sıkıntısı çekmektedir, bu dönemde en etkin sektör tarım sektörüdür. Tarım Sektörü kullanarak kalkınma amaçlanmış ve bu doğrultuda çalışılmıştır. 1923-1929 yılları arasında yaşanan gelişmeler tarıma verilen önceliğin isabetli ve başarılı olduğunu ortaya koymuş bu dönemde tarım sektöründe %10'un üzerinde bir büyüme hızı yakalanmış, ülkenin içinde bulunmuş olduğu zor durum ve ekonomik zorlukların önemli bir bölümü tarım sektörünün yaratmış olduğu olumlu etki ve üretim başarısı ile aşılmıştır (Özdamar, 2018:1). Tarım sektörü o dönemde ülke ekonomisindeki en önemli sektördür. Cumhuriyetin ilk döneminde (1923-1929) tarım sektörünün ekonomideki önemi, istihdamdaki payının %89, GSYH'deki payının %44,5 ve büyüme hızının %27

olmasından anlaşılmaktadır (Dernek, 2006:7). Ayrıca bu dönemde, Türkiye Şeker Fabrikaları, Ziraat Bankası, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri vb. önemli kurumlar kurulmuş ve tarım sektörü desteklenmiştir. Tarım sektöründeki bu olumlu gelişmeler, sanayi sektörüne kaynak sağlamıştır.

Bu dönemler arasında yaşanan, tarım sektörü açısından en önemli kararların alındığı toplantılardan biri de İzmir İktisat Kongresi olmuştur. 1923 yılında toplanan kongrede tarımın desteklenmesi ve gelişimi için bazı kararlar alınmıştır. Aşar vergisinin kaldırılması kararı bunlar arasında en önemlilerinden biri olmuştur. Aşarın yerine daha uygun bir vergi getirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca yerli üretimin desteklenmesi, tütün tarımı ve ticaretinin serbestliği ile ilgili yapılan düzenlemeler ve Ziraat Bankasının yeniden yapılandırılması da tarım sektörünün desteklenmesi amacıyla alınan kararlardan bazıları olmuştur.

1924 yılı bütçe gelirlerinin %22'sinin aşar vergisinden geldiği bir ortamda, verilen kararın ekonomik ve siyasi açıdan ne denli önemli olduğu daha kolay anlaşılabilir (Günaydın, 2006:13). Aşar vergisinin kaldırılması köylünün üzerindeki ağır vergi yükünü hafifletmiştir. Bu çerçevede kırsal alanın gelişmesi yönünde önemli kararlar alınıp uygulamaya konurken buna bağlı olarak tarım sektörü de hızlı bir değişim dönemine girmiştir (Dernek, 2006:13).

- 1925 yılında tarımda “aşar vergisi kaldırılmış, toprakla ilgili özel mülkiyet hakkı benimsenmiş, vakıf arazileri de hazineye ve bazı zengin grupların eline geçmiştir.

- Bir grup topraksız çiftçiye ve göçmenlere 1923-1938 yılları arasında 3,7 milyon dekar arazi dağıtılmıştır.

- Devlet eliyle dağıtılan toprakların yanı sıra meralar da tarıma açılmış, mera arazilerinde 3,9 milyon dekar azalma meydana gelmiştir.

Bu önlemlere bağlı olarak tarım sektöründe hızlı gelişmeler olmuş, 1929 yılına gelindiğinde %27'lik bir büyüme sağlanmıştır. Ancak bu yıl gerçekleşen ve dünyayı etkileyen Ekonomik Buhran, Türk tarım sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle devlet hem çiftçiye korumak hem de sanayiye desteklemek üzere bazı önlemler alma gereğini duymuştur. Ham maddesini

tarımdan sağlayan sanayi kollarına ağrılık verilmiştir (Dernek, 2006:13). Bu uygulama tarım ham maddeleri kullanan sanayi sektörünün gelişimini hızlandırmış ve bu sektörlerde dışa bağımlılığın azalmasına neden olmuştur.

1930'lu yıllarda Devletçi uygulama dönemine geçilmiştir. Bu dönemde tarımsal kredilerin faiz oranlarında indirim yapıldığı görölmektedir. Tarımsal krediler 1934-1939 döneminde yüzde 30 artmıştır. Savaşın son iki yılında görölen artışlar da bu dönemde fiyat artışlarının yüksek olması nedeniyle gerçek anlamda bir artışı yansıtmaz. Daha doğrusu tarım kredileri gerçek fiyatlarla artış değil azalış gösterir (Kepenek ve Yentürk, 2001:70-71). Bu dönemde, ÷lke toprakları içinde ekili alan oranı yükselmiştir. 1927'de yalnız %4,86 olan ekili alan oranı, 1934'de %10,2'ye ve 1940'da da %12,2'ye çıkmıştır (İTO, 1989:53). Bunda topraksız çiftçiyi topraklandırma ve göçmenlere toprak dağıtılmasının da etkisi vardır.

Tarım alanındaki bir diğer gelişme, 1932 yılında Ziraat Bankası'na bağlı olarak kurulan ve 1938'de bağımsız bir kamu kuruluğu olarak Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) adını alan kurumsal düzenlemedir. Başlangıçta yalnız buğday için destekleme fiyatı saptayan ve alım işlemi yapan kurumun yetkileri daha sonraki yıllarda giderek genişledi (Kepenek ve Yentürk, 2001:71). Kurum halen çeşitli ürünlerde destek alımı yapmaya devam etmektedir. Yine bu dönemde yaşanan bir diğer önemli gelişme de Köy Enstitülerinin kurulma kararıdır. 17 Nisan 1940 tarihli ve 3803 sayılı yasa ile ilkokullara öğretmen yetiştirilmesi amacıyla kurulmuşlardır. Enstitülerde Ziraat mühendisleri de görev yapmıştır. Ekime uygun arsa sayısında, fidan dikiminde ve tarım ürünleri yetiştiriciliğinde önemli katkıları olmuştur.

1939-45 yılları arasında süren 2. Dünya Savaşı Türk tarım sektörüne zarar vermiştir. Savaş yıllarında üretim ve dağıtımdaki aksamaların fiyat artışlarına ve karaborsaya neden olması ve tarımsal ürünlerin devlet tarafından zorunlu alınması, kırsal kesimde reel gelirin düşmesine neden olmuştur (İTO, 1989:53). 1945 yılında 4753 sayılı "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası'nı çıkarılmış, uygulamanın ilk aşamasında sadece devlete ait arazilerin bir bölümü 432 bin aileye aile başına ortalama olarak 51,6 dekar toprak dağıtılmıştır. Yasa daha fazla uygulama ortamını bulamamış ama tam tersine siyaseti etkilemiştir. Toprak reformuna karşı

çıkan bir grup milletvekili yasaya karşı çıkararak 1946 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılmış ve Demokrat Partisi'ni kurmuşlardır. Bu hareket aynı zamanda Türkiye'de çok partili sisteme ve demokrasiye geçişin başlangıcı olmuştur. (Dernek, 2006:4). Bu durum tarım sektörünün ülkedeki ağırlığının ispatıdır, tarım sektöründeki bir gelişme siyaseti doğrudan etkilemiştir.

1950'li yıllara gelindiğinde ise, tarımsal işgücünün kırsal kesimden kentlere doğru kaymaya başladığı ve toprak reformundan beklenen başarıya ulaşamadığı görülmüştür (Doğan vd., 2015:33). Tarımsal işgücünün kentlere kayması tarım sektörü için olumsuz olsa da sanayi sektöründe istihdam edilebilecek işgücünün artması açısından olumlu olmuştur. 1950-1953 yılları arasında tarım sektörü hızlı bir gelişme göstermiştir. Gelişmede bu dönemde gelen Marshall yardımı itici güç olmuş, tarımdaki traktör sayısı artarken buna bağlı işlenen alanların genişlemesi, tarımsal kredilerin artırılması, iklim koşullarının iyi gitmesi gibi olumlu durumlar üretimi artırmıştır (Dernek, 2006:4). Ancak bu olumlu atmosfer uzun sürmemiştir.

1954 yılında yaşanan kuraklığın etkisi ile tarım gelirinde %10 azalma olurken milli gelir de %3 düşmüştür. Tarım ikinci planda kalırken, sanayi ve ulaşım sektörüne yatırım yapılmış, buna karşın artan iç ve dış borçlanma ve yüksek enflasyonu önlemek için devalüasyona gidilmiş, kredi hacmi dondurulmuş ve dış ticarete kota konarak borç ödemeleri zamana yayılmıştır (Dernek, 2006:5). Bu olumsuz durumlar karşısında 60'lı yıllara gelinmiş, devlet ekonomide istikrarı sağlamak adına planlar hazırlama kararı almış ve 1960'lı yıllar planlı dönem olarak adlandırılmıştır. Türkiye'de 1960'dan itibaren ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hızlandırılması, uygulanan politikalar arasında uyum sağlanması, toplumsal ve kültürel dönüşümün uyumlu yönlendirilmesi ve ekonomiye rasyonel kamu müdahalesinin temini amacıyla Kalkınma Planları'nın hazırlanması ve uygulanması fikri benimsenmiştir. 1961 Anayasası ile iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek için Kalkınma Planları'nın hazırlanması hükme bağlanmıştır (DPT, 2018a). Bu hüküm sonucunda ilk plan 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. 1961 Anayasasını izleyen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967), Tarım Sektörü için detaylı çalışma yapılmış ve hedeflenen amaçlar planda şu şekilde belirtilmiştir (DPT, 2018b:145);

1. Enflasyon yaratmadan, millî gelirden yüzde 7 gelişme hızını sürdürmek, aynı zamanda, tarım üretimini çoğaltmak sanayileşmeyi gerçekleştirmek için ihracatı geliştirmek ve sanayinin artan ham madde ihtiyacını karşılamak.

2. Beslenme seviyesini düzeltmek için diyetle, proteinli, özellikle hayvani proteinli besinleri artırmak.

3. Plânın sosyal amaçlarını gerçekleştirmek. Tüketimdeki artışı, gelir farklılığının giderilmesi amacıyla hizmet edecek şekilde düzenlemek; işsizliğin giderilmesine yardım etmek, tarım dışı kesimlerin iş yaratma imkânlarının üstünde, köyden şehre işçi akınının yarattığı düzensiz şehirleşmeye engel olmak, genel olarak tarım ve toplum kalkınması hamlelerini geliştirmek,

4. Arazi kullanımında uzun süreli dengeyi sağlayarak plânın uzun süreli amaçlarını gerçekleştirmek. Bu husus yalnız kaynakların saklanması değil, aynı zamanda kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmayı hedef tutmaktadır.

Ayrıca planda, “On beş yıllık hedeflerimiz tarım ve sanayi arasında dengeli bir gelişme esasına dayanmaktadır. Türkiye'nin uzun süreli gelişmesi daha çok sanayileşme yönünde olacaktır. Ancak sanayi sektörünün gelişebilmesi için tarımda, belirli ve ileri hedeflere ulaşılması da gerekmektedir” ifadesi yer almaktadır (DPT, 2008b:39). Yani planda tarım sektörünün, sanayi sektörünü desteklemesi esas alınmıştır. Planlı dönemin başlarında, denilebilir ki, daha önceki dönemin tarıma öncelik veren ekonomi politikasından kesin bir dönüş yeğlenmemiştir. Nüfusun o yıllarda yüzde 77 gibi bir bölümünün doğrudan geçim kaynağı olan tarım ikincil düzeye itilemezdi (Kepenek ve Yentürk, 200:146-147). Tarım sektörünün, sanayi sektörünü destekleme konusundaki hedeflerde istenilen sonuçlar alınmamıştır.

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planında (1968-1972) Tarım Sektörü ile ilgili alınan kararlar şu şekilde belirtilmiştir; “Ekonominin genel yapısı tarımsal bir karakterden sanayi sektörünün hâkim olduğu bir düzene geçerken tarımsal üretimin hava şartlarına aşırı bağıllılığının azaltılması da hedef olarak alınmıştır. Bir yandan tarımın toplam gelir içindeki payının, öte yandan tarımsal üretimin hava şartlarına bağıllılık derecesinin azaltılması, gelişme hızının kontrol altında tutulabilmesine ve böylece, yaşama seviyesinin toplumun tercihlerine uygun

olarak tayin edilmesine imkân verecektir. İkinci Beş Yıllık Planda, tarımsal üretimin hava şartlarına bağlılık derecesinin azaltılması, gerek daha kararlı bir gelişme hızı sağlayarak özellikle tarım kesiminde çalışanların yaşama standardındaki dalgalanmaların önlenmesi, gerekse daha gerçekçi tahminlere dayanan güvenilir bir plan hazırlanabilmesi için zorunlu görülmektedir” (DPT, 2018c:2-3).

Birinci planda tarım sektörünün sanayi sektörünü desteklemesi öncelikliken, ikinci planda tarım sektörünün ekonomideki payı azaltılarak, sanayi sektörüne geçiş amaçlanmıştır. Ayrıca bu döneme kadar toprak reformu yapılmamış ama reformdan da vazgeçilmemiş, toprak reformu yerine tarım reformu savunulmaya başlanmış ve 1973 yılında 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası çıkarılmıştır (Dernek, 2006:5). Ancak reform çalışması başarılı olamamıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977), Tarım Sektörü ile ilgili şu ifadeler geçmektedir; “Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında gayrisafi milli hasıladaki artışın belli bir yapısal değişimle birlikte gerçekleştirilmesi hedef alınmıştır. Yapısal değişim planlarda, sanayinin en hızlı büyüyen sektör olması ve böylece, gayrisafi milli hasıla içindeki payının artırılması biçiminde tanımlanmıştır. Uygulamada bu yönde değişim olmasına rağmen sanayi sektöründe öngörülen ölçüde büyüme sağlanamadığı için planlarda hedef alınan yapıya ulaşılamamıştır. Türkiye’nin bugün eriştiği ekonomik yapı tarımsal niteliğini korumaktadır. Tarım sektörü üretken sektörler içinde tek başına en büyük paya sahiptir” (DPT, 2008d:7). Birinci ve İkinci plandaki hedef üçüncü planda da sürdürülmüştür. Tarım sektörünün payı azaltılarak, sanayi sektörünün gelişimi hedeflenmiştir.

Planlı dönemlerde modern girdi kullanımında, yatırımlarda, örgütlenmede ve tarımsal üretimde önemli gelişmeler olmuş; ancak Planda öngörülen düzeylere ulaşılamamıştır. Tarımda yapı değişikliğini öngören Toprak ve Tarım Reformu gerçekleşmemiştir. Hızla büyüyen nüfus ve gelire bağlı olarak artan tarımsal ürün talebinin ve sanayinin ham madde ihtiyacının karşılanmasında her iki plan döneminde de ulusal düzeyde sürekli bir darboğazla karşılaşılma ve tarımsal ürünlerin ihracatında genel olarak bir gelişme gerçekleşmiştir (DPT,2008d:209).

Bu üç plana bakıldığında, başarısız olmalarının bir nedeni hiç şüphesiz tarımsal alt yapının yetersiz oluşu ve bu nedenle sanayiye yeterli şekilde destekleyememeleridir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, Yeni Stratejiye uygun olarak tarım sektörünün planlamasında (DPT, 2008d:208-209);

(i) Bu sektörün gelişme hızının ekonomide dar boğazlara ve enflasyona yol açmayacak bir düzeyde tutulması,

(ii) Çiftçinin yaşama düzeyinin yükseltilmesi,

(iii) Teknolojinin geliştirilmesi,

(iv) Hızla artan nüfus ve yaşama düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak gelişen iç talebin karşılanması,

(v) Beslenme dengesinin iyileştirilmesi,

(vi) ihracat potansiyelinden, yararlanılması esas alınmıştır.

III. Plan döneminde tarım üretiminin yılda ortalama yüzde 4,5 oranında artması hedef alınmış, büyüme yüzde 4,2 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte mutlak değer olarak 1977 yılı için öngörülen üretim düzeyine ulaşılmıştır. Plan döneminde bazı yılların koşulları buğday ve bitkisel yağ dışalımını gerektirmişse de tarımsal ürünler iç talebinin karşılanmasında sürekli bir darboğazla karşılaşılmamıştır. Toplam tarım ürünleri dışsatımında plan hedefine erişilememiştir (DPT, 2008e:330).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), kamu kesimi ağırlıklı sanayileşme stratejisini benimsemiş ödemeler dengesini iyileştirmeyi ve ekonominin kendine yeterli hale getirilmesini hedef almıştır (DPT, 2018a). “Dördüncü Plan döneminde tarım sektörü üretimi yılda ortalama yüzde 5,5 geliyecek, tarımsal üretimi oluşturan alt sektörlerden bitkisel üretim, hayvancılık, su ürünleri ve orman ürünlerinde yıllık üretim artış hızı, sırasıyla, yüzde 5,0, yüzde 6,2, yüzde 7,7 ve yüzde 7,4 olacaktır” tahmini yapılmıştır (DPT, 2018e:224). Tarım kesiminin büyüme hızı daha yüksek tutulmuş, sanayinin

büyüme oranı ise görece olarak azaltılmıştır. Bunun nedenleri arasında o yıllarda tarım kesiminin görece daha hızlı bir dönüşüm göstermesi ve ekonomik bunalımın daha çok sanayi kesimini etkilemesi sayılabilir. Niteliksel açıdan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, tarımın alt kesimlerinden hayvancılık, su ürünleri ve ormancılık ürünlerinin; sanayide de ara ve yatırım malları üretimlerinin daha hızlı büyümesini öngörmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2001:153). Bu dönemde, ekonomideki olumsuz durum 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarının alınmasına neden olmuştur.

Tarım ürünlerinin taban fiyatındaki artışların düşük tutulacağı, destekleme alım miktarlarının azaltılacağı, ödemelerin belli dönemlerde yapılacağı kararlaştırılmıştır (Dernek, 2006:5). Tarım sektörü için zor bir dönem olmuştur. 24 Ocak kararları çerçevesinde ithal ikameci politikaları terk etmiş ve ucuz emeğe dayalı-orta derecede teknoloji içerilmiş ürünlerin dışsatımına dayalı, açık piyasa düzenine geçilmiştir. Bu kopuş, bir önceki kopuştan farklı olarak, tarım sektörünün gerilediği, iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine geliştiği bir dönemi önceledi. Tarım alanında yapılan özelleştirmeler, tarım desteklerinin kapsamının daraltılması, "reorganize" edilen tarımsal kamu yönetiminin etkinlik kaybı Türkiye kırsalındaki yoksulluğu derinleştirdi ve süreç, kıyım çözülmesini doğurdu (Günaydın, 2006:14). Yine bu dönemde ekonomide liberalleşme politikası daha etkin uygulanmış, serbest piyasa ekonomisine geçişi hızlandıran önlemler alınmış ve KİT'lerin özelleştirme süreci de bu dönemde başlamıştır. Tarımda hedeflenen büyüme hızına ulaşılamazken tam tersine iklim koşullarının da kötü gitmesi ve özellikle 1989 yılında yaşanan kuraklık nedeniyle tarımda büyüme hızını %-10.7'e kadar düşmüştür. (Dernek, 2006:6). Ekonominin kötü gidişatı nedeniyle 5 Nisan 1994 tarihinde Ekonomik Önlemler Uygulama Planı uygulamaya konmuştur.

Bu plandaki tarım sektörü ile ilgili kararlar şunlar olmuştur. Ekonomiden tarımsal ürünlere ayrılan kaynağın üç ürün ve/veya ürün grubu ile sınırlı kalacağı açıklanmıştır. Buna göre; hububat, şeker pancarı ve tütün gibi stratejik ve sosyal açıdan önemi olan ve büyük üretici kitlelerini kapsayan ürünlerde destekleme alımı yapılmasına karar verilmiştir. Tarımsal desteklemede tasarruf sağlayıcı birtakım tedbirler alınırken, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin (TSKB) kamu finansmanı üzerindeki yükünün

azaltılması ve Merkez Bankası tarafından finansman sağlanmayacağı kararı alınmıştır (TKB, 2004:28). Alınan bu kararlar tarım sektörünü olumsuz etkilemiştir.

Yaşanan ekonomik sıkıntıların yanında Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası kuruluşların tavsiye ve baskılarının da etkisiyle bu alanda yaşanan dönüşüm çalışmaları 1990'ların ortalarından itibaren hız kazanmıştır. Nitekim tarım sektörünün ilk olarak kapsamlı bir şekilde ele alındığı Uruguay Turunun son bulunduğu tarih olan 1994 yılından itibaren Türkiye'de kapsamlı reform çalışmalarına başlanması bir tesadüf değildir (Acar ve Bulut, 2009:3). Uluslararası kurumlar ile yapılan anlaşmalarda Türk tarımının belli standartlara ulaşması hedeflenmiştir. DTÖ Tarım Anlaşması kapsamında ülkemiz, 1995 yılı uygulama döneminin başlangıç yılı olmak üzere 10 yıllık süre zarfında eşit dilimler halinde her bir tarım ürünüde en az %10 olmak üzere tarım ürünlerinin tümünde ortalama %24 oranında tarife indirimi taahhüdünde bulunmuştur. Ülkemiz ithalatında hassasiyeti bulunan ve bu nedenle tavan konsolidasyon imkanından yararlanan mallar dışında bütün tarife pozisyonlarında Eylül 1986'da geçerli kanuni tarife oranları indirimine esas alınmıştır (TOBB, 2014:78). Türkiye'nin bazı ürünlerde tavan konsolidasyonu uygulama nedeni yerli üreticiyi korumak amaçlıdır. Özellikle hayvancılık, süt ürünleri, tütün, şeker vb., bu ürünlerden bazıları olmuştur.

1999 yılına gelindiğinde ülkemiz çok ciddi bir ekonomik dar boğazla karşı karşıya kalmış, kamu sektörünün borç stoku çok büyük boyutlara ulaşmıştır. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin kamu borcunun milli gelire oranı %30'un altındayken, 2000 yılının sonunda bu oran %60'a ulaşmıştır. 2001 yılında ise %70'in de üstüne çıkmıştır. Yıllardır ancak çok yüksek reel faizle borçlanabilen devlet için bu süreç, artık sürdürülemez boyutlara varmıştır (TKB, 2004:28-29). 1999 ve 2001 yıllarında gerçekleşen krizler her sektörü olumsuz etkilemiştir. 9 Aralık 1999 IMF Niyet Mektubu ve Yeniden Yapılandırma Programı tarım politikaları açısından yeni bir dönem olmuştur. Reform programının amacı halen uygulanmakta olan destekleme politikalarını safhalar halinde ortadan kaldırmak ve fakir çiftçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmektir. IMF Stand By

anlaşmasının tarımla ilgili bölümü özet olarak şu konuları içermektedir (Yeni ve Dölekoğlu, 2003:13):

1. Uygulanmakta olan mevcut destekleme politikalarından vazgeçilerek yerine küçük üreticiyi hedef alan araziye dayalı Doğrudan Gelir Desteği Sistemine geçilmesi,

2. Hububat, tütün ve şekerpancarı fiyatlarının dünya fiyatları ile uyumlu olması ve zaman içinde destekleme alımlarının kaldırılması,

3. Hükümet adına bazı tarımsal ürünlerde destekleme alımı yapan Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin özerk yapıya kavuşturulması doğrultusunda yasa çıkartılması,

4. Hükümetin çiftçilere verdiği kredi sübvansiyonunun aşamalı olarak ortadan kaldırılması

5. Gübre ve diğer girdi sübvansiyonların 2000 ve 2001 de nominal olarak sabit tutulması ve daha sonra tamamen kaldırılması.

2000’li yıllara gelindiğinde, bir taraftan tütün ve çay gibi belli ürünlerdeki değerlendirilemeyen aşırı stokların imha edilmesi sektörü zorlarken, diğer taraftan hayvansal ürünler ve yağlı tohumlarda olduğu gibi arz açıklarının meydana gelmesi, sektördeki dengesizliği ve planlama eksikliğini gözler önüne sermiştir (Yalçınkaya vd. 2006:105). Bu dönemler içinde yapılan Doğrudan Gelir Desteği’ de bir sosyal yardım olarak kalmış, üretimi etkilememiştir. 2000 yılında Dünya Bankasıyla bir Ekonomik Reform Kredisi (Economic Reform Loan, ERL) anlaşması yapılmıştır. Anlaşmanın temel unsurlarından biri de “Tarımsal Büyümeyi ve Tarımsal Gelir Oluşturmayı Teşvik Etmek” olarak belirtilmiştir. Bu anlaşmadan da Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) ortaya çıkmıştır (Erdinç ve Erdinç, 2018:72). Tarım Reformu Uygulama Projesi’nin temel amacı tarımda tüm desteklerin aşamalı olarak kaldırılarak kamu kaynakları üzerindeki baskının azaltılması ve düşük gelirli çiftçileri hedef alan Doğrudan Gelir Desteği (DGD) sisteminin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir (Tan vd., 2010:972). Tarım Reformu Uygulama Projesinden beklenen sonuç alınamamıştır. Proje yeterli etki alanı bulamamış ve devlet açısından mali yük oluşturmuştur.

Ekonomik kriz içine giren 2001 yılında DTÖ ve IMF ile yapılan anlaşmalar ve verilen niyet mektupları gereği tarım ürünleri ticaretinde gümrük sınırlamaları kaldırılmış, özellikle 2003 yılından sonra giderek tarım ürünlerine verilen fiyat desteklerinden vazgeçilmiş, girdi sübvansiyonları bırakılmış, üretim yerine ekim alanını dikkate alan Doğrudan Gelir Desteği getirilmiştir. Genel anlamı ile 1985 yılından beri izlenen serbest ekonomi politikası ve ona bağlı tarım politikası tarım sektörünü desteksiz bırakmış, sonunda dar bir alana sıkıştırıp dış rekabet karşısında güçsüz duruma düşürmüştür (Dernek, 2006:8-9). Uluslararası kurumlar, Türkiye'nin üst üste yaşadığı krizleri bahane ederek yaptığı baskılarla, tarım sektöründeki üretim miktarını azalttırmışlardır.

2004 Temmuz'unda alınan DTÖ Cenevre Kararları sonrası ve AB'den müzakere tarihi alınmasının ardından Türkiye'de tarım alanında köklü politika değişiklikleri yapılması gündeme geldi. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nda yapılan ilk değerlendirmelerde, her iki süreç için de Türkiye'nin sonuçta kotalar üzerinden pazarlıklar yapacağı dikkate alınarak, "hassas" olarak nitelendirilen ürünlerin üretim miktarlarının yükseltilmesi gerektiği tespit edildi (TOBB, 2014:28). Ayrıca 2004 yılında Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı ve Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin, 3 Ekim 2005'te başlaması kararı alındı. Bu karar doğrultusunda yine aynı tarihte "Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi" yayımlanarak sürecin ana ilkeleri ve esasları belirlenmiştir. Ayrıca AB müktesebatı müzakere başlıkları açıklanmıştır. Toplam 35 müzakere başlığından 3 tanesi tarım konusuyla ilgili olup Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın görev ve sorumluluk alanı içerisinde bulunmaktadır. Bu 3 başlık şunlardır (TKB, 2008:1-2);

- 11. Fasıl: Tarım ve Kırsal Kalkınma,
- 12. Fasıl: Gıda Güvenliği, Hayvan ve Bitki Sağlığı Politikası,
- 13. Fasıl: Balıkçılık

İzleyen dönemlerde, tarım 2007 yılında yaşanan büyük kuraklık, 2008 yılında yaşanan kısmi kuraklık ve 2008 yılı sonlarında başlayan 2009 yılında derinleşen ekonomik krizin etkisinde oldukça zor bir dönemden geçmiştir (TZOB, 2018:4). 2007 yılındaki kuraklık çok şiddetli geçmiştir. Tarım sektörü için zorlu bir yıl yaşanmış ve etki süresi sadece 2007 ile sınırlı kalmamıştır. 2007 yılında

tarım sektöründeki %7'lik küçülme sektörün dış ticaretine etki etmiş özellikle 2008 yılında yapılan hububat, yağlı tohum ve yağ ithalatındaki artış bu sınıflandırmada da dış ticaret açığı vermemize sebep olmuştur. Tarım sektörü 2009 yılında tekrar 1,5 milyar dolar dış ticaret fazlası vererek bir önceki yılın açığını kapatmış gibi görünse de 2010 yılının dış ticaret rakamlarına göre 203 milyon \$ dış ticaret açığı vermiştir (TZOB, 2018:9). İthalat aslında 2009 yılında gerçekleşen kriz nedeniyle azalmış ancak 2010 yılında tekrar artmaya başlamıştır. 2011 yılı itibarıyla tarım ürünleri ihracatı 15,3 milyar ABD Doları ile genel ihracatın %11,3'nü oluşturmaktadır. Tarım ürünleri ithalatı ise 17,6 milyar ABD Doları ile genel ithalatın %7,3'ünü oluşturmaktadır (TOBB,2014:59). 2011 yılı tarım sektöründe ithalat zirveye çıkmıştır.

Türkiye dünyanın önde gelen tarım-gıda ihracatçısı ve ithalatçısı ülkelerinden birisi olmasına rağmen, tarım sektörünün yarattığı katma değer bakımından OECD ülkeleri içerisinde en alt sıralarda yer almaktadır. Nüfusunun yaklaşık ¼'nin kırsal alanlarda yaşayıp tarımsal aktiviteyle uğraştığı ülkemizde tarım sektörünün Gayri Safi Katma Değer içerisindeki payı 2011 yılında %9 düzeyindedir (AKA, 2016:4-5). Türkiye OECD ülkeleri arasında tarım arazileri, iklimi, insan faktörü zengin bir ülke olmasına rağmen, sürdürülebilir bir tarım politikasına sahip olamayı, kaynakların etkin kullanılmaması, eğitimsizlik vb. nedenlerle hedeflenen üretim kapasitesine ulaşamamıştır.

Tarım ürünleri ithalatının 2011 yılında hızlı bir şekilde arttığı, ardından 2012 yılında %16 oranında azaldığı, ihracatın ise, söz konusu iki dönemde de aynı seviyede kaldığı gözlenmektedir. Bu ürünlerde 2013 yılında ihracattaki artış hızı ithalatın üzerinde seyretmiştir (SBB, 2014:8). Türkiye'nin yaptığı dış ticarete bakıldığında, özellikle tarımsal ham madde ürünlerinde ithalatçı konumundadır. İhracatçı olduğumuz ürünleri de gıda maddeleri olmuştur.

2014 yılına gelindiğinde, Dünya Bankası'nın yayınladığı istatistiklere göre 2014 öncesi tarımsal üretimde dünyada beşinci sırada olan Türkiye, 2014 yılında dokuzuncu sırayı almaktadır (TİM, 2017:20). Türkiye'nin sıralamadaki bu düşüşünün nedenleri arasında, 2014 yılında yaşanan, dolu, don ve sel baskınları da bulunmaktadır. Bu iklimsel etkiler üretim miktarında azalışa neden olmuştur. Meteoroloji Genel Müdürlüğü 2014 yılı İklim Değerlendirmesi Raporuna göre,

yıllar içinde ekstrem olaylarda artış olduğu gözlenmiştir. Sadece ülkemiz açısından değil, dünya genelinde yaşanan iklim felaketlerinde de yıllar içinde artış gözlemlenmektedir. Türk tarım sektörünün güçlenmesi açısından iklime bağımlılığı azaltma çalışmaları önemlidir.

Türkiye’de 2015 yılında tarım ve gıda ürünleri ithalatı bir önceki yıla göre %13,1 azalarak 12,4 milyar ABD Doları, ihracatı ise %6,8 azalarak 16,3 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. (SBB, 2018:1) 2015 yılı dolardaki artış nedeniyle yine ithalat düşüşü gerçekleşmiştir. Üretimdeki bazı girdilerde (gübre, hayvan yemi...) dışa bağımlıyız. Üretim maliyetlerindeki artış ihracat değerlerinde de azalışa neden olmuştur. Ayrıca Rusya krizi de ihracatımızı olumsuz yönde etkilemiştir. Rusya, Kasım 2015’de yaşanan uçak krizinden dolayı, Ocak 2016 itibariyle Türkiye’den tarım ve gıda ürünleri ithalatına yasak getirmişti, tarım malları ihracatına Rusya’nın ambargo koyması bu yılın en önemli olaylarından biri olmuş, yılsonuna doğru gerilen ilişkilerin tekrar yumuşamasıyla normalleşme sürecinden bahsedilmeye başlanmıştır. Ekim 2016’dan itibaren bazı meyve ve sebzelerde ambargolar kaldırılmaya başlanmıştır.

2017 yılına gelindiğinde, Milli Tarım Projesi hayata geçirilmiştir. Milli Tarım Projesi, “Havza Bazlı Destekleme Modeli” ve “Hayvancılıkta Yerli Üretimi Destekleme Modeli” olmak üzere iki ana başlıktan oluşmaktadır (GTHB, 2018a:41). Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı “Havza Bazlı Destekleme Modeli”ni tarımsal ürünlerde kendine yetebilen ve planlı üretime geçebilmek ve “Hayvancılıkta Yerli Üretimi Destekleme Modeli”ni de hayvancılık sektörünü geliştirmek amaçlarıyla uygulamaktadır.

2017 yılı Tarım sektörü için tam bir ithalat yılı olmuştur. İthal edilen tarım ürünlerinde yapılan gümrük vergilerinin düşürülmesi ya da sıfırlanması yoluyla ithalat kolaylaştırılmıştır. Bu uygulama tarım ürünlerindeki fiyat artışına engel olmak amacıyla yapılmıştır. Ancak tarımsal ürünlerdeki enflasyon artışı devam etmiştir. TÜİK SITC Rev 3’e göre, 2018 yılı verileri için hesaplama yapıldığında, Türkiye’nin Tarım Sektörü toplam ihracatı 18.254.463 USD iken, toplam ithalatı ise 18.494.424 USD olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı verileri 2017 yılına göre ülkemiz açısından daha olumlu gerçekleşmiştir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2018-2022 stratejik planında, tarım sektörü hakkındaki misyon şöyle açıklanmıştır; “Sürdürülebilir tarımsal üretimi, yeterli ve güvenilir gıdaya erişimi, kırsal kalkınmayı ve rekabet edilebilirliği sağlamak amacıyla yenilikçi politikalar belirlemek, uygulamak, izlemek ve değerlendirmek” (GTHB, 2018b:39). Türkiye’de uygulanan tarım politikalarının en büyük sıkıntısı sürdürülebilir olmayışıdır. Eğer ulaşılmak istenen hedefler gerçekleşirse tarım sektöründeki potansiyelimizle dünya tarım ihracatçısı ülkeler sıralamasında üstlere tırmanmak zor görünmemektedir.

Özetlemek gerekirse, Türk tarım sektörü, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu ilk yıllarda milli gelirden en büyük paya sahipti. İlk yıllarda payı %50’lerde seyrederken zaman içinde payı azalarak, diğer sektörlerle kaymıştır. Bu azalış, 1970’li yıllardan sonra artış göstermiştir. Bu oran sabit fiyatlarla 1980 yılında %25’e 1990 yılında %17 ve 2016 yılında yaklaşık %6,4 olmuştur. Doksan üç yıllık dönemde tarımın GSMH içindeki payı yaklaşık %84 oranında düşmüştür. Bu düşmeye rağmen bugün bile ülkemiz ekonomisinde tarımın payı, diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında çok yüksek orandadır (Doğan, 2018:20). Gelişmekte olan ekonomilerin tarihsel süreci ve kalkınma teorisinin temel prensipleriyle uyumlu olan bu durum, yalnızca ülkemize has olmayıp, birçok ülkede gözlenen bir gerçektir. Sanayi ve hizmet sektörlerinde yaşanan hızlı dönüşüm, bu sektörlerin üretim kapasitesini ve ekonomi içerisindeki katma değerini arttırırken, tarım sektörünün GSYH’den görece daha az pay almasına yol açmıştır (Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012:3). Tarım sektörü payının azalışı olumsuz bir durum değildir, gelişmiş ülkelere bakıldığında tarım sektörü payının diğer sektörlerden düşük olduğu görülmektedir, bu ülkeler tarım ve sanayi entegrasyonunu iyi sağlamış ve tarımı sanayii geliştirmek için kullanmışlardır. Bizde de tarım politikalarında sağlanmak istenen amaçlardan birisi bu olmuştur.

Türkiye’de tarım sektörünün yeterince desteklenmemesi ve tarımsal altyapı yatırımlarının istenilen seviyeye getirilememesinin de etkisiyle, tarımsal üretimde verimlilikte gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşamamıştır. Tarımda sermaye birikimi yetersiz olduğundan, bunun sanayiye aktarılması istenilen düzeyde gerçekleştirilememiş ve bu nedenle tarım sanayi ilişkileri de güçlendirilememiştir. (Demirbaş ve Tosun, 2005:32).

Türkiye'nin uzun yıllar tarımda rekabeti dışlayan korumacı politikalar uygulamasına karşın, özellikle istenilen verimlilik düzeyine ulaşamaması ve geleneksel tarım ürünleriyle dünya pazarlarında var olmaya çalışması, tarım politikalarının yeniden gözden geçirilmesinin en önemli gerekçesini oluşturmaktadır (TOBB, 2014:81). Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz, tarım sektöründe istenilen düzeye gelinememiştir ancak Türkiye mevcut potansiyelini kullanarak tarım sektöründe çok daha iyi bir konuma gelebilecek kapasitededir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Hinloopen ve Marrewijk (2000) çalışmalarında 12 AB üyesi ülkenin, Japonya'ya ihraç edilen ürünlerdeki rekabet gücünü, 1992-1996 dönemi SITC 2 haneli sınıflandırma verileri kullanarak, AB genelinde ve bireysel olarak hesaplamışlardır. Sonuç olarak Balassa endeks değerleri genelde 1'den büyük çıkmış, Almanya gibi bazı ülkelerde AKÜ katsayıları yıllar içinde istikrarlı çıkmış, Yunanistan gibi bazı ülkelerde ise değişkenlik gösterdiği sonucuna ulaşılmış.

Imre ve Hubbard (2003) Macaristan'ın Tarım Sektörünün AB karşısındaki Rekabet Gücünü incelemiştir. Yöntem olarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükleri kullanmışlardır. Veri olarak, OECD tarafından hesaplanan NAC (Consumer Nominal Assistance) verileri kullanılmıştır, 1992-1998 yılları için hesaplama yapılmıştır. 22 ürün grubu için yapılan hesaplamalar sonucu, 11 ürün grubunda Macaristan karşılaştırmalı avantaja sahip çıkmıştır.

Kaya (2006) çalışmasında Balassa endeksini kullanmıştır. Türkiye'nin ihracatta uzmanlaşma 1991-2003 dönemini kapsayan SITC Rev.3, 3 basamaklı imalat sanayi ihracat verileriyle hesaplanmıştır. Daha sonra SITC teknoloji sınıflandırmasına göre Türkiye'nin ihracatta uzmanlaştığı/karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu endüstriler belirlenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Veriler UNCTAD' dan (2005) derlenmiştir. Türkiye'nin AB-15 ve AB- 10 ile Bulgaristan ve Romanya gibi aday ülke grupları içinde imalat sanayi ihracatında uzmanlaştığı/karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu endüstrileri belirlenmiştir. Türkiye, her iki AB pazarında da benzer imalat sanayi alt ürün grupları ihracatında uzmanlaşmış olduğu saptanmıştır.

Miral (2006) çalışmasında Türkiye'nin Avrupa Birliği karşısında ki yaş meyve ve sebze sektörünün rekabet gücünü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi ile açıklamıştır. Çalışmada Balassa ve Vollrath'ın ölçüm yöntemlerini kullanılmış. 1994-2005 yılları için TR-AB yaş meyve ve sebze sektörü ihracat ve ithalat değerleri ele alınmıştır. Hesaplamalarda OECD tarafından oluşturulan Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (Standard International Trade Classification-SITC) verileri kullanılmıştır. Yaş meyve ve sebze sektörü neredeyse ürünlerinin tamamında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip sonucu ortaya çıkmış.

Erkan (2009) çalışmasında,1993-2005 yılları için Türkiye'nin ve diğer yükselen ekonomilerin, karşılaştırmalı üstünlüklerinin belirlenmesini amaçlamıştır. SITC Rev 3, 4 haneli bazda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayıları hesaplanmış; ülkelerin hem dünya çapında hem de birbirlerine karşı üstünlük ve dezavantajları ortaya koyulmuştur. Türkiye'nin meyve ve sebze, hazır giyim ve tekstil iplikleri, kumaşlar grubu ihracatının toplam ihracat içindeki payı azalmasına rağmen, dünya ülkeleri karşısındaki avantajlı durumu genel olarak devam ettiği görülmüştür.

Türker (2009) çalışmasında, SITC gruplamasına giren tüm sektörlerde gümrük birliğinin Türkiye'nin rekabet gücünü ne şekilde etkilediğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Rekabet gücünün ölçümünde "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler" yönteminden yararlanılmıştır. Analiz dönemi olarak 1990-2005 seçilmiştir. Bu dönem 1990-1995 ve 1996-2005 olmak üzere iki alt döneme ayrılmıştır. Analiz sonucunda, birincisi, gümrük birliğinin Türkiye'nin rekabet gücünü genel olarak artırmadığı, ikincisi ise, bazı ürün gruplarında gümrük birliğinin Türkiye'nin rekabet gücüne olumlu katkı sağlamakla birlikte, Türkiye'nin bu ürünlerde yine düşük bir rekabet gücü sergilediği sonucu ortaya çıkmıştır.

Yu (2011) Çin ve Hindistan bölgesi üzerine yaptığı çalışmasında, 1998 - 2008 yılları arası, Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliğine (ASEAN) üye ülkeler için AKÜ endeksleri hesaplanmıştır. Çalışma sonucunda, Çin ve Hindistan'ın genel olarak imalat sanayi sektörünün genelinde uluslararası rekabet gücüne sahip oldukları anlaşılmıştır. Özellikle makine ve ulaşım araçlarında yüksek düzeyde rekabet gücüne sahip oldukları tespit edilmiştir.

Kara ve Erkan (2011) çalışmalarında, 1993-2009 yılları için Türkiye'nin emek yoğun mal ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlükler ve söz konusu üstünlüklerin makro ekonomik değişkenlerle ilişkisini analiz edilmeye çalışılmıştır. Karşılaştırmalı üstünlüklerin ölçümü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayılarının hesaplanması yoluyla yapılmıştır. Türkiye'nin teknolojsi düşük geleneksel emek yoğun malların ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüğünün devam ettiği görülmektedir.

Şahinli (2011) çalışmasında, Türkiye pamuk sektörünün uluslararası alandaki rekabet gücünü tüm alt gruplar itibariyle hesaplamıştır. Çalışmada 2001-2009 yıllarına ait veriler kullanılmış, Türkiye'nin ihracat oranlarının yüksek olduğu endüstriyel ürünler arasında yer alan pamuk ve pamuk ürünleri için yapılmış, pamuk sektöründeki tüm alt ürün çeşitlerine ait Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ) hesaplanmıştır. Türkiye bu sektörde, Dünya piyasalarında karşılaştırmalı üstünlük ve rekabet gücüne sahiptir sonucuna ulaşılmıştır.

Şahinli (2012) çalışmasında, Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi 27 ülkede canlı hayvancılık sektörünün rekabet gücünü tüm alt gruplar itibariyle incelemiştir. Çalışmada, 2008 yılına ait veriler, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nden temin edilmiş, canlı hayvancılık sektöründeki tüm alt maddelerine ait Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ) hesaplanmıştır. Türkiye bu sektörde, Avrupa Birliği üyesi ülkelere ait piyasalarda karşılaştırmalı üstünlük ve rekabet gücüne sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Erkan (2012a) çalışmasında, Türkiye ile sınır komşuları olan Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Azerbaycan-Nahçıvan, Ermenistan, İran, Irak ve Suriye'nin Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC) bazında ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüğü ölçülmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler gerek Türkiye'de gerekse sınır komşularının tamamında ihracat rekabet avantajına sahip olunan mal gruplarının sayısının, dezavantaja sahip olunan mal gruplarının sayısından daha az olduğunu göstermektedir.

Erkan (2012b) çalışmasında 2000-2008 yılları için Türkiye ve Suriye'nin karşılaştırmalı üstünlüklerinin belirlenmesi amacıyla SITC Rev3, 2 haneli bazda AKÜ katsayıları hesaplanmıştır; söz konusu ülkelerin birbirlerine karşı üstünlük ve dezavantajları ortaya koyulmuştur. Buna göre toplam 66 mal grubunun 9'unda Türkiye, Suriye karşısında açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir. Suriye'nin Türkiye karşısında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal gruplarının çoğu "0 Grubu (Canlı hayvanlar ve Gıda Maddeleri)" ve "2 Grubu (Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Ham maddeler)" dir.

Erkan (2012c) 1993-2010 yılları için Türkiye'nin geleneksel ihraç tarım ürünlerindeki uzmanlaşma düzeyinin belirlenmesi amacıyla çalışmasında; 7 ürünün (kuru incir, kuru üzüm, kuru kayısı, fındık, antep fıstığı, ceviz, badem) ihracatına ilişkin uzmanlaşma ve rekabet gücü endekslerini hesaplamıştır. Endeks sonuçlarına göre, geleneksel ihraç tarım ürünlerinin 5'inde (incir, kuru üzüm, fındık, antep fıstığı, kuru kayısı) uzmanlaşma ve rekabet avantajı mevcut olup 2'sinde de (badem, ceviz) uzmanlaşma yoktur ve rekabet dezavantajı söz konusudur sonucuna ulaşmıştır.

Şahinli (2014) çalışmada, Türkiye tarım sektörünün rekabet gücünün uluslararası alandaki durumunu incelemiştir. Çalışmasında, 2000 ve 2011 yılları için Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'ne ait gıda ve tarım ticaret verilerini kullanmıştır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi (AKÜ), 601 adet tarımsal madde için hesaplanmıştır. Türkiye için, 78 adet tarımsal maddede AKÜ değerleri birden büyük bulunmuştur

Peker (2015) çalışmasında Türkiye hububat-baklagil alt sektörünün Avrupa Birliği pazarı karşısındaki rekabet gücünü ortaya koymak üzere Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksini hesaplamayı amaçlamıştır. Çalışmada 1994-2011 dönemini ele almış FAO (Food and Agricultural Organization)'ya ait verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda mercimek ve nohutta, Türkiye'nin yüksek rekabet gücüne sahip olduğunu, kuru fasulye ticaretinde ise 2000'li yıllardan itibaren ürünün rekabet gücünü kaybettiği, buğday ve buğday unu ticareti rekabet yapısı incelendiğinde buğdayda rekabet üstünlüğünün zaman içerisinde azalırken, artık buğdayın işlenerek buğday unu olarak ticarete söz konusu olduğu belirlenmiştir.

Erkan vd. (2015) çalışmada, 1993-2012 yılları için Türkiye'nin dünya piyasalarında sebze ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüklerinin belirlenmesini amaçlamıştır. SITC Rev. 3, 4. Seviye verileri kullanılarak karşılaştırmalı üstünlük katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre Türkiye, sebze ve alt grupları ihracatında global piyasalarda önemli bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir denmektedir. Bununla birlikte, sebze alt gruplarının büyük çoğunluğunun ihracatında karşılaştırmalı üstünlük olmasına rağmen, son yıllardaki üstünlükler nispi anlamda azalmaktadır.

Şahin (2015) çalışmada ilk olarak Türkiye ve BRIC ülkelerinin faktör yoğunluğuna göre ihracat yapıları hesaplanmıştır. 1992-2013 yılları arası Türkiye'nin emek yoğun malların ihracatında karşılaştırmalı üstünlükleri analiz edilmiş ve BRIC ülkeleri ile karşılaştırma yapılmıştır. Türkiye, Çin ve Hindistan'ın faktör yoğunluğunun emek yoğun mallardan oluştuğu görülmüştür. Brezilya'nın ise faktör yoğunluğu sermaye yoğun mallar ve ham madde yoğun mallardan oluştuğu görülmüştür. Rusya'nın faktör yoğunluğu ham madde yoğun mallardan oluşmaktadır.

Şahbudak ve Şahin (2016) çalışmada Çin'in sektörel rekabet gücünü ölçmeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla SITC Rev.3'e göre mallar tarımsal ve imalat malları olarak sınıflandırılmıştır. Çalışmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yöntemi kullanılmış. Çalışmada sonuç olarak imalat mallarında rekabet gücü tarımsal mallara göre daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca Çin'in düşük ve orta teknoloji sektörlerde rekabet gücü yüksek bulunmuştur. Yüksek teknoloji sektörlerde ise rekabet gücünün arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şahin (2016a) çalışmada, Türkiye ve Çin'in sektörel rekabet gücü karşılaştırmalı olarak ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, elektrik ve elektronik endüstrisinde Çin'in rekabet gücünün Türkiye'ye göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Tekstil ve hazır giyim endüstrisinde Türkiye ve Çin'in rekabet gücü yüksek çıkmıştır. Kimyasal ürün endüstrisinde iki ülkenin rekabet gücünün düşük olduğu görülmüştür.

Şahin (2016b) çalışmada, Türkiye ve BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) ülkelerinin yaş meyve ve sebze sektörü dış ticaret yapısı incelenmiştir. Çalışmada 2000-2014 dönemi esas alınmıştır. Sonuç olarak, Türkiye'de ve BRIC ülkelerinde yaş meyve ve sebze sektöründe endüstri içi ticaret seviyesinin düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca, Türkiye'nin yaş meyve ve sebze sektöründe rekabet gücü yüksek bulunmuştur. BRIC ülkelerinde ise rekabet gücünün düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Erkan (2016) çalışmada, 1993-2014 yılları arasında Türkiye'nin canlı hayvan, et ürünleri ve deniz ürünleri ihracatındaki rekabet gücünün belirlenmesini amaçlamıştır. Bu bağlamda, 37 ürünün ihracatına ilişkin AKÜ katsayıları (Balassa

İndeksi ve Vollrath İndeksi) hesaplanmış. Söz konusu ürünlerin ihracatında ağırlıklı olarak rekabet dezavantajı durumu olduğu görülmüştür, ayrıca uzmanlaşma durumunun yokluğu sonucuna ulaşılmış.

Erkan (2017) Balassa ve Vollrath'ın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayılarının hesaplandığı çalışmada, Türkiye'nin; 2000-2015 yılları arasında, AB piyasasında ve küresel piyasalarda ihracat uzmanlaşma ve rekabet edebilirlik düzeyinin karşılaştırmalı analizinin yapılması amaçlanmıştır. Yapılan analizlerden elde edilen skorlar, Türkiye'nin her iki piyasada da katma değeri yüksek ürün gruplarının ihracatında uzmanlaşmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, yapılan analizler, Türkiye'nin ihracat rekabet gücünün, AB piyasası ile karşılaştırıldığında, küresel piyasalarda daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Ardıç (2017) çalışmada Türkiye'nin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ) hesaplanmıştır. Çalışmada; 2005-2016 yılları arasındaki Türkiye'nin ihracat yaptığı sektörler ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler TÜİK, INTRACEN'den alınmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye'nin bitkisel ürünler, gıda sanayi ürünleri, tekstil ürünleri, cam ve cam eşya, metaller, araçlar fasıllarında ihracatta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Kalaycı (2017) çalışmada 2012-2016 dönemi için STA (Serbest Ticaret Anlaşmaları) ülkeleriyle yapılan dış ticarete Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüklerini analiz etmiştir. Elde edilen bulgulara göre; "Türkiye'nin canlı hayvanlar ve gıda maddeleri", "içkiler ve tütün" ile "çeşitli mamul eşya" mal gruplarında karşılaştırmalı üstünlüğe; "akaryakıt hariç yenilmeyen ham maddeler", "hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar" ve "başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri" mal gruplarında ise karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu görülmüştür.

Bashimov (2017a) çalışmada Türkiye ve Orta Asya ülkelerinin 2001-2014 dönemi için rekabetçilik düzeyi belirlenmiştir. Çalışmada açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ve açıklanmış simetrik karşılaştırmalı üstünlükler indeksleri kullanılmış ve tarım ve gıda ürünleri sektörü analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan dış ticaret verileri Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından elde

edilmiştir. Araştırma sonucunda Türkiye'nin tarım ve gıda ürünleri ticaretinde Orta Asya ülkeleri karşısında zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Bashimov (2017b) çalışmada, Türkiye'nin tarım ve gıda ürünleri ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüğü analiz edilmiştir. Çalışmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) İndeksi ile Ticaret Dengesi İndeksi (TBI) kullanılmıştır. Araştırma ikincil verilere dayanmakta ve 2002-2015 dönemini kapsamaktadır. Araştırma verileri Uluslararası Ticaret Merkezi'nin istatistiklerinden derlenmiştir. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksine göre Türkiye 11 ürün grubunda karşılaştırmalı avantaja, 13 ürün grubunda ise karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

4. AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER YÖNTEMİ İLE TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN AB KARŞISINDAKİ REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜMÜ

4.1 Araştırmanın Amacı

Yapılan çalışmanın öncelikli amacı, Türkiye tarım sektörünün, Avrupa Birliği karşısında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yöntemiyle, rekabet gücünün belirlenmesidir. Türk tarım sektörünün bütünü ve hangi alt sektörlerde avantaj/dezavantaja sahip olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada, dış ticaret teorileri, rekabet teorileri, rekabet gücü ve çeşitleri, rekabet gücünün ölçüm yöntemleri, Türk tarımının tarihi gelişimi ve AB ile ilişkiler konusunda bilgilendirme yapmak amaçlanmıştır.

4.2 Araştırmanın Önemi

Tarım sektörünün önemi, dünya genelinde artmaya devam etmektedir. Sektörün gelişmiş ülkelerde daha güçlü olması, sektöre verilen önemin kanıtıdır. Tarım Sektörü tüm dünyada olduğu gibi Türkiye için de oldukça önemlidir. Türkiye, elverişli iklimi ve toprağı, yer altı kaynakları ve işgücü açısından zengin bir ülkedir. Ancak kaynakların etkin kullanılmadığı görülmektedir.

Avrupa Birliği, Türkiye'nin ihracat ve ithalatında en büyük paya sahip olan partneridir. Bununla birlikte Türkiye, Avrupa Birliğinin en önemli ticari ortaklarından biridir. Tarım sektörü Türkiye'nin AB karşısındaki ticaretinde önemli bir yer tutmaktadır.

Rekabet gücü, ülkelerin dış ticareti hakkında bilgi veren önemli göstergelerden biridir. Türkiye'nin AB karşısında rekabet gücünü ölçmeye yönelik çeşitli çalışmalar mevcuttur. Diğer çalışmalardan farklı olarak, çalışmamızda 2007-2017 yılları için SITC Rev 4 sınıflandırması verileriyle tarım sektörünün bütünü ve alt sektörler itibarıyla açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü belirlenmeye çalışılmıştır. Rekabet gücünün belirlenmesi, tarım sektörünün durumu hakkında bilgi vermesi açısından önemli olacaktır.

4.3 Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada 2007-2017 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır zaman açısından sınırlandırma bu yıllar arasını kapsamaktadır. Ayrıca hesaplamalar yıllık bazda yapılmıştır.

Araştırmada Birleşmiş Milletler veri tabanından elde edilen SITC Rev 4, sınıflandırması kullanılmıştır. Tarım sektörü ve 22 alt sektör için hesaplamalar yapılmıştır.

4.4 Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada Türk tarım sektörünün, AB karşısındaki rekabet gücü, Balassa ve Vollrath'ın formüle ettiği açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ölçüm yöntemleriyle hesaplanmıştır. Hesaplama 2007-2017 yılları için yapılmış olup, SITC Rev 4 Sınıflandırılması kullanılmış ve kullanılan veriler, Birleşmiş Milletlerin veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada Balassa'nın ihracat verilerini kullanarak hesapladığı RCA(B) endeksi ve Vollrath'ın hem ihracat (RXA- Görelî İhracat Üstünlüğü) hem de ithalat (RMA- Görelî İthalat Üstünlüğü) verilerini kullanarak hesapladığı RTA (Relative Trade Advantage) endeksi için Türkiye'nin AB karşısındaki rekabet gücü hesaplanmıştır. Ayrıca Vollrath'ın ikinci ölçüm yöntemi olan, endekslerin doğal logaritmasını alarak hesapladığı RC (Revealed Competitiveness) endeksi için de hesaplama yapılmıştır. Çalışmada kullanılan endekslerin hesaplanma yöntemleri şu şekildedir;

Balassa Endeksi;

Bir ülkenin rekabet gücünü elde etmek için Balassa (1965) açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü (RCA) aşağıdaki şekilde formüle etmiştir.

$$RCA = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{wj} / X_{wt}) \dots\dots\dots (4.1)$$

X_{ij}: i ülkesinin j sektörü ihracatı

X_{it}: i ülkesinin toplam ihracatı

X_{wj}: dünya j sektörü ihracatı

Xwt: dünya toplam ihracatı

Balassa bir sektör ya da ürün grubunun ülkenin toplam ihracatındaki payını hesaplayarak, karşılaştırmalı üstünlüğü bulmayı amaçlamıştır. Yani üründeki pazar payı dünya ortalamasının üzerindeyse bu üründe rekabet avantajı olduğu söylenebilir.

Balassa hesaplamalarında sadece ihracat değerlerini kullanmıştır. Endeks değerinin 1'in üzerinde çıkması durumunda karşılaştırmalı üstünlük vardır, 1'in altında ki değerlerde ise dezavantaj söz konusudur.

Balassa'nın rekabet gücünü ölçmek için kullandığı, RCA (Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük) endeksini çalışmamızda aşağıdaki şekilde kullandık. Balassa formülasyonunda dünya toplam ihracat ve dünya toplam j sektörü ihracat değerlerini kullanmıştır. Bizim çalışmamızda ise AB değerleri kullanılmış ve AB ile rekabetin hesaplanması amaçlanmıştır. Örnek olması açısından Türk tarım sektörünün bütünü için hesaplama yaptığımız formülasyonu göstermekteyiz, tarım sektörü alt sektörleri için de aynı şekilde hesaplamalar yapılmış olup, değişimler grafikler biçiminde ilgili bölümlerde gösterilmektedir. Ayrıca Balassa endeksi, Vollrath'ın Görelî İhracat Üstünlüğü (RXA) endeks değerlerine eşit kabul edilip, bu değer üzerinden yorumlama yapılmıştır.

$$RCA = \frac{\left(\frac{\text{Türk Tarım Sek.Toplam İhracatı}}{\text{Türkiye'nin Toplam İhracatı}} \right)}{\left(\frac{\text{AB Tarım Sektörü Toplam İhracatı}}{\text{AB'nin Toplam İhracatı}} \right)} \dots\dots\dots(4.2)$$

Yukarıdaki formül değerinin 1'den yüksek çıkması durumunda Türkiye'nin Tarım Sektörü'nde karşılaştırmalı üstünlüğü vardır diyebilmekteyiz. Bu durumda Türk tarım sektörünün toplam ihracatımızdaki payı, AB Tarım Sektörünün AB toplam ihracatındaki payından daha fazla olmaktadır.

Vollrath Endeksi;

Vollrath, Balassa'nın sadece ihracat değerleriyle hesaplama yaptığı endeksini rekabet gücünü açıklama da yetersiz bulmuş ve hesaplamalarına ithalat değerlerini de dahil etmiştir. Vollrath (1991), ithalat ve ihracatın yanı sıra görelî ticaret avantajı (RTA) olarak adlandırılan karşılaştırmalı üstünlüğün alternatif bir

özelliğini ortaya koydu (Bojnec ve Fertö,2012:6). Vollrath karşılaştırmalı üstünlüğü hesaplamak için 3 endeks kullanır, bunlar; Görelî İhracat Üstünlüğü (RXA, Relative Export Advantage), Görelî İthalat Üstünlüğü (RMA, Relative Import Advantage) Görelî Ticaret Üstünlüğü (RTA, Relative Trade Advantage) endeksleridir. Vollrath'ın bir diğere ölçüm yöntemi RXA'nın ve RMA'nın doğal logaritması arasındaki fark olarak hesaplanan Açıklanmış Rekabetçilik (RC, Revealed Competitiveness) endeksidir. Endeksler aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$RXA = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt}) \dots\dots\dots (4.3)$$

Formülde i ülkesinin j ürünündeki ihracatı ile, n ülke grubunun (örneğin AB) j ürünündeki ihracatının, toplam ihracatlarındaki oranı hesaplanarak, i ülkesinin j ürünündeki görelî ihracat üstünlüğü hesaplanmaktadır. Görüldüğü gibi Vollrath'ın Görelî İhracat Üstünlüğü endeksi, Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksiyle benzer görünmektedir ancak birbirlerinden farklıdır. Balassa endeksinde çifte sayım gibi sıkıntılar yaşanmaktadır ancak Vollrath'ın ölçüm yöntemleriyle belli bir mal, ülke veya ülke gruplarının ve malların geri kalanları arasında ayırım yapmaya olanak sağlamaktadır. Endeks bu yolla ülke ve malın dünya ticaretinde çifte sayımını engellemektedir (Fertö ve Hubbard, 2002:5). Ülkemiz AB üyesi olmadığı için çifte sayım sıkıntısı yaşanmamaktadır. Çalışmamızda Balassa endeksi için yapılan yorumlar RXA endeksi üzerinden yapılmaktadır.

$$RMA = (M_{ij} / M_{it}) / (M_{nj} / M_{nt}) \dots\dots\dots (4.4)$$

Formülde i ülkesinin j ürünündeki ithalatı ile, n ülke grubunun (örneğin AB) j ürünündeki ithalatının, toplam ithalatlarındaki oranı hesaplanarak, i ülkesinin j ürünündeki görelî ithalat üstünlüğü hesaplanmaktadır. Elde edilen RXA ve RMA endeks değerleri arasındaki fark Görelî Ticaret Üstünlüğü'nü vermektedir.

$$RTA = RXA - RMA \dots\dots\dots (4.5)$$

$$RTA = [(X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt})] - [(M_{ij} / M_{it}) / (M_{nj} / M_{nt})] \dots\dots\dots (4.6)$$

RTA endeksini üç kategoride sınıflandırıyoruz: (Bojnec ve Fertö,2012:6).

RTA<0, görelî karşılaştırmalı ticari dezavantajı olan tüm ürün gruplarını ifade eder.

RTA = 0, tüm bu ürün grupları için görelî karşılaştırmalı ticari avantaj veya görelî karşılaştırmalı ticaret dezavantajı olmayan bir noktayı işaret eder.

RTA> 0, görelî karşılaştırmalı ticaret avantajı olan tüm ürün gruplarını ifade eder.

Vollrath ayrıca RXA ve RTA'nın doğal logaritmalarını alarak Açıklanmış Rekabetçilik (RC) endeksini hesaplamıştı.

$$RC= \ln RXA - \ln RMA.....(4.7)$$

Vollrath'in üç ölçütü olan RTA, RXA ve RC'deki pozitif değerler karşılaştırmalı / rekabetçi bir avantaj durumunu ortaya koyuyor (Fertö ve Hubbard, 2002:6).

Çalışmamızda Vollrath'ın RXA, RTA ve RC endeksleri Türk tarım sektörünün AB karşısında ki rekabetini ölçmek için kullanılmıştır, tarım sektörünün bütünü ve 22 alt sektör için ayrı ayrı hesaplama yapılmıştır, Rekabeti ölçerken bu yöntemler gerçek hayatla birebir aynı sonucu vermemektedir. Çünkü rekabet kavramı çok geniş ve belirleyenleri de çok farklı olmaktadır. Gerçekte, gözlemlenen ticaret modellerinin devlet politikaları ve müdahaleleri tarafından çarpıtılabileceği ve bu nedenle karşılaştırmalı üstünlüğün altında yatanların yanlış gösterilebileceği durumu vardır. Tarımda devlet müdahalesi yaygındır. Bu nedenle, ithalat kısıtlamalarının, ihracat sübvansiyonlarının ve diğer korumacı politikaların, ortaya konan karşılaştırmalı üstünlüğün göstergelerini ne kadar bozabileceği büyük bir sorun olmaktadır (Fertö ve Hubbard, 2002:6). Çalışmamızda bu gibi durumları hesaplamaya dahil etmeden, endeks ölçüm yöntemlerine bağlı olarak hesaplama yapılmıştır.

4.5 Türk Tarım Sektörünün, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Balassa ve Vollrath Yöntemleriyle Analizi

Türkiye tarım ülkesi olarak nitelendirilmektedir. Ancak pek çok alt sektörde dışa bağımlılığının arttığı görülmektedir. Bunun birçok nedeni vardır. Ülkemizin rekabet gücünü arttırmak ve dünya tarım sektörü pazarında söz sahibi olabilmesi için bazı düzenlemelerin yapılması zorunludur. Rekabetin çok çetin geçtiği günümüzde, elimizdeki potansiyeller iyi değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada ülkemizin rekabet gücünün, tarımsal potansiyeline oranla çok düşük olduğu görülmektedir. Rekabet gücümüzün neden istenilen seviyelerde olmadığını açıklamaya çalıştık. Yaptığımız hesaplamalardaki sonuçların anlaşılabilmesi için bu açıklamalar okuyuculara yardımcı olacaktır.

Ülkemiz tarım sektörünün başlıca sıkıntısı üretim faktörlerinde dışa bağımlılıktır. Tarımsal üretimde kullanılan gübre, mazot, ilaç, tohum gibi üretim girdileri ithal edilmektedir. Döviz kurlarındaki sürekli artış üretim maliyetlerini arttırmaktadır ve üretim yapmak kârlı olmaktan çıkmaktadır. Hayvancılıkta, yem sektöründe dışa bağımlılık aynı şekilde maliyet artışına neden olmakta ve üretimde istenilen düzeye çıkışı engellemektedir. Üretimde kullanılan bu faktörlerde yerli üretiminin artırılması dışa bağımlılığı azaltacaktır. Bunun için ise iyi bir planlama ve devlet desteği şarttır. Ülkemiz sanayide kullanılan tarımsal ürünlerin ham maddesinin çoğunu ithal etmektedir. Sanayi üretiminde kullanılan tarımsal ürünlerin dikiminin artırılması dışa bağımlılığı azaltacaktır.

Yerli üreticilerin bir diğer sıkıntısı organizasyondur. Çiftçiler arasında birlik sağlanamamış olması nedeniyle ürettikleri ürünleri gerçek değerinden satamamakta ve alıcıların verdiği fiyatı kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. AB ülkelerinde çiftçi birliklerinin iyi örgütlenmiş ve fiyat belirlemede söz sahibi olduğu görülmektedir. Ülkemizde tarımsal ürün üretimindeki plansızlık nedeniyle bazı dönemlerde ürünlerde talep ya da arz krizleri yaşanmaktadır. Üreticiler bu olumsuzluklar nedeniyle üretimden vazgeçmektedirler. Üreticilerin yaş ortalamasının da arttığı görülmektedir. Genç nüfusun köyleri terk etmesi sektörde işgücü yetersizliği ve maliyet artışına neden olmaktadır. Çiftçilerin bu gibi sıkıntılarının çözümü için çiftçi kooperatifleri, birlikleri gibi örgütlerin sayısının

arttırılması, üretimde belli planlamaların yapılması ve üreticiye ürettiği malı alım garantisinin verilmesi gibi uygulamalar yapılması gerekmektedir. Ürününün satılacağından emin olan çiftçi üretimini arttıracaktır. İç tüketimden geriye kalan ürünler ile ihracat artışı sağlanabilecektir.

Rekabet gücümüzün artışına katkısı olacak bir diğer etken verimliliklerdir. Ülkemizde gelişmiş ülkelere oranla ürünlerimizden daha az verim alınmaktadır. Tohum ıslahı gibi uygulamalar bu durumun çözümü olmaktadır. Ülkemizde küçük üreticilerin varlığı ürünlerin belli standartlarda olmasına engel olmaktadır. Ürünlerin belli standartlara getirilmesi için yapılacak düzenleme ve çalışmalar rekabet gücümüzü arttıracak bir başka unsur olacaktır.

Türk tarım sektörünün rekabet gücünü incelediğimiz çalışmamızda, tarım sektöründe genel olarak karşılaştırmalı üstünlük vardır diyebilmekteyiz. Tarım sektörümüzün, AB karşısında, bazı alt sektörlerde avantaj, bazı alt sektörlerde ise dezavantaj durumunda olduğu görülmektedir. Yıllar içerisinde karşılaştırmalı üstünlüklerin genel olarak azaldığı görülmektedir.

Her dönem karşılaştırmalı üstünlük avantajı tespit edilen sektörler;

• Balıklar (Deniz Memelileri Hariç), Kabuklular, Yumuşakçalar ve Su Omurgasızları ile Bunların Müstahzarları (Kod 03)

- Sebze ve Meyveler (Kod 05)
- Şeker, Şeker Müstahzarları ve Bal (Kod 06)
- Kahve, Çay, Kakao, Baharat ve Bunlardan Yapılan Mamuller (Kod 07)
- Tütün ve Tütün İmalatı (Kod 12)
- Yağlı Tohumlar ve Yağlı Meyveler (Kod 22)

Her dönem karşılaştırmalı üstünlük dezavantajına sahip sektörler şunlardır;

- Canlı Hayvanlar, Bölüm 03 Altında Yer Alan Hayvanlar Hariç (Kod 00)
- Süt Ürünleri ve Kuş Yumurtaları (Kod 02)
- Hayvan Yemi (Öğütülmemiş Tahıllar Hariç) (Kod 08)
- Post, Deri ve Kürklü Deriler (Kod 21)
- Kauçuk, Ham (Sentetik ve Rejenere Dahil) (Kod 23)
- Mantar ve Odun (Kod 24)
- Kâğıt ve Kâğıt Hamuru (Kod 25)

• Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hayvansal ve Bitkisel Ham Maddeler (Kod 29)

• Hayvansal Sıvı ve Katı Yağlar (Kod 41)

Bazı sektörlerde ise yıllar arasında avantaj/dezavantaj durumunda değişiklik olmuştur. Bu sektörler şunlardır;

• Et ve Et Müstahzarları (Kod 01)

• Tahıl ve Tahıl Müstahzarları (Kod 04)

• Çeşitli Yenilebilir Ürünler ve Müstahzarlar (Kod 09)

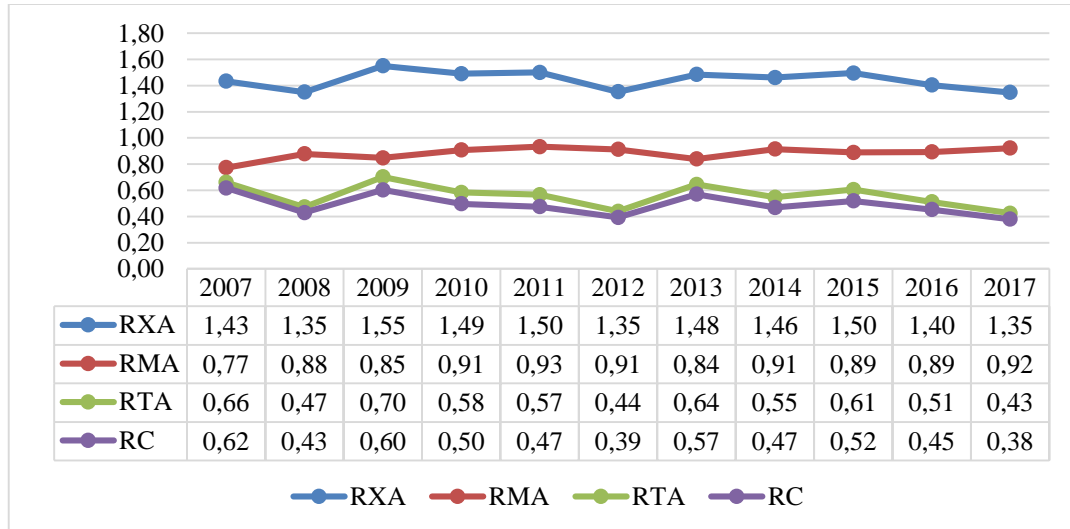
• İçecekler (Kod 11)

• Tekstil Elyafı (Yün Topları (Topakları) ve Diğer Taranmış Yünler Hariç) ve Bunların Atıkları (İplik veya Kumaş İmalatından Olmayanlar) (Kod 26)

• Birleşik Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar ile Fraksiyonları, Ham, Rafine Edilmiş (Kod 42)

• Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hayvansal veya Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, İşlem Görmüş; Hayvansal veya Bitkisel Kökenli Mumlar, Hayvansal veya Bitkisel Katı veya Sıvı Yağların Yemeye Uygun Olmayan Karışımları veya Müstahzarları (Kod 43).

Grafik 4.1: Türk Tarım Sektörünün AKÜ değerleri

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Grafik 4.1 Birleşmiş Milletler’den elde edilen veriler ile tarafımızca hazırlanmıştır. Buna göre, Türk tarım sektörünün, AB karşısında, Balassa endeksi ve Vollrath’ın çalışmamızda analiz edilen RXA, RTA ve RC endekslerine göre

karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmaktadır. Endeks değerlerine bakıldığında yıllar içerisinde dalgalı bir seyir gözlemlenmiştir. Bu dalgalanma yıllar içinde sektörün dış ticaretimizdeki payının değişimlerinden kaynaklanmaktadır. Yaptığımız analizde ihracat ve ithalat değerlerini kullandığımız için ve rekabet gücünü etkileyen diğer unsurlar modele dahil edilmediğinden, yorumlama da ithalat-ihracat değerleri üzerinden yapılmaktadır. Görüldüğü gibi bazı dönemlerde rekabet gücünün azalığı görülmektedir. Örneğin; 2008, 2012, 2017 yılları, bu yılların ortak özelliği, tarım sektöründe ithalatçı konumunda olmamızdır. Dalgalanmada yukarıya doğru hareket yani rekabet gücünün artışının gerçekleştiği örneğin; 2009, 2013, 2015 yıllarında ise Türk tarım sektörü ihracatçı konumundadır.

Türk tarım sektörünün 2007 yılı, RC endeksinin en yüksek değer aldığı, RTA endeksinin ise ilgili yıllar içinde en yüksek ikinci değerini aldığı yıl olmuştur. Çalışmamızda kullandığımız BM SITC Rev4 verilerine göre bu yıl tarım sektörü toplam ihracatı 9.482.727.471 USD, tarım sektörü toplam ithalatı ise 9.759.660.897 USD olarak gerçekleşmiştir. İthalat hacmi, ihracat hacminden daha yüksek gerçekleşmiştir.

2008 yılına gelindiğinde; RXA, RTA ve RC endeks değerlerinde düşüş olduğu görülmektedir. Bu rekabet gücümüzün bir önceki döneme göre düştüğünü göstermektedir. BM SITC Rev4 verilerine göre tarım sektörü toplam ihracatımız 11.194.038.616 USD, tarım sektörü toplam ithalatımız ise 12.970.172.219 USD olarak hesaplanmıştır. Bu yıl da tarım sektörü ithalat hacmi, tarım sektörü ihracat hacminden yüksek gerçekleşmiştir.

Balassa endeksi, Volrath'ın Görelî İhracat Üstünlüğü (RXA) ve RTA endekslerine göre, bu endeks değerlerinin, en yüksek değerleri aldığı yıl 2009 yılı olmuştur. Ayrıca 2009 yılında tarım sektörü ihracatı daha fazla olmuştur. BM SITC Rev 4 verilerine göre, 2009 yılı tarım sektörü toplam ihracatı 10.949.081.170 USD, tarım sektörü toplam ithalatı 9.576.447.340 USD olarak hesaplanmıştır. 2009 yılı AB değerleri incelendiğinde Türkiye'nin tersine AB tarım sektörü ithalat hacmi, ihracat hacminden yüksek gerçekleşmiştir.

BM SITC Rev 4 verilerine göre, 2010 yılında Türk tarım sektörü toplam ihracat değeri 12.349.197.007 USD, toplam ithalat değeri ise 12.800.096.551 USD olmuştur. Bir önceki yıla göre RXA, RTA ve RC değerlerinde düşüş gerçekleşmiştir. Bu durum rekabet gücündeki kaybın devam ettiğini yani tarım sektöründe pazar payımızın azaldığının göstergesidir.

2011 yılı RTA ve RC değerlerindeki düşüş devam etmektedir. BM SITC Rev 4 verilerine göre Türkiye' nin toplam tarım sektörü ihracatı 14.930.684.866 USD olarak hesaplanmıştır. Toplam ihracatı ise 134.906.868.830 USD olarak gerçekleşmiştir.

2012 yılına gelindiğinde RTA ve RC endekslerinde ki düşüşün hala devam ettiği görülür ayrıca RXA değerinde de azalış gerçekleşmiştir. 2012 yılında da yine tarım sektöründe ithalat fazlası mevcuttur. Bu endekslerdeki düşüş, tarım sektöründeki rekabet gücümüzün azaldığının göstergesidir. BM SITC Rev 4 verilerine göre Türkiye' nin tarım sektörü ihracatı 15.651.073.206 USD ve ithalatı 16.266.308.232 USD olarak gerçekleşmiştir.

2013 yılında bir önceki yıla göre RXA, RTA ve RC endekslerinde artış gözlemlenmiştir. Türkiye tarım sektöründe bu yıl ihracat fazlası vermiştir. BM SITC Rev 4 verilerine göre toplam tarım ihracatımız 17.401.997.056 USD ve toplam tarım sektörü ithalatımız 16.824.861.088 USD olarak gerçekleşmiştir. AB ise tarım sektöründe 2013 yılı verilerine göre ithalat fazlası vermiştir.

2014 yılına gelindiğinde Türk tarım sektörü için yapılan hesaplamalarda, RXA, RTA ve RC endekslerinde bir önceki yıla göre azalış olduğu belirlenmiştir. Ancak bu yılda da Türk tarım sektörü ihracat fazlası vermiştir. BM SITC Rev 4 verilerine göre, tarım sektörü toplam ihracatı 18.311.364.430 USD ve tarım sektörü toplam ithalatı 18.009.978.432 USD olmuştur. AB 2014 yılı tarım sektörüne bakıldığında, yine bu yılda ithalat fazlasının mevcut olduğu görülmektedir.

Türkiye 2015 yılında da tarım sektöründe ihracat fazlası vermiştir. RXA, RTA ve RC endeksleri bir önceki döneme göre artış göstermiştir. BM SITC Rev 4 verilerine göre, tarım sektörü toplam ihracatı 17.163.548.980 USD ve toplam

ithalat 15.978.541.668 USD olarak gerekleŒmiŒtir. 2015 yılı AB’nde ise tarım sektöründe yine ithalat fazlası vardır.

2016 yılına gelindiğinde RXA, RTA ve RC endekslerinde bir önceki yılı göre düşüş görölmektedir. Türkiye yine bu yılda da tarım sektöründe ihracat fazlası vermektedir. Tarım sektörü toplam ihracatı 16.628.385.364 USD ve toplam ithalatı 15.550.730.206 USD olarak hesaplanmıştır. AB 2016 yılında yine ithalat fazlası vermiştir.

RXA, RTA ve RC endekslerinin en düşük değeri aldığı yıl 2017 yılı olmuştur. Bu yıl Türkiye tarım sektörü için ithalat yılı olmuştur. BM SITC Rev 4 verilerine göre, tarım sektörünün toplam ihracat değeri 17.279.089.776 USD ve toplam ithalat değeri 18.224.146.627 USD olarak hesaplanmıştır. AB için bakıldığında, 2017 yılında ithalat fazlası vermiştir.

Türk tarım sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini incelediğimiz çalışmamızda, her üç endeks (RXA, RTA ve RC) ilgili her yıl için pozitif değeri almıştır. Vollrath’ın ölçüm yöntemlerine göre tarım sektörünün bütünü için karşılaştırmalı üstünlük vardır diyebilmekteyiz. Ayrıca RXA endeks değerleri 1’den büyük olduğu için Balassa’ya göre de üstünlük mevcuttur.

Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında Türk tarım sektörünün, Birleşmiş Milletler istatistik veri tabanından elde edilen SITC Rev 4 Sınıflandırmasına göre ayrılan alt sektörleri için karşılaştırmalı üstünlük analizi yapılmıştır.

4.5.1 Canlı Hayvanlar, Bölüm 03 Altında Yer Alan Hayvanlar Hariç (Kod 00)

Canlı hayvanlar sektörü, sığır, koyun, keçi, kümes hayvanları, domuz, at, eşek, katır gibi hayvanları içermektedir. Türkiye’de kırmızı et üretimi yurtiçi tüketimi karşılayamamaktadır. Beyaz et üretiminde ise ülkemiz ihracatçı ülke konumundadır, ihracatımızda AB’nin payı büyüktür.

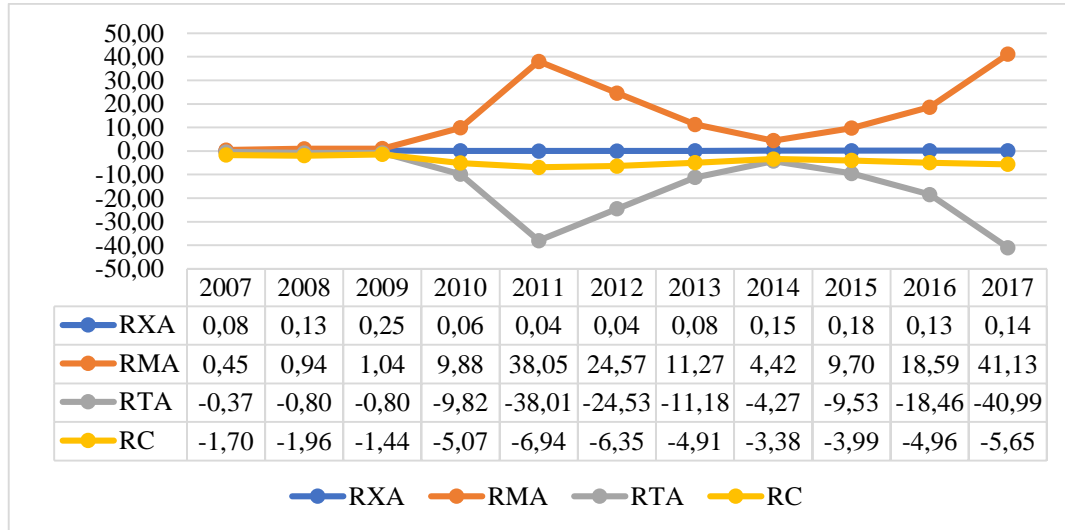
Büyükbaş hayvancılık sektörü en fazla ithalat yapılan sektördür. Bu sektörü küçükbaş hayvancılık sektörü izler. Küçükbaş hayvan üretimi, büyükbaş hayvana oranla daha kolay yapılmaktadır. Ülkemizdeki büyükbaş hayvan tüketimi küçükbaşaya kaydırılarak bu açık azaltılabilir ancak üretimde istenen artış

sağlanamamaktadır. 1990 yılından itibaren özellikle sığır dışındaki hayvanların üretiminin azaldığı görülmektedir.

Toprak ve iklim açısından uygun bir ülke olmamıza rağmen, yıllar içinde meraların yanlış kullanımı ve bunun yanında doğal etkenler (erozyon, kuraklık...) meraların azalmasına neden olmuştur. Bu durum hayvanların beslenmesinde yem kullanmayı zorunlu kılmıştır. Yem sektörüne bakıldığında yine dışa bağımlılık mevcuttur. Sürekli artan kurlar nedeniyle yem fiyatları artmakta ve hayvancılık sektörüne ek bir yük olmaktadır. Meraların azlığı ve hayvancılık sektöründe artan maliyetler nedeniyle Türkiye’de canlı hayvancılık sektörü istenilen düzeye gelememiştir.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 0 Kodlu Gıda ve Canlı Hayvanlar bölümünün altında yer almaktadır. Aşağıdaki grafikte, Türk tarım sektörünün, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları ve rekabet gücünün yıllar içindeki değişikliği gösterilmiştir. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 4’e bakınız.

Grafik 4.2: Canlı Hayvanlar, Bölüm 03 Altında Yer Alan Hayvanlar Hariç (Kod 00)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Canlı hayvanlar için yapılan hesaplamalar sonucunda, Balassa endeksine, Vollrath’ın RTA ve RC endekslerine göre Türkiye’nin karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmamaktadır. RXA endeks değerinde, yıllar arasında çok büyük değişimler görülmemekte ancak Vollrath’ın RTA endeksine göre yıllar arasında büyük

farklılıklar görülmektedir. İthalat hacmi ilgili tüm dönemlerde ihracattan fazladır. Verilere bakıldığında canlı hayvanlar sektöründeki ithalat hacminde yıllar arasında büyük değişiklikler olduğu görülmüştür. Özellikle son dönemlerde sektör ithalatının arttığı görülmektedir. Bu da rekabet gücünü olumsuz etkileyen bir durumdur.

Karşılaştırmalı üstünlüğün en zayıf olduğu yıl 2017 yılı olarak hesaplanmıştır. RTA endeks değeri bu yıl -41'e yaklaşmıştır. Rekabet gücündeki büyük azalmanın nedeni, bir önceki yıla göre yapılan ithalat artışıdır. Bu artış bir önceki yılın neredeyse 2 katı olarak gerçekleşmiştir. Bu yıl daha öncede belirtildiği gibi ülkemiz açısından tam bir ithalat yılı olmuştur. Öte yandan AB net ihracatçı konumunda olup bir önceki yıla göre ihracatını arttırmıştır. BM SITC Rev4 verilerine göre, bu sektör için 2017 yılı ithalat değerimiz, 1.212.193.548 USD olup, ilgili yıllar içindeki en yüksek ithalat değeridir.

RTA ve RC endekslerine göre 2008, 2009 ve 2010 yılları Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlükte en iyi dereceleri aldığı yıllar olarak sayılabilir ancak bu üç yılda da endeks değeri 0'dan küçük olduğu için, karşılaştırmalı üstünlük vardır diyememekteyiz. 2010'dan itibaren karşılaştırmalı üstünlükteki zayıflama daha da hızlanmıştır, 2010'dan sonraki dönemlerde karşılaştırmalı üstünlüğün en iyi olduğu dönem 2014 yılı olmuştur ve bu yıl bir önceki yıla göre ihracat yaklaşık 2 kat artış, ithalat ise yaklaşık 2,5 kat azalış göstermiştir. Yine de dezavantaj devam etmektedir.

4.5.2 Et ve Et Müstahzarları (Kod 01)

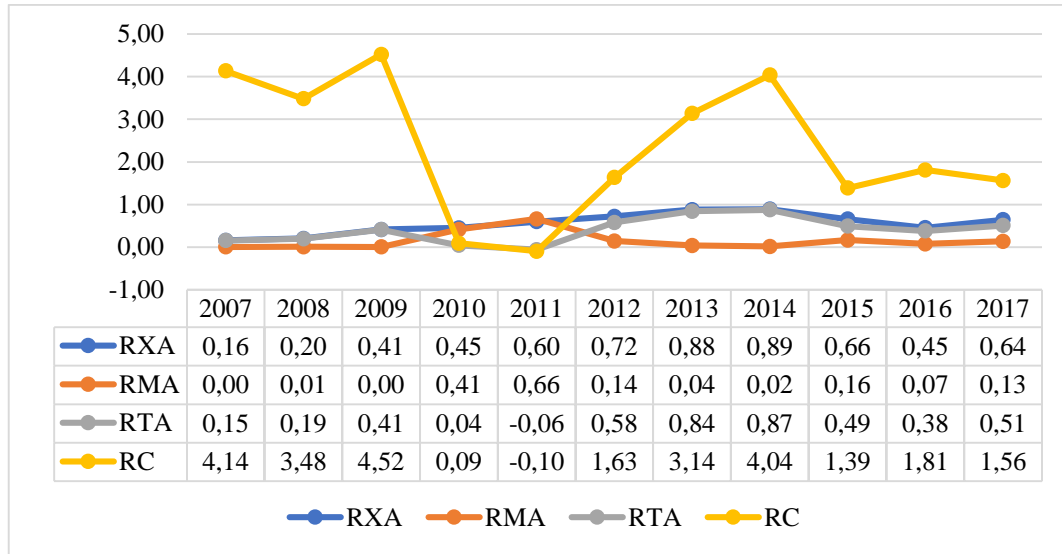
Bu sektör dondurulmuş, tütsülenmiş, tuzlanmış, salamura edilmiş etler ve sakatatlar vb. ürünleri içerir. Türkiye dondurulmuş, taze ve soğutulmuş büyük baş et ürünleri kaleminde dışa bağımlı bir ülkedir. Sektörde ithalatçı konumunda olduğumuz tek ürün grubu budur. Canlı hayvancılık sektöründe de belirtildiği gibi ülkemizde büyükbaş hayvan üretimi yeterli değildir. Bu açığı başta Uruguay, Brezilya vb. ülkelerden canlı hayvan olarak temin etmekteyiz.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planında, sakatat ürünlerinin uygun şekilde toplanarak, değerlendirilerek, pazarlanamadığı belirtilmektedir. Birleşmiş Milletlerin dış ticaret istatistiklerine bakıldığında ülkemizin, sakatat ürünlerinde ihracatçı konumunda olduğu görülüyor. Bunda ülke içindeki talebin az olması da bir nedendir. Ete olan talep fazla

olsa da zamanla değişen beslenme alışkanlıklarından dolayı ülkemizde sakatat talebi daha düşük olmaktadır.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 0 Kodlu Gıda ve Canlı Hayvanlar bölümünün altında yer almaktadır. Aşağıdaki grafikte Türkiye'nin 2007- 2017 yılları arasındaki, Avrupa Birliğine karşı rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 5'e bakınız.

Grafik 4.3: Et ve Et Müstahzarları (Kod 01)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); "SITC Rev 4 Verileri", <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Et ve et müstahzarları için yapılan hesaplamalarda, Balassa endeksine göre karşılaştırmalı dezavantaj vardır. Çünkü RXA endeks değerleri 1'den küçük gerçekleşmiştir. Vollrath'ın ölçüm yöntemlerinden RTA'ya göre 2011 yılı haricinde endeks değerleri pozitif olduğundan karşılaştırmalı üstünlük vardır diyebilmekteyiz. Vollrath'ın ikinci ölçüm yöntemi olarak kullandığı RC endeksine göre ise, 2011 yılı haricinde diğer yıllarda karşılaştırmalı üstünlük vardır.

RTA ve RC endekslerine göre en dezavantajlı yıl 2011 yılı olmuştur. 2011 yılında sektörün ithalatı 514.810.338 USD, ihracatı ise 427.716.127 USD olarak gerçekleşmiştir. RMA en yüksek değerini bu yılda almıştır. 2010 ve 2011 yılı haricinde diğer bütün yıllarda ihracat değerleri, ithalat değerlerinden yüksek olmuştur. 2010 yılı ihracat değeri 236.687.967 USD, ithalat değeri ise 251.235.428 USD olarak

gerçekleşmiştir. Grafikte de görüldüğü gibi 2010 ve 2011 yıllarında rekabet gücü düşmüştür.

2007, 2008 ve 2009 yıllarında ithalat hacminin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu yıllar arasında en yüksek ithalat değeri 2008 yılında 4.067.094 USD olmuştur. 2009 yılında 2.451.088 USD olan değer 2010 yılında büyük bir artış göstererek 251.235.428 USD seviyesine çıkmıştır ve RMA endeksine bakıldığında da 2010 yılına kadar düşük seyreden endeksin, bu yıla gelindiğinde büyük bir oranda arttığı görülmektedir.

RXA endeksinin en düşük olduğu yıl olan 2007 yılında ihracat değeri de ilgili yıllar arasındaki en düşük değere sahip olan yıldır. 2007 yılında, Türkiye'nin bu sektördeki ihracat hacmi 54.108.018 USD olarak gerçekleşmiştir. Grafikte de görüldüğü gibi, RXA endeksinin en yüksek değeri aldığı yıl, ihracat değerinin de en yüksek olduğu yıl olan 2014 yılıdır. Bu yıl sektörün ihracat hacmi 720.719.208 USD olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl gerçekleşen sektör ithalatı ise 12.105.818 USD' dir. RTA endeksi içinde en yüksek değer bu yılda gerçekleşmiştir.

4.5.3 Süt Ürünleri ve Kuş Yumurtaları (Kod 02)

Bu sektörün içeriğinde, süt kreması, tereyağı, peynir, yumurta gibi ürünler bulunmaktadır. Ülkemiz AB ile karşılaştırıldığında, süt verimliliğinde geri sıradadır. Bunun en önemli nedeni ülkemizde bulunan hayvanların et ve süt açısından düşük verimli ırklardan oluşmasıdır. Üreticilere bakıldığında tarım sektörünün büyük bir sorunu olan küçük üreticiler, süt üretiminde de büyük orandadır. Küçük üreticilerin varlığı, büyük hacimlerde süt üretimini engellemektedir. Ayrıca bu üreticilerin çoğu kayıt dışı çalıştığından üretim verileri doğru olarak belirlenememektedir. Mahalle sütçüleri bu üreticilere örnek olarak verilebilir.

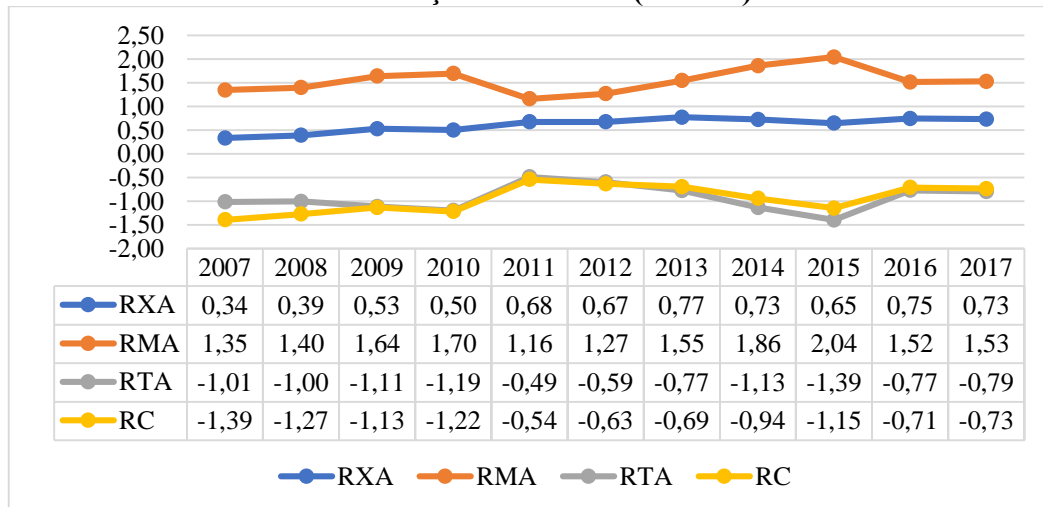
Süt üretimi hayvanlardan yapıldığı için, hayvancılık sektörünün sorunları süt üretimini doğrudan etkiler, hayvancılık sektörünün en önemli sorunu olan yem fiyatları ve meraların azlığı süt üretiminin istenilen düzeye çıkmasına engel olmaktadır. Bu sorunla baş etmek için uzmanlar hayvan yemi olarak kullanılan bitkilerin üretimini arttırılmasını önermektedirler. Süt üretiminin bir diğer sorunu fiyat dalgalanmalarıdır. Mevsimsel süt üretimi değişiklikleri nedeniyle süt fiyatlarında

artışlar yaşanmaktadır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, fiyatlardaki bu değişimleri engellemek için okul sütü projesi gibi projeler uygulamıştır.

Türkiye'nin süt ve süt ürünleri dış ticaretinde en büyük paya sahip olan ürün peynirdir. AB'ye bakıldığında dünya peynir üretiminde ilk sıralardadır. Türkiye ile kıyaslandığında dış ticarete çok daha iyi konumdadır. Ülkemiz son yıllarda süt ve süttten elde edilen ürünlerde üretim artışı sağlamıştır. Bunun nedeni süt hayvanlarındaki artıştır. Öte yandan dünyanın en büyük çiğ süt üreticileri arasında AB ülkeleri (örneğin; Almanya, Fransa, Hollanda) ilk sıralarda yer almaktadır.

Canlı hayvanlar sektörünün alt grubu kümes hayvanları sektöründe de belirtildiği gibi, ülkemiz kanatlı hayvancılık sektöründe iyi bir konumdadır. Kanatlı hayvan yetiştiriciliği aynı zamanda yumurta yetiştiriciliğini sağlamaktadır. Dış ticaret değerlerine bakıldığında ülkemizin yumurta ticaretinde ihracatçı ülke konumunda olduğu görülmektedir. Türkiye 2017 yılı verilerine göre dünyanın en büyük 3. yumurta ihracatçısı ülkedir. 2. Sırada bulunan ABD ile aramızda büyük fark bulunmasa da 1. sıradaki Hollanda ile aramızda yaklaşık 2 kat fark bulunmaktadır. Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 0 Kodlu Gıda ve Canlı Hayvanlar bölümünün altında yer alır. Aşağıdaki grafikte Türkiye'nin 2007 ve 2017 yılları arasındaki, Avrupa Birliğine karşı rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 6'ya bakınız.

Grafik 4.4: Süt Ürünleri ve Kuş Yumurtaları (Kod 02)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); "SITC Rev 4 Verileri", <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Süt ürünleri ve kuş yumurtaları için yapılan ölçümlerde, ilgili yıllar için karşılaştırmalı üstünlük, Balassa endeksi ve Vollrath'ın RTA ve RC endeksi için yoktur. Ancak Vollrath'ın göreceli ihracat üstünlüğü endeksi (RXA) için karşılaştırmalı üstünlük vardır diyebiliriz. Türkiye'nin bu sektörde ilgili tüm yıllarda ihracatı ithalatından fazla gerçekleşmiştir. Aynı durum AB için de geçerli olmuştur. AB'de de her dönemde bu sektör için ihracat hacmi, ithalattan daha fazla gerçekleşmiştir. Ancak AB'nin sektördeki ticaret hacimleri Türkiye'den çok daha fazladır, Yukarıda da belirtildiği gibi AB ülkeleri bu sektörde dünyanın en büyük ihracatçılarından ve rekabet güçleri daha fazladır.

Türkiye'nin ihracatı 2007'den 2014'e kadar sürekli artmıştır. 2015'de bir azalış olsa da daha sonraki dönemlerde tekrar artarak en yüksek değerini 2017 yılında 711.469.294 USD olarak almıştır. Sonuç olarak hem Balassa'nın hem de Vollrath'ın RTA ve RC endeksleri ölçümlerine göre Türkiye bu sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

4.5.4 Balıklar (Deniz Memelileri Hariç), Kabuklular, Yumuşakçalar ve Su Omurgasızları ile Bunların Müstahzarları (Kod 03)

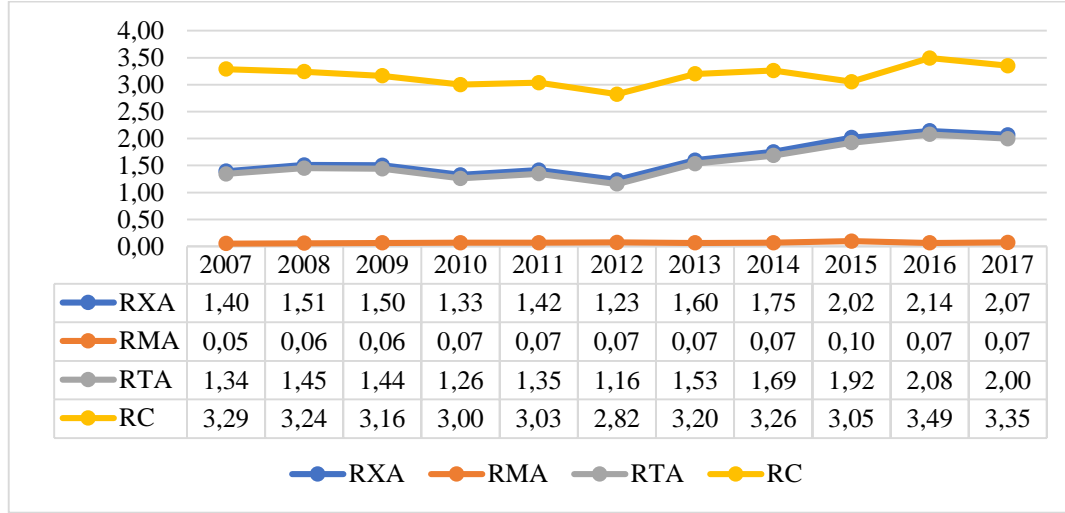
Bu sektörün altında bulunan 4 alt sektörde de ülkemiz ihracatçı konumundadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri Türk insanının balık tüketiminin, AB ve diğer birçok ülkeye kıyasla azlığıdır. Balık tüketiminin azlığı gerek beslenme alışkanlıklarından gerekse balık fiyatlarının yüksek oluşundan kaynaklanmaktadır.

Balık ihracatı yaptığımız ülkelerin başında Hollanda ve İtalya gelmektedir. Bu sektörde AB bizim için önemli bir pazardır. Doğu Karadeniz İhracatçıları Birliği'nden yapılan açıklamalara göre Türkiye 64 ülkeye balık ihracatı yapmaktadır ve ihracat yapılan ülkelere yenileri eklenmektedir. Son yıllarda özellikle kültür balıkçılığında ülkemizde büyük üretim artışları yaşanmaktadır. Alabalık, çupra ve levrek ihracatın büyük kısmını oluşturmaktadır. Kültür balıkçılığında alınan verim bu sektöre verilen önemi artırmaktadır. Kültür balıkçılığıyla üretilen ürünlerin büyük çoğunluğu AB ülkeleri tarafından tüketilmektedir.

Ülkemiz üç tarafı denizlerle çevrilidir, bu nedenle balık çeşitliliği açısından zengin bir ülkedir. Ancak yanlış avlanma, kirlilik ve iklimdeki bozulmalar neticesinde bu avantajını gün geçtikçe kaybetmektedir.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 0 Kodlu Gıda ve Canlı Hayvanlar bölümünün altında yer almaktadır. Aşağıdaki grafikte, Türk tarım sektörünün, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları ve yıllar içindeki değişikliği gösterilmiştir. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 7'ye bakınız.

Grafik 4.5: Balıklar (Deniz Memelileri Hariç), Kabuklular, Yumuşakçalar ve Su Omurgasızları ile Bunların Müstahzarları (Kod 03)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); "SITC Rev 4 Verileri", <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Balıklar (deniz memelileri hariç), kabuklular, yumuşakçalar ve su omurgasızları ile bunların müstahzarları, için yapılan ölçümlerde, Türkiye'nin her dönem için karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmaktadır. Yıllar içinde karşılaştırmalı üstünlükte dalgalı seyreden bir artış görülmektedir. Bunun nedeni yıllar içinde ihracatın artma eğilimi göstermesidir. İhracat ilgili tüm dönemlerde ithalattan yüksek olmuştur. Sektörün en yüksek ihracat hacmi 2017 yılında 854.732.332 USD olarak gerçekleşmiştir.

RTA endeksi için en yüksek değer 2016 yılında gerçekleşmiştir. 2016 yılı sektörün ihracat değeri 786.747.545 USD ve ithalat değeri 180.412.482 USD olmuştur. Bu sektörde ülkemiz net ihracatçı konumundayken, AB ise her dönemde net ithalatçı olmuştur.

4.5.5 Tahıl ve Tahıl Müstahzarları (Kod 04)

Bu sektör, buğday, pirinç, arpa, mısır ve bunlardan elde edilen unlar gibi ürünleri içermektedir. Ülkemiz tahıl üretimi açısından çok elverişli topraklara sahip olmasına rağmen istenen verim alınamamaktadır. Bunda üretilen ürünlerin düşük verimli ürünler olmasının yanı sıra küçük üreticilerin varlığı vb. nedenlerde etkilidir. Öte yandan son yıllarda Toprak Mahsulleri Ofisi'ne tanınan sıfır gümrük vergili tahıl ithalatı yetkisi de bu ürünleri üreten çiftçileri daha da zor duruma düşürmektedir. Üretim maliyetleri sürekli artarken küçük çiftçinin rekabet gücü gitgide azalmakta ve artık tahıl üretimi kârlı üretim olmaktan çıkmaya başlamaktadır. Ziraat Mühendisleri Odasının çalışmalarına göre çiftçiler ekmekten vazgeçtikleri alanları tekrar ekerlerse, ithalata gerek kalmadan hububatta kendine yeten bir ülke durumuna gelebilmekteyiz. Hatta bazı ürünlerde ihracatçı ülke durumunda da olabiliriz.

Ülkemizde üretilen tahılların gelişmiş ülkelere oranla düşük verimli oluşu, üretimde uzmanlaşmanın azlığı ve makineleşmenin yeterli olmayışı bu sektördeki rekabetimizi olumsuz etkilemektedir. Ekim arazilerinin bölünmüş olması, küçük çiftçilerin çok oluşu, desteklerin yeterli olmayışı sektörün gelişimini engelleyen diğer hususlardır. Tahıl sektörümüz için söylenebilecek olumlu durum ise ithal edilen ürünlerin imalat sanayinde kullanılması ve genel olarak mamul mal olarak ithal edilmesidir. Bazı ürünler ham madde şeklinde ithal edilip, işlenerek ihraç edilmektedir.

Buğday üretimi ülkemizin her bölgesinde yapılabilmektedir bu nedenle ekim alanı açısından en büyük değere sahip olan üründür. Buğday üretimi konusunda kendi kendine yeten bir ülke olmamıza rağmen, buğdaya dayalı mamul madde ihracatı nedeniyle ithalatımız yüksek görülmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletlerin hazırladığı verilere göre 2017 yılında ithal ettiğimiz buğday (Kod 041) 1,043 milyon USD iken ihraç edilen buğday unu (Kod 046) 1,075 milyon USD civarında olmuştur. Yani ithal ettiğimiz buğdayı işleyerek satmaktayız. Ayrıca buğdaydan elde edilen mamullerde; makarna, ekmeke, pasta, bisküvi... ihracatçı konumundayız. Bunun yanında az miktarda da olsa buğday ihracatı yapmaktayız. Bazı dönemlerde üretimde meydana gelen arz fazlası ihraç edilmektedir.

Türkiye'nin buğday üretimi, dünya toplam buğday üretiminin yaklaşık %3'ü kadar gerçekleşmektedir.

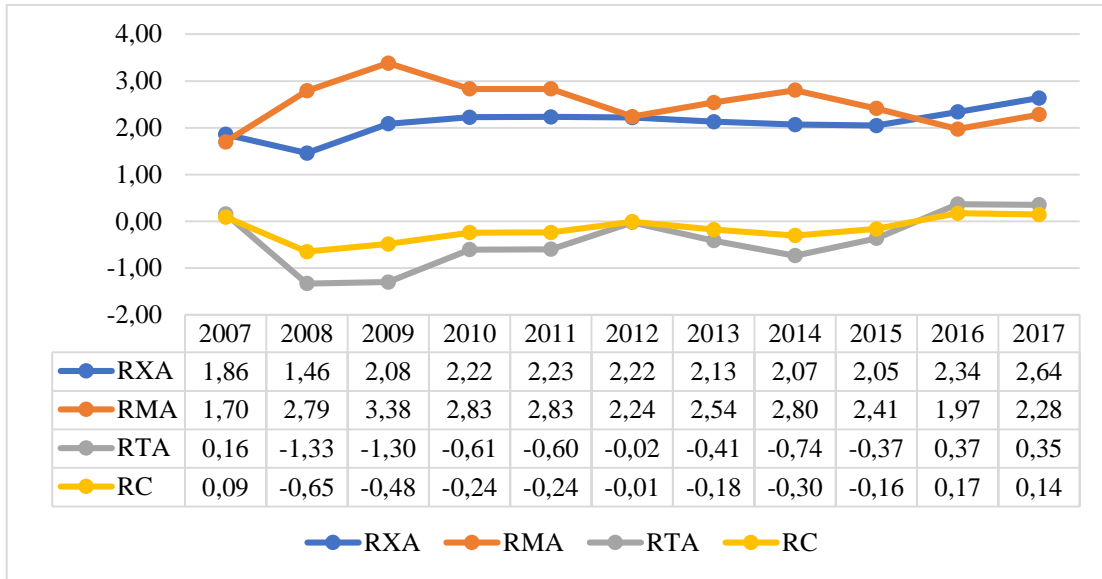
Arpa, buğdaydan sonra tarla ürünleri arasında en büyük ekim alanına sahip üründür. Arpa da ülkemizin her bölgesinde yetişmektedir. Arpa ülkemizde işlenerek kullanıldığı gibi hayvan yemi olarak da kullanılmaktadır. Hayvancılık sektöründeki gelişmelere bağlı olarak, arpa talebindeki fazlalık nedeniyle ithalat son dönemlerde artmıştır. Ülkemiz 2012 yılı haricinde bu üründe net ithalatçı durumunda olmuştur.

Ülkemizde mısır; yem (özellikle kanatlı hayvan yetiştiriciliği), mısır nişastasası, yağ ve mısırdan elde edilen nişasta bazlı şeker... olarak kullanılmaktadır. Yıllar içinde mısır üretim alanları ve verimde artışlar meydana gelmiştir ancak ülkemizin mısırdan dışa bağımlılığı sürmektedir. Dünyanın en büyük mısır ihracatçısı ve ithalatçısı ABD'dir. ABD'nin küresel tarım şirketleri bu sektörü ellerinde tutmaktadır. Bu şirketler mısır piyasasına yön vermekte ve özellikle Güney Amerika ve Kuzey Amerika'da büyük çaplı üretim yapmaktadır. Buna karşın ülkemizde mısır üretimi küçük çiftçiler tarafından yapılmaktadır ve artan üretim girdileri bu sektörü de olumsuz etkilemektedir. Ülkemizdeki küçük çiftçilerin bu büyük firmalarla rekabet edebilmesi zordur. Bu koşullarda ülkemizin bu sektördeki rekabet gücünün istenilen seviyeye gelmesi beklenmemektedir.

Pirinç belli bir sıcaklık ve bol suya ihtiyacı olan bir bitkidir. Ülkemiz pirinç üretimi için elverişli imkanlara sahiptir. Yıllar içinde pirinçte ekim alanlarının ve verimin arttığı görülmektedir. Üretim iç tüketimin büyük miktarını karşılarsa da yetersiz gelmekte ve ithalat yapılmaktadır. Yapılan ithalat Çin, İtalya, Yunanistan gibi ülkelere olmaktadır.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 0 Kodlu Gıda ve Canlı Hayvanlar bölümünün altında yer alır. Aşağıdaki grafikte Türkiye'nin 2007 ve 2017 yılları arasındaki, Avrupa Birliğine karşı rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 8'e bakınız.

Grafik 4.6: Tahıl ve Tahıl Müstahzarları (Kod 04)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Tahıl ve tahıl müstahzarları için yapılan hesaplamalarda, Balassa endeksine göre ilgili yıllarda karşılaştırmalı üstünlük vardır. Ancak Vollrath’ın RTA ve RC endeksine göre karşılaştırmalı üstünlük sadece 2007, 2016 ve 2017 yıllarında vardır. Vollrath’ın görelî ihracat endeksine (RXA) göre ise ilgili her dönemde karşılaştırmalı üstünlük vardır.

2008 yılı haricindeki diğer yıllarda Türkiye’nin sektördeki ihracatı ithalatından fazladır. 2008 yılı ihracatı 1.385.465.603 USD iken ithalat 2.207.585.366 USD olarak gerçekleşmiştir. AB’de ise ilgili tüm yıllarda ihracat hacmi, ithalat hacminden yüksek olmuştur. RTA endeksinin en yüksek değeri 2016 yılında gerçekleşmiştir. Bu yıl sektörün ihracat değeri 2.761.306.644 USD iken, ithalat 1.320.242.907 USD’dir. Sektörün ihracat hacminin en yüksek olduğu yıl 2017 yılıdır. Bu dönemde ihracat 2.868.282.524 USD olarak gerçekleşmiştir. RTA endeksi için en yüksek ikinci değer de bu yılda gerçekleşmiştir.

4.5.6 Sebze ve Meyveler (Kod 05)

Bu sektör meyveler, sebzeler, baklagiller, sert kabuklu yemişler, dondurulmuş meyve ve sebzeler, meyve suları, sebze suları gibi ürünleri içermektedir. Türkiye sebze ve meyve çeşitliliği açısından oldukça zengin bir ülkedir. Bunda iklimin ve konumumuzun etkisi büyüktür. Ülkemizde tropikal

iklim ürünleri dahi yetiştirilebilmektedir. Ayrıca Türkiye bazı ürünlerde dünyanın en büyük üreticisi konumundadır, örneğin fındık, kuru incir, kiraz ve kayısı gibi.

Türkiye yaş meyve ve sebze sektöründe ihracatçı ülkedir. En çok ihracat yaptığımız ülkeler arasında Rusya, Irak ve Almanya gibi ülkeler vardır. İhracatta en büyük paya sahip olan sebzeler; başta domates, biber, kabak gibi sebzeler olurken, meyveler ise; kiraz ve vişne, üzüm, nar... gibi olmaktadır.

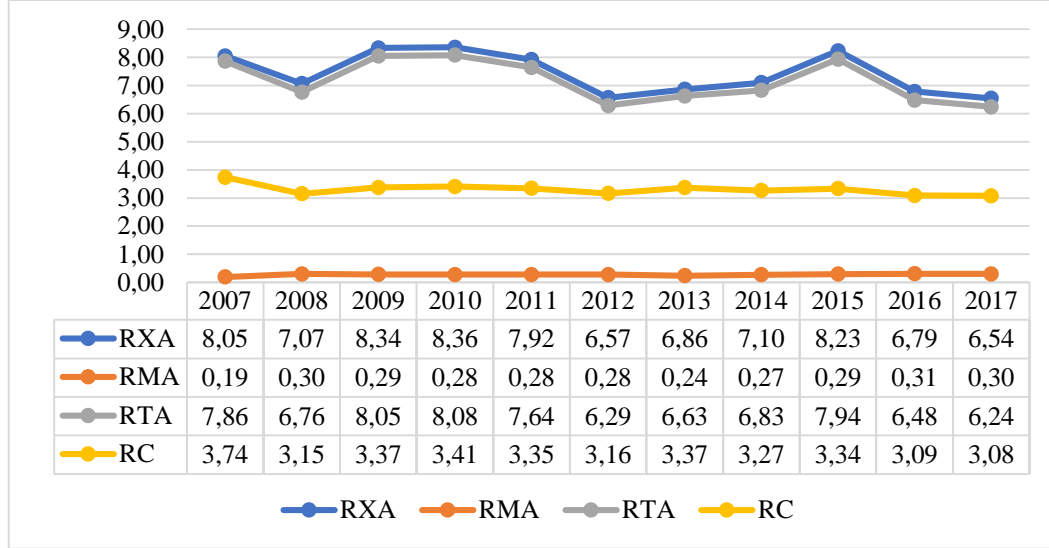
Yaş meyve ve sebze sektöründe istenilen rakamlara ulaşamamaktadır. Ürünlerimiz bazen satıldığı ülkelerden geri dönebilmektedir. Bunda belli bir standartta üretim yapılmaması nedendir. Küçük çiftçilerin varlığı ürünlerin belli standartlarda üretilmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca bu çiftçiler için ürünlerini depolama alanları da sıkıntı olmaktadır. Doğru koşullarda depolanamayan ürünlerde bozulmalar daha hızlı gerçekleşmektedir. Ayrıca diğer sektörlerde olduğu gibi bu sektörde de üretim girdilerinde dışa bağımlılık nedeniyle, üretim maliyetleri sürekli artmaktadır. Çiftçilerden ürünlerinin maliyetini ancak karşılayabilecek rakamlarda ürünleri satın alınmaktadır. Çiftçilerin iyi organize olması bu sorunun çözümlerinden biri olacaktır. Bu sayede ürünlerin fiyatının belirlenmesinde söz sahibi olabileceklerdir ve çiftçiler ürünlerinden daha fazla kâr edebilecek, bu durum ise üretimin artışına sebep olacaktır.

Ülkemizde bu sektörün bir diğer sıkıntısı fiyat dalgalanmalarıdır. Özellikle bazı ürünlerde ki arz yetersizliğinden dolayı belli dönemlerde fiyatlar aşırı artmaktadır. Yakın zamanda yaşadığımız soğan, patates, sarımsak krizi bunlardan bazıları olmuştur. Ülkemizde üretimin belli bir plan dahilinde yapılmayışı, herkesin istediği ürünü üretmesi ama ülke için gereken ürünlerin üretiminde belli bir hedef konulmayışı nedeniyle bu krizlerin devam etmesi olasıdır. Bu ürünlerin fiyat artışını engellemek için yapılan ithalat kısa süreli bir çözüm olup, uzun süreçte üretim artışını sağlamamaktadır. Ayrıca yine bu ürünlerde gümrük vergilerinin sıfırlanması yerli üreticinin üretim yapma isteğini azaltmaktadır. Sürdürülebilir bir planla bu sıkıntıların çözümü gıda güvenliğimiz açısından oldukça önemlidir.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 0 Kodlu Gıda ve Canlı Hayvanlar bölümünün altında yer alır. Aşağıdaki

grafikte Türkiye'nin 2007 ve 2017 yılları arasındaki, Avrupa Birliğine karşı rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 9'a bakınız.

Grafik 4.7: Sebze ve Meyveler (Kod 05)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Sebze ve meyveler için yapılan ölçümlerde hem Balassa hem de Vollrath'ın ölçüm yöntemlerine göre ilgili her dönem için Türkiye karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Grafikte de görüldüğü gibi 2015 yılında RTA endeksinde artış olmuştur. Sektörün ihracat değeri en yüksek 2015 yılında 7.648.648.972 USD olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılına gelindiğinde RTA'nın önceki döneme göre azaldığı görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri ihracatın azalmasıdır. Rusya ile olan uçak krizinden dolayı koydukları ambargolar nedeniyle bu sektörün ihracatında büyük azalış gerçekleşmiştir. RXA ve RTA endekslerinin en yüksek olduğu yıl ise 2010 yılı olarak hesaplanmıştır. RC endeksine göre ise en yüksek değer 2007 yılında gerçekleşmiştir.

Türkiye'de ilgili tüm dönemlerde ihracat hacmi daha yüksektir. İhracat ile ithalat arasında ki fark oldukça fazladır. AB'de ise durum tam tersine bu sektörde ithalat hacmi daha fazladır.

4.5.7 Şeker, Şeker Müstahzarları ve Bal (Kod 06)

Bu sektör, şeker, şekerleme ve bal gibi ürünleri içermektedir. Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ.'nin 2017 Sektör Raporu'na göre 2017-2018 dönemi için üç husustan bahsedilmektedir. Dünyada şeker tüketiminden daha çok üretim gerçekleştiği, artan stoklar ve ihracatın önemli ölçüde ithalat talebini aşması. Dünya genelinde üretim artmaktadır. Brezilya dünya şeker üretimi ve ihracatı konusunda ilk sıradadır. Üreticilerde 2. Sırayı AB almaktadır. AB üretici, tüketici ve 4. büyük ihracatçı olarak ilk 10'dadır. AB'nin üretimi artarken ithalatında düşüş olmuştur. Dünya genelinde en büyük ithalatçı olan Çin'de de ithalatta düşüş olmuştur. İthalattaki düşüşler ve üretimdeki artışlar global piyasalarda şeker fiyatlarını düşürmüştür.

Şeker pancarı, sanayide kullanıldığı gibi hayvan yemi olarak da önemli bir üründür. Bu durum sektörün Hayvancılık sektörünü doğrudan desteklediği anlamına gelir. Hayvan yemi konusunda dışarıya bağımlılığımız düşünüldüğünde sektörün önemi daha da anlaşılır olmaktadır. Yerli üretim şeker pancarı yerli yem anlamına gelir. Üstelik şeker üretiminden arda kalan kısım israf edilmeyip, yem olarak değerlendirilmektedir. Şeker pancarı, ekimi yapılan toprağın verimini arttırmaktadır, bunun nedeni salgıladığı oksijen miktarının fazla oluşudur. Çiftçilerin bu ürünü dikmesi kendi ekim alanlarının değerini arttıracaktır. Pancar bitkisi ülkemizde uzun yıllardır ekildiğinden bu bitkiyi eken çiftçiler üründe uzmanlaşmıştır. Ülkemizde tarım sektörü için iyi bir istihdam kaynağı olmaktadır.

Türkiye şeker dış ticaretinde ne yazık ki güçlü bir ülke değildir. Bunun en önemli nedenlerinden biri yurtiçi fiyatların, küresel piyasa fiyatlarından yüksek olmasıdır. Brezilya gibi büyük üreticiler şeker üretiminde daha az maliyetli olan şeker kamışı bitkisini kullanırken, bizim pancardan elde ettiğimiz şekerin maliyeti daha yüksek olmaktadır. Çevremizde ihracat yapabileceğimiz ülkeler mevcuttur özellikle Ortadoğu Ülkeleri gibi. Ancak dünya piyasalarındaki düşük fiyatlar ile mücadele etmek zor olmaktadır.

Türkiye bu olumsuzluklara rağmen yine de bu sektörde ihracatçı ülke konumundadır. Rekabet her geçen gün zorlaşmaktadır. Öte yandan ülkemizin ürettiği şekerleme ve bal gibi ürünlerin değeri artmaktadır. Türkiye Çin'den sonra

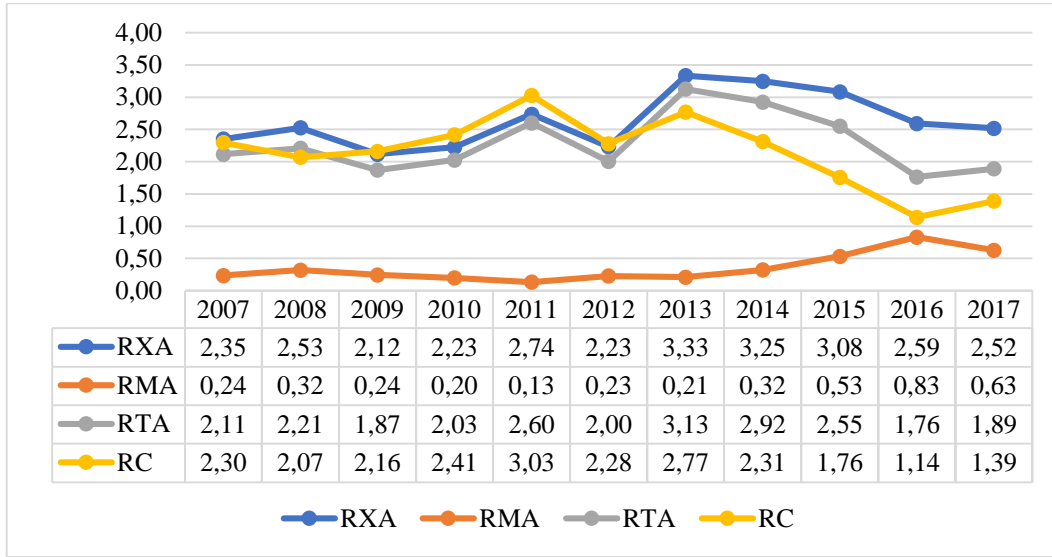
dünyanın en büyük ikinci bal üreticisidir. Birçok çalışmada dünyanın en büyük bal üreticisi olan Çin'den kalite olarak daha iyi durumda olduğumuz söylenmektedir. Bulduğumuz coğrafya çok çeşitli balları üretmemize olanak sağlamaktadır. Balın yanı sıra, kaliteli bal ürünleri de üretilmektedir (propolis, arı sütü, arı ekmeği, polen...).

Araştırmalar Türk balına ilginin gün geçtikçe arttığını doğrular niteliktedir. Türkiye bal ihracatından olan kazancını her yıl arttırmaktadır. Başta Almanya, ABD, Arap Yarımadası ve Ortadoğu olmak üzere ihracatımızda artış gözlemlenmektedir. Öte yandan Çin ve daha önce Türk balını tercih etmeyen ülkelerin de bizden bal aldığı görülmektedir. Ancak ihracat istenen miktarlarda yapılamamaktadır. Bu sektörün şu anki en büyük sorunu yeterli pazarlama yapılamaması olarak görülmektedir. Türk balının kalitesi ve çeşitliliği konusunda ülkemiz markalaşmaya ihtiyaç duymaktadır.

Bal sektörünü sadece beslenme amaçlı olarak düşünmek sektörün kapasitesini daraltmaktadır. Arı ürünleri özellikle gelişmiş ülkelerde alternatif tıp ürünleri olarak kullanılmaktadır. Arı ürünleri ve arı ile tedavinin olumlu sonuçları ispatlanmıştır. Ülkemizde de bazı üniversiteler bünyesinde ARI Teknokentler (Örneğin; İstanbul Teknik Üniversitesi gibi) kurularak bu sektörden farklı şekillerde yararlanmaya başlanılmıştır. Bu kurumlarda arıların ürettiği ürünler incelenmekte, işlenmekte ve markalaşarak diğer ülkelere pazarlanmaktadır.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 0 Kodlu Gıda ve Canlı Hayvanlar bölümünün altında yer alır. Aşağıdaki grafikte Türkiye'nin 2007 ve 2017 yılları arasındaki, Avrupa Birliğine karşı rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek:10'a bakınız.

Grafik 4.8: Şeker, Şeker Müstahzarları ve Bal (Kod 06)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Şeker, şeker müstahzarları ve bal için yapılan hesaplamalar sonucu hem Balassa hem de Vollrath’ın ölçüm yöntemlerine göre ilgili her dönem için Türkiye karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

Endeks değerlerinde dalgalanmalar olmuştur, örneğin 2016 yılı RTA, RXA ve RC değerlerinde azalış olmuştur, bu yıl bir önceki yıla göre ihracatta azalış, ithalatta ise artış gerçekleşmiştir ve bu durumda rekabet gücü azaltmıştır. RXA ve RTA için hesaplanan en yüksek değer 2013 yılında, RC için hesaplanan en yüksek değer 2011 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye’nin ilgili tüm yıllarda ihracat hacmi ithalat hacminden yüksek olmuştur. AB’ de ise durum tam tersinedir, 2017 yılı haricindeki tüm dönemlerde ithalatı daha fazladır.

4.5.8 Kahve, Çay, Kakao, Baharat ve Bunlardan Yapılan Mamuller (Kod 07)

Sektör baharatlar, kahve, çaylar ve kakao gibi ürünleri içermektedir. Bu ürünlerden bazıları ülkemizde yetişebilirken bazılarının yetişme imkânı bulunmamaktadır.

Türk kahvesi dünyada markalaşmış bir ürün olmasına rağmen ülkemizde kahve yetişmemektedir. Bunun nedeni iklimin elverişli olmayışıdır. Üretim olmadığı için mecburen ürün ithal edilmektedir. Kahve sektöründe ithalatçı olmamıza rağmen ihracat da söz konusudur. Kahve ticareti dünyadaki en büyük

tarım ticaretlerinden biridir. Ürünün iklime bağımlılığı nedeniyle belli ülkeler dışında üretim yapılamamaktadır. Dünyanın en büyük kahve üreticisi şeker üretiminde de olduğu gibi Brezilyadır. Ülkemize gelen kahvelerin büyük çoğunluğu da bu ülkeden temin edilmektedir. AB’de ülkemiz ile aynı şekilde kahveyi ithal etmek zorunda kalmaktadır. Yapılan çalışmalarda kişi başına en fazla kahve tüketimi AB üyesi ülkeler tarafından yapılmaktadır.

Çay tarımı ülkemizde 1930’lu yıllarda Gürcistan’dan alınan tohumların ekimi ile başlamıştır. 1938 yılında ilk çay hasadı yapılmıştır. Çay, iklim şartlarından etkilenen bir bitki olduğundan sadece Doğu Karadeniz bölgesinde yetiştirilmektedir. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü 2018 Çay Sektörü Raporu’na göre Türkiye, 2017 yılında dünyada çay tarım alanlarının genişliği bakımından 7. kuru çay üretiminde ise 6. sırada yer almaktadır. Türkiye aynı zamanda kişi başına düşen çay tüketimi en yüksek olan ülkedir. Çay üretiminde ise liderlik Çin’dedir. Çin ve diğer çay üreten ülkelerde ham madde ve işçilik bizden daha düşük olduğu için rekabet etmek zorlaşmaktadır. Ülkemizde bu ülkelere oranla işçilik maliyeti beş kat daha fazladır. Ham madde fiyatları ise 1,5-2 kat civarında yüksektir. Bu koşullara rağmen ülkemiz yine de çay ihracatı yapabilmektedir. İhracatımızın büyük bölümünü AB ülkelerine yapmaktayız. Öte yandan ithal ettiğimiz çay miktarı ihracatımızdan fazla olmaktadır. Ülkemizde çay talebi fazlalığını gidermek için yapılan çay ithalatının büyük çoğunluğu Sri Lanka’ dan yapılmaktadır.

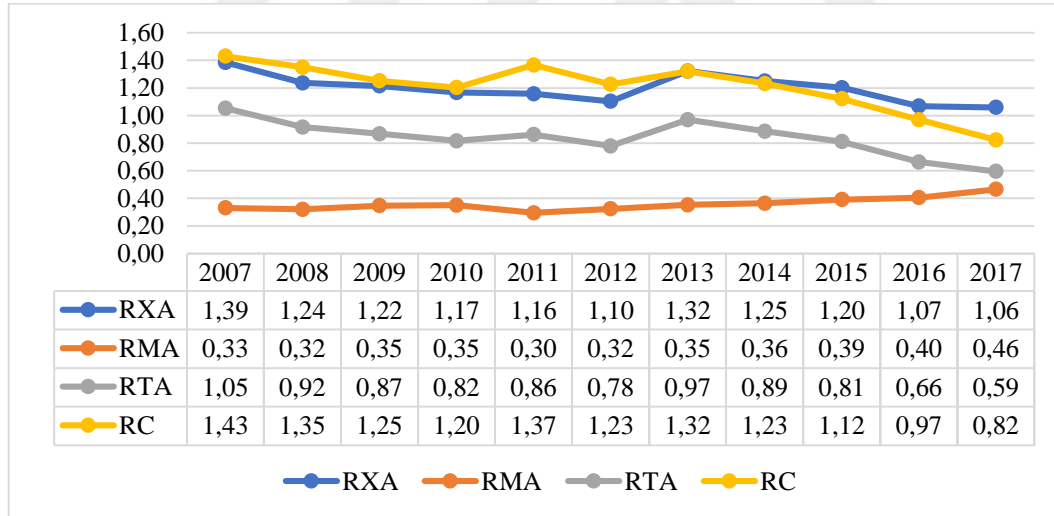
Türkiye kakao ürününde de dışa bağımlıdır. Bunun da nedeni yine ülkemizin ikliminin bu ürünü yetiştirmeye elverişli olmayışdır. Türkiye kakao ürünleri içinde en çok kakao çekirdeği ithal etmektedir. Bunu sırasıyla kakao hamuru ve kakao yağı takip etmektedir. En çok kakao üretimi yapılan Güney Amerika ve Afrika ülkelerinden ithalat yapılmaktadır. Ülkemizde kakao çekirdekleri işlenerek kakao tozu, kakao yağı gibi ürünler elde edilmektedir. Türkiye başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere kakao tozu ve yağı (katı ve sıvı halde) ihracatı yapabilmektedir.

Türkiye dünyanın başta gelen kekik, defne ve kimyon üreticilerindedir. Ülkemiz baharat çeşitliliği bakımından iyi konumdadır. İnsanların sağlıklı yaşam isteği baharatlara talebi arttırmaktadır. Ülkemiz coğrafi konum ve iklimi açısından

talep edilen pek çok baharatın üretim yeri olmuştur. Baharat ihracatımızı AB üyesi ülkeler, ABD ve Ortadoğu ülkelerine yapmaktayız. Ülkemizde bu sektörde de istenilen verim alınamamıştır, bunda yeterli kalitenin sağlanamaması etkilidir. Ayrıca toplanan baharatların bazılarının doğada kendi halinde bulunması ve ekilmemesi de bir nedendir. Türkiye baharat sektöründe üretici olmasına rağmen, bazı baharatlarda dışa bağımlıdır. Örneğin son dönemlerde tüketimi artan zencefil, zerdeçal gibi baharatlar ithal edilmektedir. İthalatın büyük kısmı Asya ülkelerinden (Çin, Hindistan, Vietnam...) gerçekleşmektedir.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 0 Kodlu Gıda ve Canlı Hayvanlar bölümünün altında yer alır. Aşağıdaki grafikte Türkiye'nin 2007 ve 2017 yılları arasındaki, Avrupa Birliğine karşı rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 11'e bakınız.

Grafik 4.9: Kahve, Çay, Kakao, Baharat ve Bunlardan Yapılan Mamuller (Kod 07)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); "SITC Rev 4 Verileri", <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Kahve, çay, kakao, baharat ve bunlardan yapılan mamuller için yapılan hesaplamalar sonucunda hem Balassa hem de Vollrath'ın ölçüm yöntemlerine göre ilgili her dönem için Türkiye karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

Türkiye'nin 2007, 2008, 2009, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında ihracatı, ithalatından daha fazla olmuştur. 2015 yılı itibariyle ülkemiz bu sektörde ithalatçı

konumuna düşmüştür, grafikte de görüldüğü gibi rekabet gücümüz de azalma eğilimindedir. AB'nin ise ilgili tüm dönemlerde ithalatı daha fazladır.

4.5.9 Hayvan Yemi (Öğütülmemiş Tahıllar Hariç) (Kod 08)

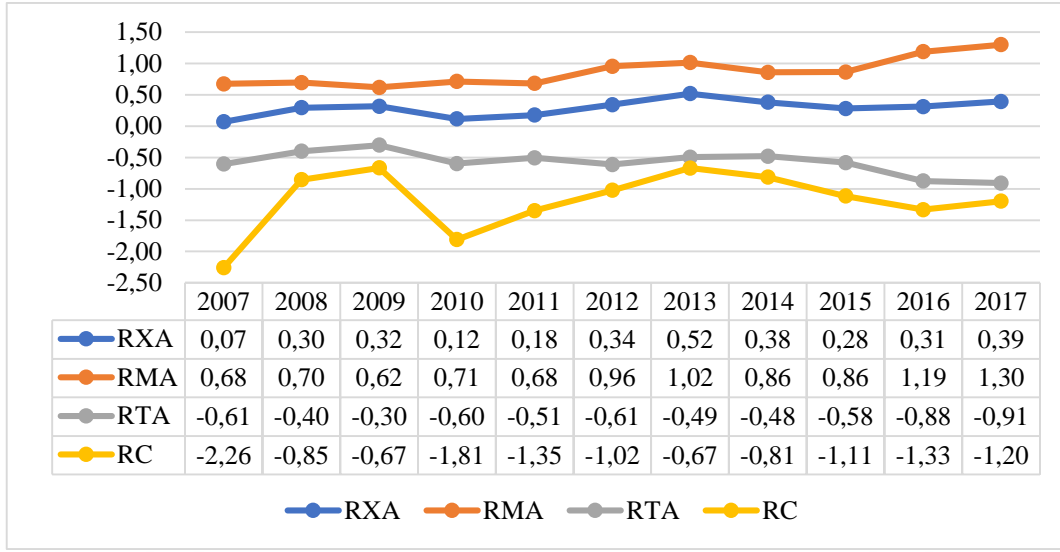
Bu sektör saman, küspe ve diğer katı atıklar, kepek, nişasta imalatı atıkları, şeker imalatı atıkları, bira imalatı atıkları gibi zirai ürün ve atıklarından ayrıca et ve sakatatların, balıkların ve diğer omurgasızların unları, insan tüketimine uygun olmayan kıkırdaklar gibi hayvansal ürünlerden oluşmaktadır.

Türkiye Yem Sanayicileri Birliği Karma Yem Sanayi Raporuna (2019) göre; Karma yem sanayisinde üretilen yemlerin neredeyse tamamı (%98,4) iç pazarda tüketilmektedir ve karma yem ihracatımız henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Yem ham maddesi bazında bakıldığında yem fiyat artışlarının daha çok dolar ile satın alınan yem ham maddelerinin fiyatlarındaki artışlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Son 10 yılda etlik piliç yemi fiyatları %129, yumurta yemi fiyatları %144, süt yemi fiyatları %137, besi yemi fiyatları ise %120 artış göstermiştir. Aynı dönemde mısır, arpa ve çavdarın yer aldığı hububat fiyatları %105, fullfat soya ve soya küpesi %202, buğday kepeği, razmol ve kırık buğdayın yer aldığı hububat yan ürünleri %149, ayçiçeği tohumu küspesi ve DDGS (damıtma sanayii yan ürünleri) fiyatları ise %258 artış göstermiştir.

Yem sektöründeki dışa bağımlılık hayvan yetiştiriciliği maliyetini artırmaktadır. Bu durumda çiftçi hayvan yetiştirmekten vazgeçmekte ve talep ithalat yoluyla karşılanmaya çalışılmaktadır. Uzmanlar bu bağımlılığı azaltmak için hayvan yemi olarak kullanılacak ürünlerin üretiminin artırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Yemde dışa bağımlılıktan kurtulma, hayvancılık sektöründe dışa bağımlılığı azaltacaktır.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 0 Kodlu Gıda ve Canlı Hayvanlar bölümünün altında yer alır. Aşağıdaki grafikte Türkiye'nin 2007 ve 2017 yılları arasındaki, Avrupa Birliğine karşı rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 12'ye bakınız.

Grafik 4.10: Hayvan Yemi (Öğütülmemiş Tahıllar Hariç) (Kod 08)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Hayvan yemi (öğütülmemiş tahıllar hariç) için yapılan hesaplamalarda, ilgili yılların hepsinde Balassa endeksi ve Vollrath'ın RTA ve RC endeksleri için karşılaştırmalı dezavantaj mevcuttur. Ancak Vollrath'ın Görelî İhracat Üstünlüğü (RXA), ilgili yılların hepsinde karşılaştırmalı üstün çıkmıştır.

Bu mal grubu için sektör ihracatının en yüksek yapıldığı yıl 2013 yılı, 204.128.440 USD olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl gerçekleştirilen ithalat değeri ise, 1.594.689.111 USD olmuştur. İthalat değerlerinde de yıllar içinde dalgalanmalar olmuştur. Fakat bakıldığında her dönem için ithalat, ihracattan çok daha fazla yapılmaktadır. 2017 yılına bakıldığında ihracat değeri 188.195.532 USD iken ithalat değeri 1.578.674.614 USD olarak gerçekleşmiştir. İthalat ihracatın neredeyse 8,5 katı değerinde yapılmıştır. Avrupa Birliği'nde de ithalat ihracattan her dönemde daha fazla yapılmıştır, fakat aradaki fark Türkiye'nin farkı kadar fazla olmamıştır.

AB için 2013 yılına bakıldığında, ihracat değeri 5.964.942.391 USD iken ithalat değeri 13.987.298.810 USD olmuştur. Böylece yaklaşık olarak ithalatı ihracatından 2,5 kat daha fazla olmuştur. 2017 yılı değerine bakıldığında ise bu mal grubu için yaptıkları ihracat 6.454.601.802 USD iken ithalat değeri 10.865.322.259 USD olmuştur yani ithalatı, ihracatının yaklaşık 1,5 katı büyüklüğündedir.

4.5.10 Çeşitli Yenilebilir Ürünler ve Müstahzarlar (Kod 09)

Margarin, fırıncılık yağları, soslar ve bunların müstahzarları, karışık baharat ve karışık çeşniler; hardal unu ve kaba hardal unu ve hazır hardal; sirke ve asetik asitten elde edilen sirke ikameleri, çorbalar, et ve balık suları, mayalar ve kabartma tozları gibi ürünleri içerir.

Margarin ülkemizde ev içi talebi azalma eğiliminde olan bir yağdır, bunda margarinle ilgili sağlıksız bir yağ olduğu iddiaları başlıca sebeptir. Diğer yandan ev dışında ki gıdalarda margarin kullanımını artmıştır. Ülkemiz margarini başta Ortadoğu Ülkeleri ve Afrika'ya olmak üzere ihraç etmektedir. Margarin ülkemizde çeşitli yağların işlenmesi ile yapılmakta ve ham maddesinin bir kısmı yurtdışından temin edilmektedir.

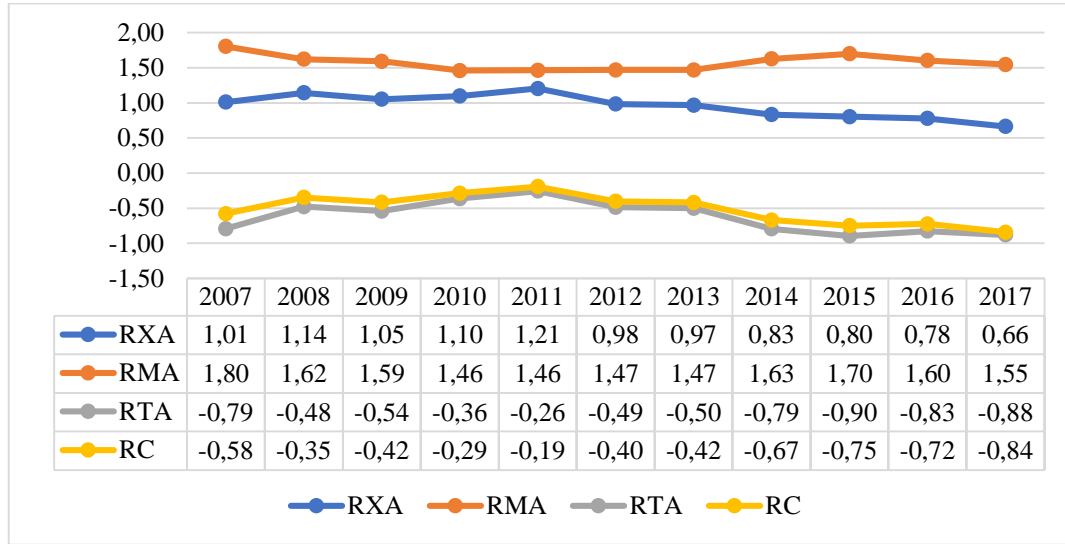
Hardal ürünleri, soslar, karışık baharatlar gibi ürünler ülkemizde üretilmekte ve ihraç edilmektedir. Ancak bu ürünlerin ham maddelerinin çoğu ithal edilmektedir. Bu yüzden, bu ürünlerin maliyetlerinde artış olmaktadır. Maliyet artışı rekabet gücünü azaltmaktadır.

Ülkemizde uzun yıllardır sirke üretilmekte, meyve çeşitliliğinden dolayı başta üzüm ve elma olmak üzere çok farklı sirkeler yapılabilmektedir. Bu sektörde özellikle son dönemlerde revaçta olan organik ürün imalatı başta AB ülkeleri olmak üzere ilgi görmektedir. Türkiye'nin yerli ham madde ile büyük miktarlarda üretebileceği bir sirke potansiyeli var ancak çoğu üründe olduğu gibi bu üründe de belli standartları yakalayamamış olmak ve yeterli pazarlamanın yapılamayışı bu sektörde etkinliğimizi azaltmaktadır. Sirke yenilemeyecek, özellikle fazla olgunlaşmış, ezilmiş ve depolama süresi kısa olan meyvelerin değerlendirilebilmesi açısından çok önemli bir üründür. Ülkemizde meyve israfının çok olduğu düşünülürse sirke sektörünün gelişmesinin bu sektördeki israfı azaltacağı öngörülebilir.

Türk yemek kültürümüzün olmazsa olmazı çorbadır. Hazır çorba tüketimimiz yıldan yıla artmaktadır. Türkiye'nin bu sektörde uzman oluşu ihracatımızı da olumlu etkilemektedir. Başta Arap Ülkeleri, Türk Cumhuriyetleri ve Afrika olmak üzere hazır çorba ihracatı yapılmaktadır.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 0 Kodlu Gıda ve Canlı Hayvanlar bölümünün altında yer alır. Aşağıdaki grafikte Türkiye'nin 2007 ve 2017 yılları arasındaki, Avrupa Birliğine karşı rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek13'e bakınız.

Grafik 4.11: Çeşitli Yenilebilir Ürünler ve Müstahzarlar (Kod 09)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Çeşitli yenilebilir ürünler ve müstahzarlar için yapılan hesaplamalar sonucunda, 2007-2011 yıllarını kapsayan dönemde Balassa endeksi için karşılaştırmalı üstünlük mevcuttur. 2012 yılı ve sonraki yıllarda ise Balassa endeksine göre karşılaştırmalı üstünlük yoktur.

RTA ve RC için ise ilgili tüm dönemlerde karşılaştırmalı üstünlük bulunmamaktadır. Vollrath'ın RXA endeksine göre ise her dönem için karşılaştırmalı üstünlük vardır. Yıllar içinde dezavantajın artmakta olduğu görülmektedir. Bunun nedeni son yıllarda sektörün ithalatının artıp, ihracatının azalma eğilimi göstermesidir.

Tüm yıllarda Türkiye'nin ihracatı ithalatından daha fazla gerçekleşmiştir. Sektörün en yüksek ihracat değeri 2014 yılında, 963.141.377 USD olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl ithalat ise 669.864.047 USD'dır.

AB için de durum aynıdır, ihracat değerleri ithalat değerlerinden her dönemde yüksek çıkmıştır. Ancak AB'nin ihracatı ile ithalatı arasındaki fark çok daha fazladır.

Örneğin AB'nin 2014 yılı ihracatı 16.599.110.653 USD iken ithalat değeri 3.823.342.825 USD olmuştur.

4.5.11 İçecekler (Kod 11)

Bu sektör alkolsüz ve alkollü içecekler olmak üzere iki ana alt başlığa ayrılmaktadır. Alkolsüz içecekler, sular (kaynak, maden, gazlı...) şeker ilaveli ve şeker ilavesiz ve alkollü içecekler ise şarap, mayalandırılmış içecekler (elma, armut, bal şarabı), etil alkol (alkol derecesi <%80), likör ve diğer alkollü içecekler vb. ürünlerdir.

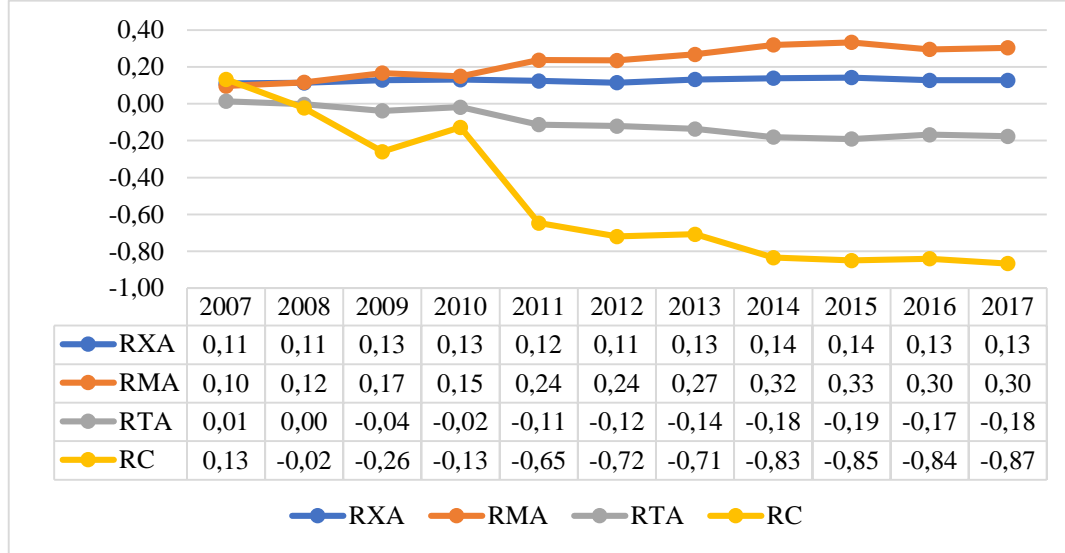
Türkiye alkolsüz içecekler sektöründe ihracatçı ülkedir. İhracatın çoğunluğu Ortadoğu ülkelerine yapılmaktadır. Ülkemiz bulunduğu coğrafya bakımından, maden suyu kaynakları zengin bir ülkedir. Maden Suyu Üreticileri Derneği'nin yaptığı açıklamalara göre yaklaşık 225 kaynağa sahibiz. Ülkemizde çıkan maden suları mineral bakımından zengin ve kalite açısından dünyanın önde gelen ürünlerindedir. Ancak iç tüketime bakıldığında AB ve diğer gelişmiş ülkelerin çok gerisinde olduğumuz görülmektedir. Diğer sektörlerde olduğu gibi bu sektörde de istenilen ihracat hacmine ulaşamamaktadır ancak ticaretin sürekli artıyor oluşu ileriki dönemlerde umut vadetmektedir.

Dünya alkollü içecekler arasında en çok ticareti yapılan şaraptır. Şarap sektörde en büyük paya sahip ülkeler sırasıyla Fransa, İtalya ve İspanya'dır. Bu ülkeler sektörde markalaşmışlardır ve ürünler bu ülkelerin adıyla satılmaktadır. Birleşmiş Milletler verilerine göre ülkemiz alkollü içecek ithalatı, ihracattan fazla olmaktadır. Alkollü içeceklerin çoğunun ham maddesi olan meyveler açısından zengin olan ülkemizde bu ürünlerde dışarıya bağımlı olduğumuz görülmektedir. Ülkemizin adıyla markalaşan rakı gibi ürünlerde sahte üretimin yapılması ve ölümle sonuçlanan vakaların yaşanıyor olması ülke itibarını zedeleyen ve ürünlere güveni azaltan etkenlerdir. Bira üretimine bakıldığında iç tüketime yetecek miktarda üretim yapıldığı görülmektedir. Ancak yabancı turist sayısının artışı ile alkollü içecek tüketimi de artmaktadır. Bu nedenle üretimde artışlar görülmektedir.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 1 Kodlu İçecekler ve Tütün bölümünün altında yer alır. Grafikte Türkiye'nin 2007-

2017 yılları, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 14'e bakınız.

Grafik 4.12: İçecekler (Kod 11)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

İçecekler için yapılan hesaplamalarda, Balassa endeksi için tüm yıllarda ve RTA, RC endeksleri için 2007 yılı haricinde karşılaştırmalı üstünlük yoktur. Göreli İhracat Üstünlüğü (RXA) için ise tüm yıllarda karşılaştırmalı üstünlük vardır. RC ve RTA endekslerinde dalgalı bir şekilde azalış görülmektedir. RC endeksindeki azalış daha büyük miktarlarda olurken RTA endeksindeki değişimler daha az oranda olmuştur. Grafikte görüldüğü gibi RTA ve RC'deki düşüşün özellikle 2011 yılında hızlandığı görülür. Bu yıl, bir önceki yıla göre sektörün ithalatı 2 kat kadar artmıştır.

RTA sadece 2007 yılında pozitif değer almıştır. 2007 yılındaki içecekler ihracatı, ithalatın 3 katından daha fazla gerçekleşmiştir. İhracat 160.755.844 USD iken, ithalat 50.986.165 USD olmuştur. İlgili tüm yıllarda ihracatımız, ithalatımızdan fazla olarak gerçekleşmiştir. Sektörün ihracat değeri en yüksek 2014 yılında 318.343.174 USD olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl ki ithalat değeri ise 228.409.110 USD olmuştur.

AB için de aynı durum geçerlidir, bu sektörde yaptıkları ihracat, ithalatlarından fazladır. AB'de ihracat ve ithalat arasındaki fark daha fazladır. 2014 yılında yaptıkları sektör ihracatı 32.905.520.779 USD iken ithalatları 6.633.264.270 USD olmuştur.

4.5.12 Tütün ve Tütün İmalatı (Kod 12)

Bu sektör işlenmiş ve işlenmemiş tütün ürünlerini içermektedir. Türk tütününü dünyada markalaşmış bir üründür. Türkiye iklimi tütün üretimine elverişlidir ve en çok Ege Bölgesinde üretim yapılmaktadır.

Tütün Eksperleri Derneği 2018 Yılı Tütün Raporu'nda genç neslin tütün tarımının zorluğu ve düşük gelir getirişinden dolayı tütüncülükten uzaklaşıp, şehirlere göç ettiği anlatılmıştır. 2018 yılında Ege Bölgesinde satılan tütünün kilogram maliyeti ortalama 15,16 TL olarak gerçekleşmiştir. Üretici bu tütünün kilogramını 16,70 TL fiyatla satmıştır. Bu rakamlar ışığında tütün üreticisinin eline kendi işçilik yevmiyesi dışında bir şey geçmediği hane başına yıllık üretimin ise 1500 kilogram olduğu göz önüne alındığında, gelirin asgari geçim seviyesinin çok altında olduğu görülmektedir. Bir başka sıkıntı ise tütün üreticilerinin örgütlü bir yapısı olmamasıdır. Kendi aralarında güçlü bir birlik olamayan üretici fiyat belirleyici değil, belirlenen fiyatı kabul edici olmak zorunda kalmaktadır. Diğer sektörlerde olduğu gibi tütün sektöründe de üretim maliyetleri sürekli artmaktadır. Bu koşullar altında Türk tütün sektörünün diğer ülkelerle rekabeti zorlaşmaktadır.

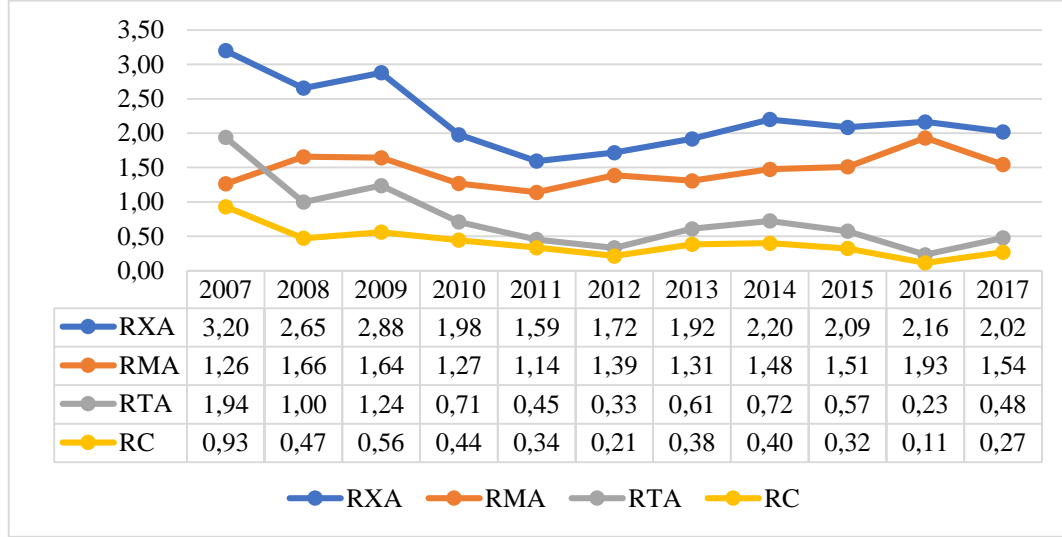
Ülkemizde sigara tüketimini azaltmak için yapılan uygulamalardan birisi de ürünlerin üzerine koyulan yüksek vergilerdir. Fiyat artışlarının çok yüksek olması nedeniyle tüketiciler sarmalık tütün kullanmayı tercih etmeye başlamışlardır. Tüketilen tütünlerin çoğu kayıt dışı olmaktadır.

Tütün dış ticaretine bakıldığında işlenmemiş tütün ithalatının, ihracatından yüksek olduğu görülmektedir. İşlenmiş tütünde ise ülkemiz ihracatçı konumdadır. Tarım ve Orman Bakanlığı 2018 yılı faaliyet raporuna göre ülkemizin tütün ihracatında 2018 yılında, bir önceki yıla göre miktar bazında %23,06 ve değer bazında ise %10,84 oranında bir artışın olduğu belirlenmiştir. 2018 yılı ihracatı ülkelere göre değer bazında değerlendirildiğinde, ilk sırada ABD'nin yer aldığı ve ABD'yi; Belçika, Endonezya, Almanya ve Rusya'nın takip ettiği görülmektedir. Bu beş ülkeye yapılan ihracat toplam ihracatın yaklaşık %75'ine tekabül etmektedir.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 1 Kodlu İçecekler ve Tütün bölümünün altında yer alır. Grafikte Türkiye'nin 2007 -

2017 yılları, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 15'e bakınız.

Grafik 4.13: Tütün ve Tütün İmalatı (Kod 12)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Tütün ve tütün imalatı için yapılan hesaplamalarda tüm endeksler için, tüm yıllarda Türkiye karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. RTA, RC ve RXA endekslerinin en yüksek değeri aldığı yıl 2007 olmuştur. Her üç endekste yıllar içinde dalgalı bir azalış seyri göstermiştir bu durum rekabet gücümüzün azaldığının göstergesidir. 2007 yılında bu sektörün toplam ihracat hacmi 643.798.895 USD olarak gerçekleşmiştir.

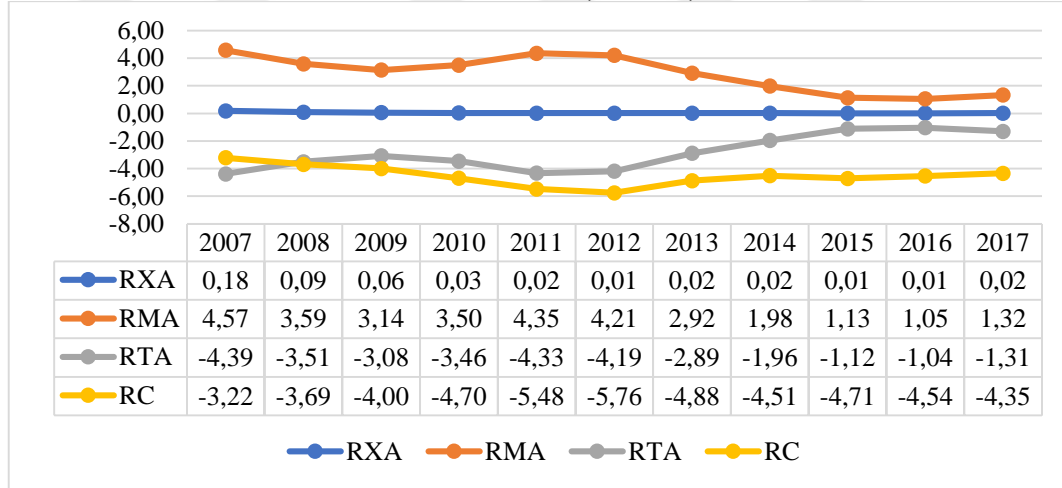
Tüm dönemlerde ihracatımız ithalatımızdan fazla gerçekleşmiştir. İhracatın en yüksek olduğu yıl 2014 yılı 1.072.107.995 USD olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl ithalat 563.679.916 USD olmuştur.

4.5.13 Post, Deri ve Kürklü Deriler (Kod 21)

Bu sektör post ve deri (kürklü deriler hariç) ile kürklü deriler gibi ürünleri içermektedir. Dış ticaret rakamlarına göre ithalatın daha fazla olduğu görülmektedir. Ülkemizde yurtdışından ithal edilen bu deriler işlenerek bir kısmı tekrar yurtdışına satılmaktadır. Yani bu sektörde yaptığımız ithalatın çoğunluğu, imalat sanayi deri ürünleri üretimi için yapılmaktadır. Türk deri sektöründe imal edilen ayakkabı, çanta, deri ceket ve benzeri ürünlerin yurtdışındaki talebinin gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Ürünler başta Rusya olmak üzere AB ülkeleri tarafından tercih edilmektedir.

Türk deri sanayinde yurtdışı ile rekabet gücünü azaltan belli başlı sıkıntılar mevcuttur. Bunların başında üreticilerin küçük tesislerde üretim yapması ve belli standartları yakalayamamış olmalarıdır. Yine ithal girdi kullanımından kaynaklı maliyet artışları yaşanmaktadır. Ülkemizin deri ürünleri arzı oldukça fazla olmasına rağmen dünyada iyi tanınmaması nedeniyle istenilen ihracat seviyelerine ulaşamamaktadır. Ülkemizin bu konuda iyi bir pazarlama stratejisine ihtiyacı vardır. Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 2 Kodlu Ham maddeler (petrol hariç), yenilemeyen bölümünün altında yer alır. Grafikte Türkiye'nin 2007- 2017 yılları, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 16'ya bakınız.

Grafik 4.14: Post, Deri ve Kürklü Deriler (Kod 21)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); "SITC Rev 4 Verileri", <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Post, deri ve kürklü deriler için yapılan hesaplamalar sonucunda, Balassa endeksi ve Vollrath'ın RTA ve RC endeksi için, ilgili tüm dönemlerde karşılaştırmalı üstünlük bulunmamaktadır. Sadece Vollrath'ın RXA (görelî ihracat) endeksi için karşılaştırmalı üstünlük her dönemde mevcuttur.

RTA endeksine göre bakıldığında yıllar içinde karşılaştırmalı üstünlük dezavantajının azaldığı görülmektedir. Bu olumlu bir durumdur ancak sonuçlar yine de negatif değer aldığından sektörde rekabet gücümüz yoktur. Tüm yıllar için bakıldığında ithalat değerleri her zaman daha yüksek çıkmaktadır. 2017 yılında yapılan ihracat 2.683.681 USD iken ithalat değeri 112.881.761 USD olarak

gerçekleşmiştir. AB için bakıldığında, ilgili her dönemde bu sektördeki ihracatları ithalatlarından fazla olmuştur.

4.5.14 Yağlı Tohumlar ve Yağlı Meyveler (Kod 22)

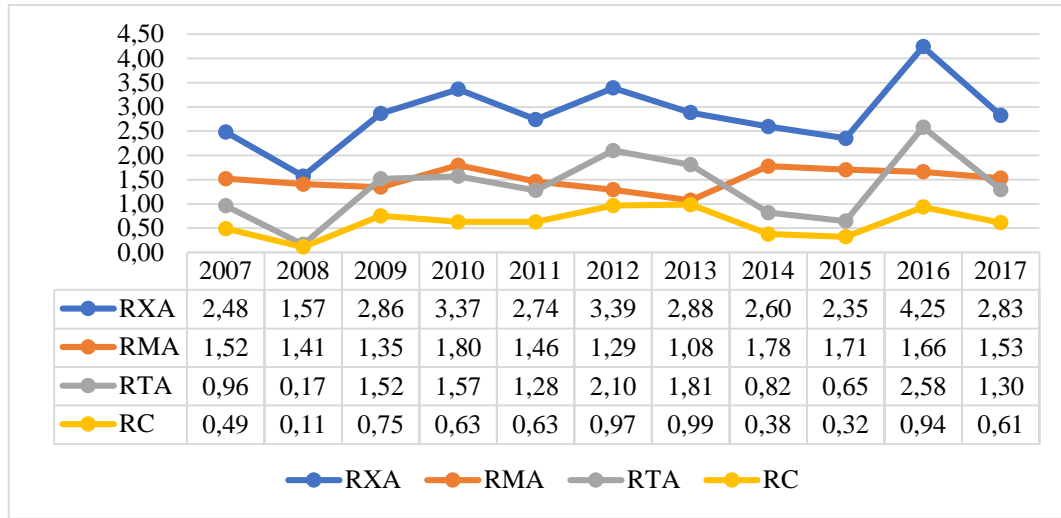
Bu sektör; yer fıstığı, soya fasulyesi, pamuk tohumu, ayçiçeği tohumu, kanola, kolza ve hardal tohumu, hindistan cevizi, keten tohumu gibi ürünleri içermektedir. Yağlı tohumlar gıda sektörü, yem sektörü, enerji sektörü, kozmetik sektörü gibi pek çok sektörde kullanılmaktadır ve ülkelerin tarım ürünleri ticaretinde en önemli kalemlerinden birisidir.

Türkiye yağlı tohumlar sektöründe ithalatçı ülkedir. Bu sektördeki ürünleri girdi olarak kullanan imalatçılar yurtiçi üretim yetersiz olduğundan ithal ham madde kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu sorun bitkisel yağ üretimi sektörünün en önemli sorunudur. Sektör yurtdışına bağımlı olduğundan, artan döviz kurları nedeniyle maliyetler sürekli artma eğilimindedir.

Üretimin yetersiz olmasının bir nedeni de çiftçinin ayçiçeği, soya, pamuk gibi ürünler yerine buğday, mısır gibi hububat ürünlerini ekmeyi tercih etmesidir. Devlet bu hububat ürünlerini almayı garanti ederken yağlı tohum ürünleri için aynı şey söz konusu değildir. Yağlı tohum sektöründe dışarıya bağımlılığı azaltmak için üretimin artırılması şarttır. Üretimin artırılması için öncelikle bu sektör ürünlerine devlet desteği ve alım güvencesinin getirilmesi gereklidir. Ayrıca üretimden istenen verim alınamamaktadır. Gelişmiş ülkelere kıyasla üretimimiz düşük verimli olmaktadır. Verimin artırılması için tohum ıslahı gerekmektedir.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 2 Kodlu Ham maddeler (petrol hariç), yenilemeyen bölümünün altında yer alır. Grafikte Türkiye'nin 2007- 2017 yılları, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 17'ye bakınız.

Grafik 4.15: Yağlı Tohumlar ve Yağlı Meyveler (Kod 22)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

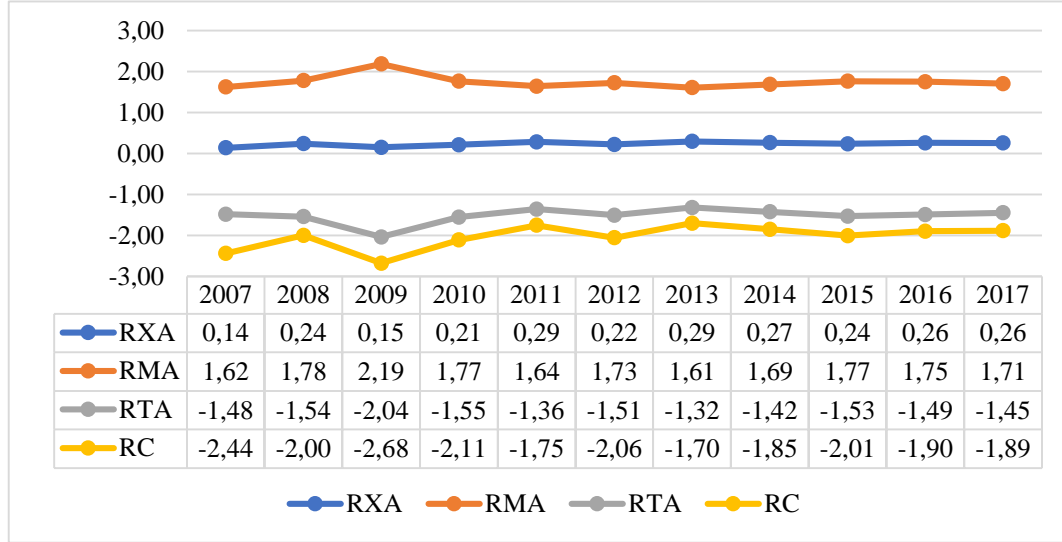
Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler için yapılan hesaplamalarda, ilgili bütün yıllarda, tüm endekslerde karşılaştırmalı üstünlük vardır. RTA ve RXA endekslerinin en yüksek değer aldığı yıl 2016 yılı olmuştur. 2016 yılı sektörün ihracat değeri tüm dönemler içinde en yüksek değeri almış ve 308.935.420 USD olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl ithalat değeri ise 1.667.808.776 USD olmuştur. Türkiye'nin ilgili tüm dönemlerde ithalatı, ihracatından yüksek olmuştur. AB için de aynı durum mevcuttur ve net ithalatçıdır. Ancak AB'nin ihracatı ve ithalatı arasındaki fark daha fazla gerçekleşmiştir.

4.5.15 Kauçuk, Ham (Sentetik ve Rejenere Dahil) (Kod 23)

Bu sektör; doğal kauçuk, doğal kauçuk lateksi, çam sakızı ve benzer doğal zamlar, balata, sumatra zamkı, sentetik kauçuk, taklit kauçuk ve rejenere kauçuk gibi ürünleri içermektedir. Sektör içerisinde üretimde en çok kullanılan ürün kauçuktur. Ülkemiz kauçuğun çoğunluğunu ithal eder, ihracat çok azdır, neredeyse ihracat yoktur diyebiliriz. İthal edilen ürünler üretim için kullanılmakta ve ürün imalatından sonra ihraç edilmektedir. Kauçuk çok çeşitli ürünlerin üretiminde ara mal olarak kullanılmaktadır. En çok kullanıldığı sektörlerden biri otomobil sektörüdür özellikle otomobil lastiği üretiminde kullanılmaktadır. Ayrıca ayakkabı tabanı, mobilya, conta, oyuncak, bebek emziği, mutfak gereçleri ve daha birçok üründe de kullanılmaktadır.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 2 Kodlu Ham maddeler (petrol hariç), yenilemeyen bölümünün altında yer alır. Grafikte Türkiye'nin 2007- 2017 yılları, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 18'e bakınız.

Grafik 4.16: Kauçuk, Ham (Sentetik ve Rejenere Dahil) (Kod 23)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Kauçuk, ham (sentetik ve rejenere dahil) için yapılan hesaplama sonucu, Balassa endeksi ve RTA, RC endeksleri için ilgili tüm yıllarda karşılaştırmalı üstünlük yoktur. Yıllar içinde endeks değerlerinde büyük değişimler olmamıştır. Sadece Vollrath'ın RXA endeksine göre avantaj söz konusu olmuştur.

2013 yılı RXA, RTA ve RC endeks değerleri için en iyi yıl olmuştur. Ancak, yine de RTA ve RC endeksleri için negatif değerleri nedeniyle dezavantaj mevcuttur. 2013 yılı ihracat değeri 57.785.288 USD ve ithalat değeri 1.102.413.470 USD olmuştur. Türkiye'nin ilgili tüm dönemlerde ithalatı, ihracatından fazla olmuştur. Aynı durum AB için de geçerlidir.

4.5.16 Mantar ve Odun (Kod 24)

Bu sektör; mantar (doğal, ham, işlenmemiş), yakacak odun, odun kömürü, ağaç talaşı, odun atıkları, kaba halde kereste, ahşap (basitçe işlenmiş) ve demir yolu traversleri gibi ürünleri içermektedir. Ağaç ürünlerinin geniş kullanım alanı

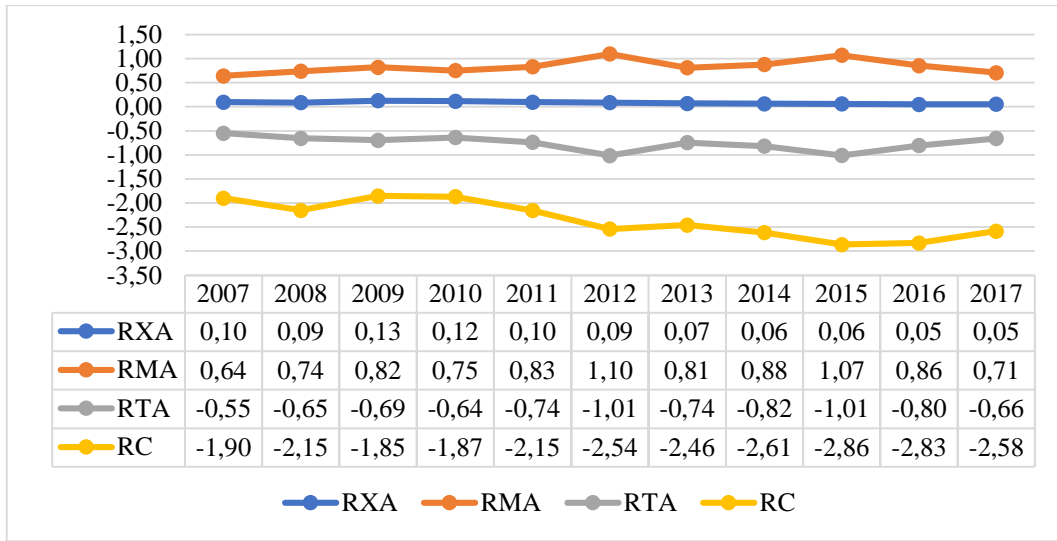
vardır ve örneğin; mobilya, kâğıt, enerji, inşaat sektörü gibi sektörlerde kullanılmaktadır.

Ülkemiz bu sektörde net ithalatçı konumundadır Ayrıca bu sektördeki bazı malların ihracı yasak ya da ön izne bağlıdır. Örneğin; ceviz, dut, kiraz, armut, erik, porsuk, dişbudak, karaağaç ve ıhlamur adlı ağaç türlerinin kütük, tomruk, kereste, kalas ve taslak olarak ihracı, 11/05/1974 tarih ve 14883 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanmış bulunan 24/4/1974 tarih ve 7/8186 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yasaklanmıştır.

Ülkemizin bu sektörde dünya ile rekabet etme gücü azdır. Üretimimiz iç tüketimi karşılamamaktadır. Sektörün dünyada ki en büyük ihracatçıları orman varlığı büyük olan Kanada, Rusya, ABD, İsveç, Almanya, Finlandiya gibi ülkelerdir. Bu ülkeler bu ürünlerin üretiminde uzmanlaşmışlardır. Kesilen ağaçların yerine yenileri hızla şekilde yetiştirilmektedir. Ancak biz de bu daha yavaş gerçekleşmektedir. Yine bu sektörde belli bir kalite standardına erişemediğimiz görülmektedir. Sektördeki ürünlerin diğer tarımsal ürünlere göre yavaş yetiştirildiği düşünülürse bu dezavantaj durumunun devam edeceği ön görülmektedir.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 2 Kodlu Ham maddeler (petrol hariç), yenilemeyen bölümünün altında yer alır. Grafikte Türkiye’nin 2007-2017 yılları, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 19’a bakınız.

Grafik 4.17: Mantar ve Odun (Kod 24)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Mantar ve Odun için yapılan hesaplamalarda, Balassa endeksi ve RTA, RC endeksleri için ilgili yıllarda karşılaştırmalı üstünlük yoktur. RXA için her dönemde karşılaştırmalı üstünlük vardır. RTA endeksinin en düşük değer aldığı yıl 2012 yılı olmuştur. Bu yıl mantar ve odun sektörü için yapılan toplam ithalat 718.406.542 USD, ihracat ise 37.642.447 USD olmuştur. 2015 yılı en düşük RTA değeri alan ikinci yıl olmuş ve aynı zamanda en yüksek ithalat hacmi de 740.695.400 USD olarak bu yılda gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin ihracat ve ithalat rakamları arasında büyük farklar görülmekte, ithalat ilgili tüm dönemlerde ihracattan yüksek çıkmaktadır. AB' ye bakıldığında ise bazı dönemlerde ihracat fazlası, bazı dönemlerde de ithalat fazlası vermiştir.

4.5.17 Kâğıt ve Kâğıt Hamuru (Kod 25)

Bu sektör geri dönüştürülmüş kâğıt ve mukavva, mekanik kâğıt hamuru, kimyasal kâğıt hamuru (ağartılmış, yarı ağartılmış ve ağartılmamış), yarı kimyasal kâğıt hamuru ve diğer lifli selülozik maddelerden kâğıt hamuru gibi ürünleri içermektedir. Ülkemizde üretilen kâğıt sektörü ürünleri iç talebi karşılamamaktadır ve sektörde net ithalatçı ülke konumundayız. Verilere bakıldığında alt sektörlerin bazılarında ihracat neredeyse yok denecek kadar az olmuştur. Sektörün ihracatı ile ithalat değeri arasındaysa büyük fark

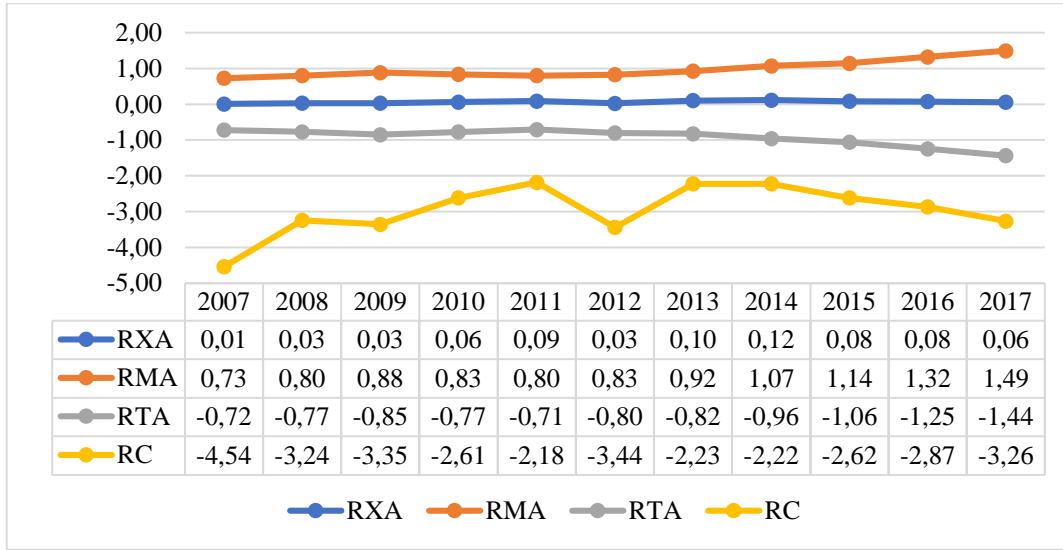
bulunmaktadır. İthalat AB ülkeleri, ABD, Brezilya, Arjantin gibi ülkelere yapılmaktadır.

Kâğıt üretiminde kullanılan iki ham madde; selüloz ve geri dönüşüm için kullanılacak kağıtlar, ikisinde de ülkemiz dışarıya bağımlı durumdadır. Selülozda bağımlılığı azaltmak için, selüloz üretiminde kullanılacak ağaç sayısının artırılması ve yüksek verim sağlanabilmesi için uygun ağaçların seçimi gerekmektedir. Ülkemiz endüstriyel ağaç yetiştiriciliğinde gelişmiş ülkelere kıyasla geridedir ve üretim maliyetleri de bu ülkelere daha fazladır.

Ülkemizde AB ülkeleri gibi ülkelere kıyasla geri dönüşüm yeterli oranda yapılamamaktadır. İnsanlarımız geri dönüşüm konusunda yeterli bilince sahip değildir. Bu konuda, özellikle çöp toplanmasında yetkili olan belediyelerin geri dönüşümü arttıracak uygulamaları daha yoğun kullanmaları gerekmektedir. AB ülkelerinin çoğunda geri dönüşüm, hanelerin çöplerini ayrıştırmasıyla başlamaktadır. Ülkemizde de bu yöntem uygulanabilirse geri dönüşümde istenilen verim alınabilecektir. Geri dönüşümün etkili yapılabilmesi hem orman varlığımızı koruyacak hem de dışa bağımlılığı azaltacaktır. Ülkemiz imalat sanayi kâğıt ürünleri üretiminde kullanmak için ham madde ithal etmek zorunda kalmaktadır. Bu dışa bağımlılık nedeniyle üretim maliyetleri sürekli artmaktadır. Bu durum ülkemizin sektördeki rekabet gücünü azaltmaktadır.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 2 Kodlu Ham maddeler (petrol hariç), yenilemeyen bölümünün altında yer alır. Grafikte Türkiye'nin 2007- 2017 yılları, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 20'ye bakınız.

Grafik 4.18: Kâğıt ve Kâğıt Hamuru (Kod 25)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Kâğıt ve kâğıt hamuru için yapılan hesaplamalarda, Balassa endeksi ve RTA, RC endeksleri için ilgili yıllarda karşılaştırmalı üstünlük yoktur. RTA endeksine bakıldığında ise yıllar içinde karşılıklı üstünlük dezavantajının arttığı görülmektedir. RTA endeksinin en düşük değer aldığı yıl 2017 yılı olmuştur. Bu yılda Türkiye'nin kâğıt ve kâğıt hamuru sektörü için toplam ithalatı 949.661.693 USD olarak gerçekleşmiştir. İlgili yıllar arasında en yüksek ithalat hacmine yine bu yılda ulaşılmıştır. Aynı yıl ihracat hacmi ise 21.825.717 USD olmuştur.

Türkiye'nin ilgili tüm dönemlerde ithalat hacmi, ihracatından yüksektir. İhracat ve ithalat arasında ki fark oldukça fazladır. AB için de durum aynıdır, ithalatı ihracatından her dönemde fazla gerçekleşmiştir ancak aradaki fark bizdeki kadar yüksek değildir. Örneğin AB'nin kâğıt ve kâğıt hamuru sektörü için 2017 yılında yaptığı toplam ithalat 5.698.335.630 USD iken ihracat 5.155.736.438 USD olmuştur.

4.5.18 Tekstil Elyafı (Yün Topları (Topakları) ve Diğer Taranmış Yünler Hariç) ve Bunların Atıkları (İplik veya Kumaş İmalatından Olmayanlar) (Kod 26)

Bu sektör; ipek, pamuk, yün ve diğer hayvan kılırları, tekstil amaçlı kullanılan bitki lifleri, bitkisel tekstil elyafları, suni ve sentetik elyaflar ve kullanılmış giysiler, aksesuarlar ve paçavralar gibi ürünlerden oluşmaktadır. Bu

sektör tekstil ürünleri imalatının ham maddelerini içeriyor. Ülkemiz dünyanın önde gelen tekstil imalatçılarından olmasına rağmen ham madde de dışarıya bağımlı bir ülkedir. Ham maddede yurtdışına bağımlı olmak ülkemizin rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir, son yıllarda artan döviz kurları bu sektörde de bize üretim maliyeti artışı olarak dönmemektedir.

İpek, tekstil sektöründe kullanılan en değerli ham maddelerden biridir ve Çin bu sektörde açık ara liderdir. Çin'i sırasıyla Hindistan ve Özbekistan takip etmektedir. Ülkemiz ipek üretiminde kullanılan, ipek böceği yetiştiriciliğine uygundur ve üretim yapılmaktadır ancak üretim yeterli gelmediğinden yurtdışından ipek ithalatı yapılmaktadır. Ülkemizde ipek özellikle halı dokumacılığında kullanılmaktadır ancak üretim maliyetlerinin sürekli artışı ve işçiliğin daha ucuz olduğu Çin gibi ülkelerle rekabetin zorlaşması nedeniyle bu sektörde faaliyetler azalmaktadır.

Ülkemiz pamuk sektöründe net ithalatçı ülke konumundadır ancak pamuk sektörü alt sektörlerinden pamuk linterleri, pamuk atıkları ve pamuk (kardelenmiş veya taranmış) sektörlerinde ihracatçı konumdayız. Ülkemizde pamuk üretim alanları yıllar içinde azalış göstermiştir ancak üretimden alınan verim artmıştır. En çok Güneydoğu Anadolu bölgesinde üretim yapılmaktadır. Pamuk ihracatı yaptığımız ülkeler genellikle AB ülkeleri olmaktadır. İthalatımız ise ABD, Brezilya, Yunanistan gibi ülkelere yapılmaktadır. Dünyada pamuk üretiminde öncü ülkeler sırasıyla Çin, Hindistan ve ABD' dir. Pamuk iklim şartlarından etkilenen bir ürün olduğundan her ülkede yetişmemektedir. Ülkemiz pamuk üretiminde dünya sıralamasında ilk onun içindedir.

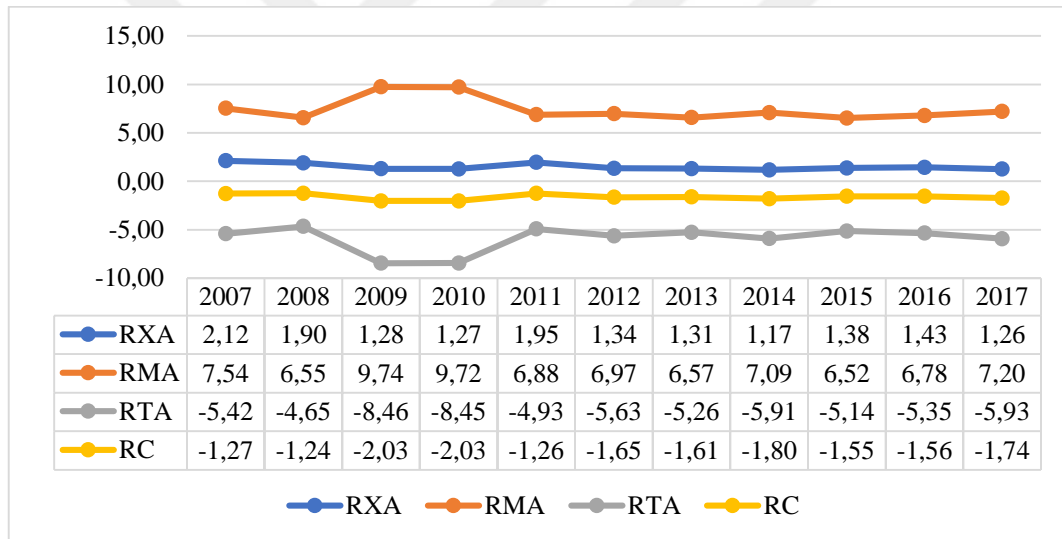
Pamuk ithalatımız, öncelikle tekstil sektörü imalatı için yapılmaktadır. Ayrıca pamuk çekirdeğinden pamuk yağı, liflerinden kâğıt ve küspesinden hayvan yemi yapılmaktadır. Pamuk bu açıdan her kısmı kullanılabilen değerli bir üründür. Pamuk üretiminde artışla bu sektörlerde de üretim artışı beklenir.

Bu sektördeki bir diğer ithalatçı konumda olduğumuz ürün yündür. Yün yenilenebilir bir üründür, hayvanlar kırkılır ve bir süre sonra yünleri tekrar uzar. Ülkemiz yerli ırklara sahiptir, örneğin tiftik keçisi, Ankara tavşanı gibi. Ancak ülkemiz bu hayvanların yününün üretiminde gerilerdedir. Tiftik üretiminde lider

Güney Afrika iken Angora tavşanı yününde ise Çin liderdir. Dünyada yün üretimi hayvan sayısına bağlıdır. Ülkemizin hayvancılık sektöründe dışa bağımlı olduğu düşünülürse bu sektördeki rekabet gücümüzün neden düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 2 Kodlu Ham maddeler (petrol hariç), yenilemeyen bölümünün altında yer alır. Grafikte Türkiye'nin 2007-2017 yılları, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 21'e bakınız.

Grafik 4.19: Tekstil Elyafı (Yün Topları (Topakları) ve Diğer Taranmış Yünler Hariç) ve Bunların Atıkları (İplik veya Kumaş İmalatından Olmayanlar) (Kod 26)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Tekstil elyafı (yün topları (topakları) ve diğer taranmış yünler hariç) ve bunların atıkları (iplik veya kumaş imalatından olmayanlar) için yapılan hesaplamalarda, Balassa endeksi ve Vollerath'ın RXA endeksi için ilgili tüm yıllarda karşılaştırmalı üstünlük vardır. RTA ve RC endeksi için ilgili tüm dönemlerde karşılaştırmalı üstünlük yoktur. RTA endeksine bakıldığında ise özellikle 2009 ve 2010 yıllarında endeks değerinin aniden azaldığı görülmektedir. Endeks değerinin en düşük seviyesi 2009 yılında gerçekleşmiştir, bu yıl bir önceki döneme göre sektörün ihracatının azaldığı görülmektedir.

Türkiye'nin tüm yıllarda ithalatı ihracatından fazla olmuştur. En yüksek ithalat hacmi 2011 yılında 3.338.951.337 USD olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl bu sektörde yapılan ihracat hacmi ise 438.079.325 USD olmuştur. AB için bakıldığında birkaç yıl haricinde ithalatı ihracatından fazla gerçekleşmiştir ancak bu yıllarda da ikisi arasında ki fark fazla değildir.

4.5.19 Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hayvansal ve Bitkisel Ham Maddeler (Kod 29)

Bu sektör; kemik, boynuz, fildişi, toynak, çatalı boynuz, pençe, mercan, kabuklar ve benzeri hayvansal ürünleri ve doğal zamklar, reçineler, zambak reçineleri ve kınaçiçeği, örgü için kullanılan bitkiler, parfümeri ve eczacılıkta kullanılan bitki ve bitki kısımları, ekim amaçlı tohum, meyve ve sporlar, çiçek veya süs bitkilerinin soğanları, yumruları ve kök sapları, aşı kalemi, canlı ağaç ve diğer bitkiler, kesme çiçekler, süs bitkileri gibi bitkisel ürünleri içermektedir.

Ülkemiz kümes hayvanları sektöründe ihracatçı ülkedir. Bu hayvanların ülkemizde tüketilmeyen, ayak, baş, ibik gibi parçalarının büyük kısmı Uzak Doğu ülkelerine ihraç edilmektedir. İstanbul Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller İhracatçıları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Müjdat Sezer, 2018 yılı, "Türkiye, tavuk ayağında Çin'e 80 milyon dolarlık ihracat yapıyor" açıklamasında bulunmuştur.

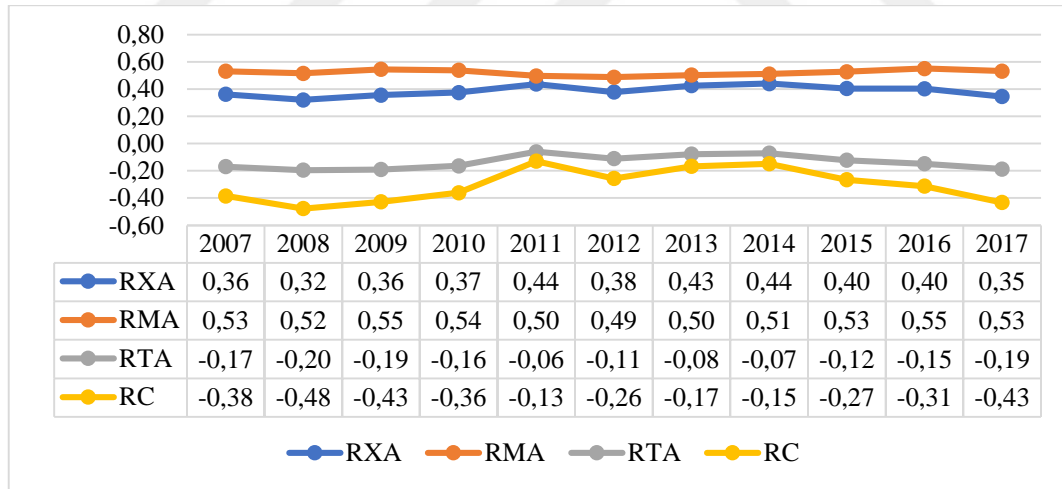
Süs Bitkileri ve Mamulleri İhracatçıları Birliği 2019 yılı Süs Bitkileri ve Mamulleri Sektör Raporu'na göre ülkemizde sektör üretimi artış göstermektedir. Türkiye'nin süs bitkileri, canlı bitkiler ve kesme çiçekler ürün grubunda ihracı artmakta ve ihracat başta AB ülkeleri, Orta Doğu ülkeleri ve Türk Cumhuriyetlerine yapılmaktadır. Birlik ülkemizin bu sektördeki tanıtım çalışmalarının arttığını da belirtmiştir. Türkiye, süs bitkileri açısından oldukça zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Türkiye, süs bitkileri yetiştiriciliğinde uygun iklimsel ve coğrafi koşulları, pazar ülkelere yakınlığı ve ucuz işgücüne sahip olması gibi nedenlerle önemli avantajlara sahiptir. Ülkemizde, ihracata yönelik süs bitkileri üretiminin yaklaşık 25 yıllık bir geçmişi vardır. İhracatta en önemli ürün grubu canlı bitkilerdir. Bunu kesme çiçekler izlemektedir. Kesme çiçek sektöründe net ihracatçı konumunda bulunmaktayız. Ülkemiz ayrıca yosun ve

ağaç dalları ihracatı ve çiçek soğanları ihracatı da yapmaktadır. Bu mal gruplarında en çok ihracat Hollanda'ya yapılmaktadır. Öte yandan ülkemiz çiçek soğanları, yumrular, kök soğanları ithalatı da yapmaktadır. İhracatımız ithalatımızdan fazladır ancak aradaki fark fazla değildir.

Tarım sektörünün diğer alt gruplarındaki sıkıntılar bu sektörü de etkilemektedir. Üretim girdilerinden ithal olanların fiyatı sürekli artış göstermekte bu da maliyetleri arttırmaktadır. Ayrıca ülkemizde bu sektör üretimi Hollanda gibi ülkelere kıyasla daha az verim ve uzmanlaşma ile yapılmaktadır.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 2 Kodlu Ham maddeler (petrol hariç), yenilemeyen bölümünün altında yer alır. Grafikte Türkiye'nin 2007- 2017 yılları, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 22'ye bakınız.

Grafik 4.20: Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hayvansal ve Bitkisel Ham Maddeler (Kod 29)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Başka yerde sınıflandırılmamış hayvansal ve bitkisel ham maddeler için yapılan hesaplamalarda Balassa endeksi, RTA ve RC için ilgili tüm yıllarda karşılaştırmalı üstünlük yoktur. Vollrath'ın göreceli ihracat üstünlüğü (RXA) endeksi için ilgili yılların tümünde karşılaştırmalı üstünlük mevcuttur.

RXA endeks değerlerinde yıllar içindeki değişimler büyük olmamaktadır. RTA endeksinde de aynı şekilde büyük değişimler olmamıştır. RTA endeksinin en düşük değerler aldığı yıllar sırayla 2008, 2009 ve 2017 yıllarıdır. Endeksin en iyi değer aldığı yıl ise 2011 yılı olmuştur. Türkiye'nin ilgili tüm dönemlerde ithalatı, ihracatından daha fazladır. En yüksek ithalat hacmine ise 2014 yılında 360.283.972 USD olarak ulaşılmıştır. AB ise 2010 yılından itibaren ihracat fazlası vermektedir.

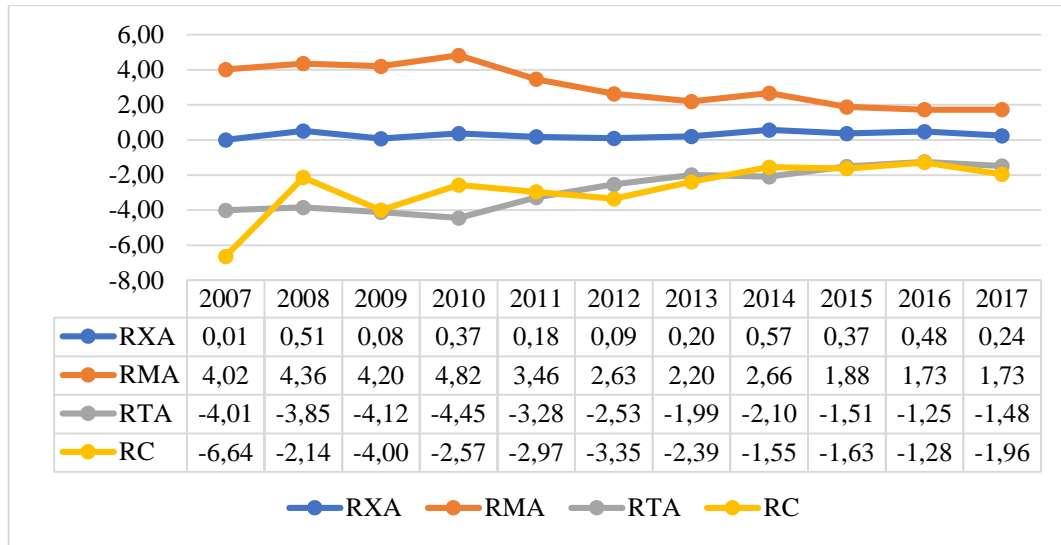
4.5.20 Hayvansal Sıvı ve Katı Yağlar (Kod 41)

Balık ve deniz memelilerinden, domuz ve kümes hayvanlarından, büyükbaş hayvanlardan, küçükbaş hayvanlardan, yünden elde edilen katı ve sıvı yağlar gibi ürünleri içermektedir. Ülkemiz balık ve deniz memelileri yağı ürün grubunda ithalatçı konumundadır. Bu sektördeki başlıca sıkıntı ham madde yetersizliği olmaktadır. Domuz ve kümes hayvanları yağı alt grubunda ise ihracatçı ülke konumdayız. Bu alt gruptaki ticaretimizin çoğunluğunu kümes hayvanları oluşturmakta, ülkemiz başta tavuk olmak üzere kümes hayvanı ihracatçısıdır.

Hayvancılık sektöründe büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarda dışa bağımlı oluşumuz bu hayvanlardan üretilen yağ sektöründe de ithalatçı olmamıza neden olmaktadır. Bu sektörün genelindeki en büyük sorun ham maddede dışa bağımlı oluşumuzdur. Bu yüzden rekabet etme gücümüz azdır.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 4 Kodlu Hayvansal ve bitkisel sıvı yağlar, katı yağlar ve mumlar bölümünün altında yer alır. Grafikte Türkiye'nin 2007- 2017 yılları, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 23'e bakınız.

Grafik 4.21: Hayvansal Sıvı ve Katı Yağlar (Kod 41)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Hayvansal sıvı ve katı yağlar için yapılan hesaplamalarda, Balassa endeksi ve RTA, RC endeksleri için ilgili yıllarda karşılaştırmalı üstünlük yoktur. RTA ve RC endekslerine bakıldığında karşılaştırmalı dezavantajın dalgalı bir seyirle azaldığı görülmektedir, bunun nedenlerinden biri ithalatın yıllar içinde azalmasıdır. 2014 yılında 138.905.150 USD olan ithalat hacmimiz azalarak, 2013 yılında 129.891.472 USD olmuştur. 2015’de ise azalış daha büyük miktarda gerçekleşerek ithalat hacmi 83.623.442 USD’ ye gerilemiştir. İthalat hacminde yıllar içinde olan azalışla beraber RTA endeksinde ki dezavantajda azalmıştır. 2007 yılında yaptığımız ithalat 109.693.060 USD iken 2017 yılına gelindiğinde yapılan ithalat 77.473.184 USD olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’nin tüm yıllarda bu sektör için ithalatı ihracatından fazla olmuştur. En yüksek ithalat 2012 yılında 160.013.492 USD olarak gerçekleşmiştir. AB’ de ise tüm dönemlerde ihracat fazlası mevcuttur.

4.5.21 Birleşik Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar ile Fraksiyonları, Ham, Rafine Edilmiş (Kod 42)

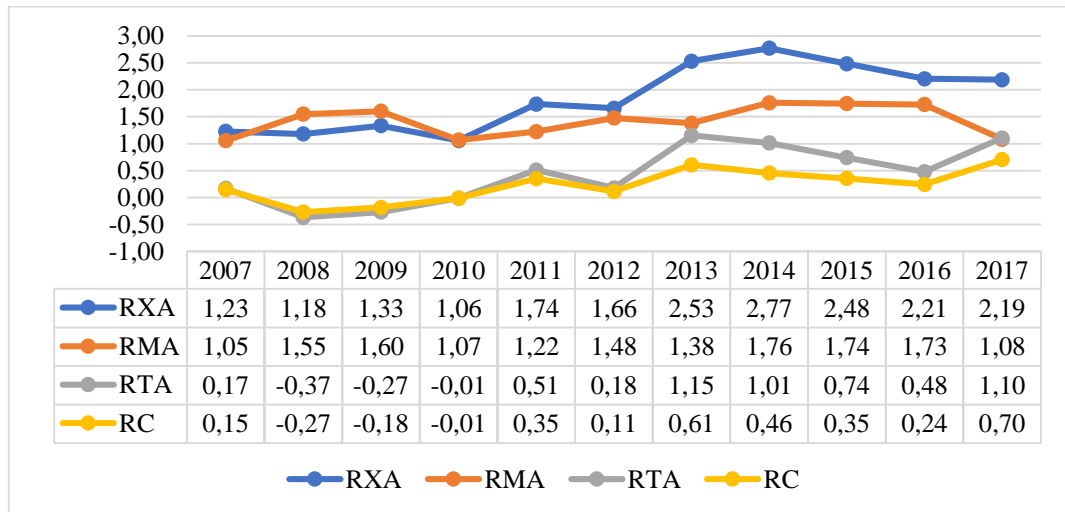
Soya yağı, pamuk tohumu yağı, yerfıstığı yağı, zeytin yağı, ayçiçeği ve aspur yağı, mısır yağı, kanola yağı, kolza yağı, hardal yağı, susam yağı, keten tohumu yağı, palm yağı, Hindistan cevizi yağı, palm çekirdeği yağı, Hint yağı gibi yağları içermektedir. Bu sektördeki ürünlerin bazılarında ülkemiz net ithalatçı

konumundadır. Örneğin palm, palm çekirdeği, Hindistan cevizi gibi ürünler ülkemizde yetişmemektedir. Bu yüzden ham madde de ithal ürün kullanılmaktadır. Bu sektörde de en büyük sıkıntı bu olmaktadır. Bu sektörde ham maddesi yerli olan ürünler de bulunmaktadır, örneğin; zeytin, ayçiçeği, pamuk tohumu gibi. Ancak bu ürünlerde de ham madde yetersizliğinden dolayı ithalat yapılmaktadır. Ayçiçeği, ekim alanı en fazla olan yağlı bitki olmasına rağmen ihracatın 2 katı civarında ithalat yapılmaktadır.

Zeytin yağı üretiminde ise İspanya, İtalya, Yunanistan, Portekiz gibi AB ülkeleri başı çekmektedir. Ülkemiz zeytinyağı sektöründe net ihracatçıdır. Rekabet ettiğimiz AB ülkeleri ile aramızda verim ve kalite yönünden farklar vardır. Bu ülkelerde verim daha fazladır ve belli standartlarda üretim yapılmaktadır. Ülkemiz zeytin yağı sektöründe yıllar içinde ihracatımız olumlu bir seyir göstermiştir. Belli standartları sağlayarak, pazarlama stratejilerimizi güçlendirebilirsek bu sektördeki payımızı artırabilme potansiyeline sahibiz.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 4 Kodlu Hayvansal ve bitkisel sıvı yağlar, katı yağlar ve mumlar bölümünün altında yer alır. Grafikte Türkiye'nin 2007- 2017 yılları, Avrupa Birliği karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 24'e bakınız.

Grafik 4.22: Birleşik Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar ile Fraksiyonları, Ham, Rafine Edilmiş (Kod 42)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); "SITC Rev 4 Verileri", <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Birleşik bitkisel katı ve sıvı yağlar ile fraksiyonları, ham, rafine edilmiş için yapılan hesaplamalar sonucunda Balassa endeksi ve Vollrath'ın RXA endeksi için her dönemde karşılaştırmalı üstünlük vardır. RTA ve RC endeksleri için 2008, 2009 ve 2010 yılları haricindeki tüm dönemlerde karşılaştırmalı üstünlük mevcuttur.

RTA, RC ve RXA endeksleri dalgalı artan bir seyir izlemektedirler. Bu dalgalanmaya göre örneğin 2017 yılı bir önceki döneme göre rekabet gücünde artış olmuştur, bu yıl ithalatın önceki dönemden daha düşük gerçekleştiği görülmektedir. RTA en yüksek değerini 2013 yılında almıştır. Bu yıl bir önceki yıla göre ihracat hacmi artmış ithalat ise azalmıştır.

Hem Türkiye'de hem de AB'de bu sektör için yapılan ithalat, ihracattan her dönemde daha fazla olmuştur. Türkiye'nin yaptığı en yüksek ithalat hacmi, 2014 yılında 1.875.540.578 USD olarak gerçekleşmiştir.

4.5.22 Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hayvansal veya Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, İşlem Görmüş; Hayvansal veya Bitkisel Kökenli Mumlar; Hayvansal veya Bitkisel Katı veya Sıvı Yağların Yemeye Uygun Olmayan Karışımları veya Müstahzarları (Kod 43)

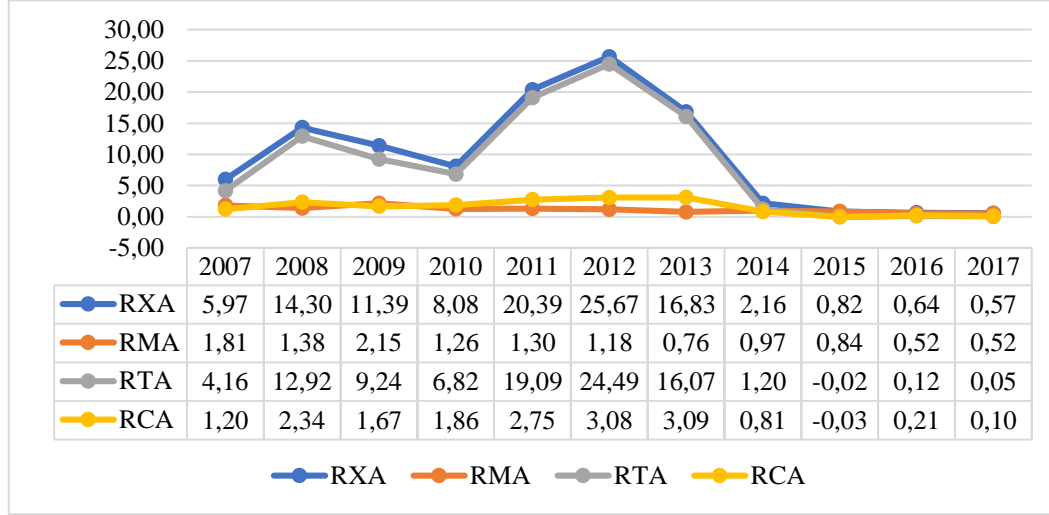
Bu sektör, hayvansal veya bitkisel katı veya sıvı yağların yemeye uygun olmayan karışımları veya müstahzarları, kısmen veya tümüyle hidrojenize edilenler, hayvansal ya da bitkisel mumların işlenmesinden ortaya çıkan artıklar, bitkisel mumlar (trigliseritler hariç), balmumu, böcek balmumu gibi ürünleri içermektedir.

Bu sektörde ülkemiz yıllar içinde ihracatçı ülke konumundan, net ithalatçı konuma düşmüştür. Sektörde özellikle dikkat çeken ürünlerden biri balmumudur. Ülkemiz bal üretiminde dünyada 2. sırada olduğu halde balmumu ihracatında ilk onda yer almamaktadır. Diğer ürünlerde ise genelde ham madde de dışa bağımlı olduğundan ihracat hacmi, ithalatın çok gerisinde gerçekleşmektedir.

Bu alt sektör, Birleşmiş Milletlerin yaptığı, SITC Rev 4 sınıflandırmasına göre, 4 Kodlu Hayvansal ve bitkisel sıvı yağlar, katı yağlar ve mumlar bölümünün altında yer alır. Grafikte Türkiye'nin 2007- 2017 yılları, Avrupa Birliği

karşısındaki rekabet gücü hesaplamaları bulunmaktadır. Hesaplama verileri için Ekler kısmında bulunan, Ek 25'e bakınız.

Grafik 4.23: Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hayvansal veya Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, İşlem Görmüş; Hayvansal veya Bitkisel Kökenli Mumlar; Hayvansal veya Bitkisel Katı veya Sıvı Yağların Yemeye Uygun Olmayan Karışımları veya Müstahzarları (Kod 43)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (2019); “SITC Rev 4 Verileri”, <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Başka yerde sınıflandırılmamış hayvansal veya bitkisel katı ve sıvı yağlar, işlem görmüş; hayvansal veya bitkisel kökenli mumlar; hayvansal veya bitkisel katı veya sıvı yağların yemeye uygun olmayan karışımları veya müstahzarları için yapılan hesaplama sonucunda, Balassa endeksine göre 2014 yılına kadar karşılaştırmalı üstünlük vardır. 2015 yılından itibaren durum bu endeks açısından dezavantaja dönüşmüştür. Vollrath'ın RXA (Görelî İhracat Üstünlüğü) için her dönemde karşılaştırmalı üstünlük vardır. RTA ve RC için 2015 yılı hariç karşılaştırmalı üstünlük vardır. RTA endeksi dalgalı bir seyir izlerken, son dönemlerde karşılaştırmalı üstünlüğü oldukça azalmıştır. Çünkü yıllar içinde sektörün dışa bağımlılığı artmıştır. 2017 yılı ihracatı 12,003,987 USD iken ithalat değeri 70,104,922 USD olmuştur.

RTA endeksi için karşılaştırmalı üstünlüğün en yüksek çıktığı dönem 2012 yılıdır. 2012 yılı ilgili dönemler içinde en yüksek ihracat değeri olan yıldır, bu dönemde ihracat 484.265.658 USD olarak gerçekleşmiştir. RTA endeksine göre

dezavantaj durumunun olduğu tek yıl 2015 yılıdır, bu yıl yapılan ithalat 55.390.475 USD iken ihracat 14.204.901 USD olmuştur.

Türkiye'nin bu sektör için yapılan ihracat değerlerine bakıldığında, 2013 yılı ve öncesi için ihracat hacmi, ithalatından daha yüksek olmuştur. Ancak 2014 yılıyla birlikte gerçekleşen ithalat, ihracatı geçmektedir. Türkiye yıllar içinde ihracatçı konumundan, ithalatçı konumuna geçmiştir. Bu durum Türkiye'nin AB karşısındaki karşılaştırmalı üstünlüğünün azaldığını göstermektedir.

SONUÇ

Türk tarım sektörünün, AB karşısındaki rekabet gücünün incelendiği bu çalışmada, rekabet gücü ölçüm yöntemlerinden biri olan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada Balassa (RCA- Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler) ve Vollrath'ın (RXA- Göreli İhracat Üstünlüğü, RTA- Göreli Dış Ticaret Üstünlüğü ve RC- Açıklanmış Rekabetçilik) literatüre kazandırdığı hesaplama yöntemleri kullanılarak rekabet gücü analizi yapılmıştır. Kullanılan veriler Birleşmiş Milletler istatistik veri tabanından elde edilmiştir. Analiz 2007-2017 yıllarını kapsayacak biçimde yapılmıştır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu 1958 yılında kurulmuştur, Türkiye 1959'da topluluğa üyelik başvurusunda bulunmuştur. AET Bakanlar Konseyi başvuruyu kabul etmiş ve 1963 yılında Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Bu tarihten sonra Türkiye AET'nin ve sonrasında AB'nin üyeliği için gereken koşulları oluşturma çalışmalarında bulunmuştur. 1996 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişi ticari ilişkiler açısından en önemli dönüm noktası olmuştur. 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Ancak bu tarihten sonra gelinen noktada üyelik çalışmalarında büyük bir ilerleme kaydedilememiş ve süreç tıkanmıştır.

Avrupa Birliği, Türkiye'nin en önemli ticari ortağıdır. Yıllar içerisinde ikili arasındaki ticaret hacminin arttığı görülmektedir. Tarım sektörünün bu ticarete önemli bir yeri vardır.

Türk tarım sektörünün AB karşısındaki rekabet gücünün incelendiği bu çalışmada, ilgili endeksler kullanılarak yapılan analiz sonucu tarım sektöründe karşılaştırmalı üstünlük vardır, hesaplama yapılan her dönemde "rekabet avantajı" mevcuttur.

22 Alt Sektör için yapılan analiz sonucu, bazı sektörlerde her dönem karşılaştırmalı üstünlük avantajı tespit edilmiştir. Bu sektörler şu şekilde sıralanabilir.

- Balıklar (Deniz Memelileri Hariç), Kabuklular, Yumuşakçalar ve Su Omurgasızları ile Bunların Müstahzarları (Kod 03)

- Sebze ve Meyveler (Kod 05)
- Şeker, Şeker Müstahzarları ve Bal (Kod 06)
- Kahve, Çay, Kakao, Baharat ve Bunlardan Yapılan Mamuller (Kod 07)
- Tütün ve Tütün İmalatı (Kod 12)
- Yağlı Tohumlar ve Yağlı Meyveler (Kod 22)

Her dönem karşılaştırmalı üstünlük dezavantajına sahip sektörler şunlardır;

- Canlı Hayvanlar, Bölüm 03 Altında Yer Alan Hayvanlar Hariç (Kod 00)
- Süt Ürünleri ve Kuş Yumurtaları (Kod 02)
- Hayvan Yemi (Öğütülmemiş Tahıllar Hariç) (Kod 08)
- Post, Deri ve Kürklü Deriler (Kod 21)
- Kauçuk, Ham (Sentetik ve Rejenere Dahil) (Kod 23)
- Mantar ve Odun (Kod 24)
- Kâğıt ve Kâğıt Hamuru (Kod 25)
- Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hayvansal ve Bitkisel Ham Maddeler (Kod 29)
- Hayvansal Sıvı ve Katı Yağlar (Kod 41)

Bazı sektörlerde ise yıllar arasında avantaj/dezavantaj durumunda değişiklik olmuştur. Bu sektörler şunlardır;

- Et ve Et Müstahzarları (Kod 01)

Yapılan hesaplamalarda, Balassa endeksine göre karşılaştırmalı dezavantaj vardır. Vollrath'ın ölçüm yöntemlerinden RTA'ya göre 2011 yılı haricinde endeks değerleri pozitif olduğundan karşılaştırmalı üstünlük vardır diyebilmekteyiz. Vollrath'ın ikinci ölçüm yöntemi olarak kullandığı RC endeksine göre ise, 2011 yılı haricinde diğer yıllarda karşılaştırmalı üstünlük vardır.

- Tahıl ve Tahıl Müstahzarları (Kod 04)

Balassa endeksine göre ilgili yıllarda karşılaştırmalı üstünlük vardır. Ancak Vollrath'ın RTA ve RC endeksine göre karşılaştırmalı üstünlük sadece 2007, 2016 ve 2017 yıllarında vardır. Rekabet gücü son dönemlerde artma eğilimindedir.

- Çeşitli Yenilebilir Ürünler ve Müstahzarlar (Kod 09)

2007-2011 yıllarını kapsayan dönemde Balassa endeksi için karşılaştırmalı üstünlük mevcuttur. RTA ve RC için ise ilgili tüm dönemlerde karşılaştırmalı üstünlük bulunmamaktadır. Rekabet gücü son dönemlerde azalma eğilimindedir.

- İçecekler (Kod 11)

Balassa endeksi için tüm yıllarda ve RTA, RC endeksleri için 2007 yılı haricinde karşılaştırmalı üstünlük yoktur. Rekabet gücü azalma eğilimindedir.

- Tekstil Elyafı (Yün Topları (Topakları) ve Diğer Taranmış Yünler Hariç) ve Bunların Atıkları (İplik veya Kumaş İmalatından Olmayanlar) (Kod 26)

Balassa endeksi için ilgili tüm yıllarda karşılaştırmalı üstünlük vardır. RTA ve RC endeksi için ilgili tüm dönemlerde karşılaştırmalı üstünlük yoktur. 2009-2010 yılları haricinde endeks değerlerinde büyük değişiklikler olmamıştır.

- Birleşik Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar ile Fraksiyonları, Ham, Rafine Edilmiş (Kod 42)

Balassa endeksi için her dönemde karşılaştırmalı üstünlük vardır. RTA ve RC endeksleri için 2008, 2009 ve 2010 yılları haricindeki tüm dönemlerde karşılaştırmalı üstünlük mevcuttur. Rekabet gücü yıllar içinde dalgalı bir seyir göstererek artmıştır.

- Başka Yerde Sınıflandırılmamış Hayvansal veya Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, İşlem Görmüş; Hayvansal veya Bitkisel Kökenli Mumlar; Hayvansal veya Bitkisel Katı Veya Sıvı Yağların Yemeye Uygun Olmayan Karışımları veya Müstahzarları (Kod 43)

Balassa endeksine göre 2014 yılına kadar karşılaştırmalı üstünlük vardır. 2015 yılından itibaren durum bu endeks açısından dezavantaja dönüşmüştür. RTA ve RC için 2015 yılı hariç karşılaştırmalı üstünlük vardır sonuçlarına ulaşılmıştır. Rekabet gücü dalgalı bir seyir göstererek azalma eğilimindedir.

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yöntemiyle yapılan bu çalışmada Türk tarım sektörünün, AB karşısındaki rekabet gücünün analizi yapılmış ve tarım sektöründeki bazı iyileştirmeler sonucunda rekabet gücünün artış göstereceği öngörülmüştür.

Türk tarım sektörünün, rekabet gücünün artışı için bazı hususlara dikkat edilmelidir. Öncelikle kaynakların etkin kullanılması gereklidir, ülkemiz tarım sektöründe kullanılan girdiler açısından zengin bir ülkedir ancak yanlış sulama, toprağın yanlış kullanılması sonucu verimsizleşme vb. durumlar söz konusudur. Ülkemizde küçük üreticilerin çokluğu, büyük çaplı üretim yapılmasına engel olmakta ve birçok tarım arazisinin âtil kalmasına neden olmaktadır. Bitki, toprak ve su kaynaklarının verimli kullanılması sağlanmalıdır. Üretim yapılırken ekolojik dengenin bozulmamasına özen gösterilmelidir. Bazı zirai ilaçlar kullanıldıkları topraklara ve o bölgede yaşayan diğer canlılarının yaşamına zarar vermektedir. Ayrıca ürünlerde zararlı kalıntılara neden olmaktadır. Üretim yapılırken bu hususlara dikkat edilmesi için özellikle tarım sektöründe çalışan işgücünün bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Nitelikli işgücü, kaynakların etkin kullanımını sağlayarak, üretim, kalite ve verim artışını sağlamaktadır.

Ülkeler tarım sektörü ticaretinden aldıkları payı arttırmak için her geçen gün sektörde maliyeleri azaltıcı, üretimi arttırıcı teknolojiler geliştirmektedir. Eğer diğer ülkelerle rekabet etmek istiyorsak, bu yeni teknolojileri gecikmeden ülkemize transfer etmeliyiz. Ürünlerde yüksek kalite, standart ve çeşitliliğe önem vererek, üretim yapmalıyız. Bu hususlar tarım ve sanayi entegrasyonu için de önemlidir. Tarım sektörü, sanayi sektörüne yeterli kalitede ve miktarda ürün garanti ederse her iki sektörde de rekabet gücü artışı sağlanmış olur.

Tarım sektörünün güçlenmesi için devlet desteği de gereklidir. Türk tarım sektörünün tarihçesine bakıldığında uygulanan politikaların istikrarsız olduğu ve istenilen sonuçların alınmadığı görülmüştür. Uzun süreli ve istikrarlı politikaların uygulanmaya konulması sektörün iyileşmesine olanak sağlayacaktır.

Türkiye bulunduğu coğrafya, tarıma elverişli arazi, işgücü, doğal kaynak, jeopolitik konum vb. birçok avantaja sahiptir. Ancak tarım sektörü dış ticareti

istenilen düzeyde değildir. Yapılacak doğru uygulamalar ve politikalarla tarım sektörünün, rekabet gücünün artışı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABTD (2019a); “AB ve Türkiye İlişkileri Tarihi,” <https://www.avrupa.info.tr/tr/ab-ve-turkiye-iliskileri-tarihi-711>, (Erişim Tarihi: 09.02.2019).
- ABTD (2019b); “Gümrük Birliği, AB ile Türkiye Arasındaki Ticareti Desteklemek,” <https://www.avrupa.info.tr/tr/gumruk-birligi-ab-ile-turkiye-arasindaki-ticareti-desteklemek-52>, (Erişim Tarihi: 04.02.2019).
- Acar, Mustafa ve Erdem Bulut (2009); “Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler,” *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 17, s.1-19.
- Adıgüzel, Muhittin (2013); “Küresel Rekabet Gücünün Ölçülmesi ve Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme,” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 37, s.1-21
- AKA (2016); *Ankara ve Tarım 2016*, <http://www.ankaraka.org.tr/archive/files/yayinlar/Ankara-ve-Tarim-2016.pdf>, (Erişim Tarihi:17.11.2018).
- Aktan, Coşkun Can (2010); “Türkiye’de Üretim ve İstihdama Yönelik Ulusal Rekabet Gücü Politikası,” *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s. 166-197.
- Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Y. Vural (2004); *Rekabet Gücü ve Türkiye*, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Rekabet Dizisi 2, https://www.researchgate.net/publication/318682255_Rekabet_Gucu_ve_Turkiye, (Erişim Tarihi: 01.08.2019).
- Altay, Bülent (2006); “Avrupa Birliği’nde Rekabet Politikaları, Türkiye ve Avrupa Birliği’nin İhracatta Rekabet Gücünün Ölçülmesi,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Ardıç, Burhan (2017); “Türkiye’nin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Belirlenmesi,” *ECONDER International Academic Journal*, Cilt 1, Sayı 1, s. 8-21.
- Atik, Hayriye (2005); *Yenilik ve Ulusal Rekabet Gücü*, Detay Yayınevi, Ankara.
- Ayaş, Necla, Hasan Vergil ve Hamza Çeştepe (2011); “Türk Hizmetler Sektöründe Heckscher-Ohlin Modelinin Testi,” *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, s. 200-212.
- Aynagöz Çakmak, Özge (2005); “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama,” *Ege Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 1, s.65-76.
- Balassa, Bela (1965); “Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage”. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, Sayı 33, s. 99-123.

- Baltacı, Adem, Hüseyin Burgazoğlu ve Selver Kılıç (2012); “Türkiye’nin Rekabetçi Sektörleri ve Trakya Bölgesi’nin Payı,” *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s.1-19.
- Bashimov, Güçgeldi (2017a); “Türkiye’nin Tarımsal Ürünlerdeki Rekabet Gücü: Orta Asya Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analizi,” *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 4, s. 393-401.
- Bashimov, Güçgeldi (2017b); “Türkiye’nin Tarım ve Gıda Ürünlerinde Karşılaştırmalı Üstünlüğü,” *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 3, s. 319-330.
- Bedir, Atila (2009); “*Uluslararası Ticarete Fiyata Dayalı Rekabet Gücü ile Endüstri-içi Ticaret Arasındaki İlişki: Türk İmalat Sanayii Örneği*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Ankara.
- Birleşmiş Milletler (2019); “*SITC Rev 4 Verileri*,” <https://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).
- Bojnec, Stefan ve Imre Fertö (2012); “Complementarities of trade advantage and trade competitiveness measures,” *Applied Economics*, Cilt 44, Sayı 4, s.399-408.
- Brykova, Iryna (2002); “Determinants of the International Competitiveness of National Regions in the Global Economic Environment,” *Iep Journal*, http://iepjournals.com/journals_eng/7/2007_1_Brykova.pdf, (Erişim Tarihi: 11.06.2019).
- BTK (2003); Rekabet Politikası, <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/slug/rekabet-politikasi.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.08.2019)
- Coşkun, Ahu (2007); “*Uluslararası Rekabet Gücü ve Çin*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Teorisi Bilim Dalı, İstanbul.
- Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (2018); *Çay Sektörü Raporu*, <http://www.caykur.gov.tr/Pages/Yayinlar/YayinDetay.aspx?ItemType=5&ItemId=542>, (Erişim Tarihi: 02.10.2019)
- Çivi, Emin (2001); “Rekabet Gücü: Literatür Araştırması,” *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, S. 21-38.
- Çivi, Emin, İbrahim Erol, Turgay İnanlı ve Ece D. Erol (2008); “Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar,” *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s. 1-22.
- DBABB (2019a); “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi,” https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html, (Erişim Tarihi:10.02.2019).

- DBABB (2019b); “Türkiye AB İlişkileri Kronolojisi,” https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/turkiye_avrupa_birligi_iliskileri_kronolojisi.pdf, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).
- Demir, İbrahim (2001); “Türkiye Beyaz Eşya Sanayinin Rekabet Gücü ve Geleceği,” Yayınlanmış Uzmanlık Tezi, DPT, Ankara.
- Demir, İbrahim (2002); “Alt Sektörlerde Rekabet Gücü Ölçüm Yöntemleri”, *Planlama Dergisi*, DPT’nin Kuruluşunun 42.Yılı Özel Sayısı, 229-234.
- Demirbaş Nevin ve Duygu Tosun (2005); “Türkiye’de Tarımın Sanayi ile Entegrasyonu, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri,” *ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s. 27 – 34.
- Dernek, Zeynep (2006); “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s. 1-12.
- DİB (2018); *AB ve Üyelik Sürecimiz, Temel Bilgiler Kitabı*, <http://www.mfa.gov.tr/data/AB/ab-ve-uyelik-surecimiz.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.02.2019).
- DİB (2019a); “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması)-12 Eylül 1963,” http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-_ankara-anlasmasi_-12-eylul-1963-.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 10.02.2019)
- DİB (2019b); “Türkiye’nin Topluluğa Katılım Talebiyle İlgili Olarak Komisyon Tarafından Verilen Görüş (20 Aralık 1989),” http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-topluluga-katilim-talebiyle-ilgili-olarak-komisyon-terafindan-verilen-gorus-_20-aralik-1989_.tr.mfa, (Erişim Tarihi:12.02.2019).
- DİB (2019c); “Türkiye-AB Gümrük Birliği,” <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 02.02.2019).
- Dinler, Zeynel (2003); *İktisada Giriş*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Doğan, Sami (2018); “Türkiye İçin Tarımın Önemi,” *Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı*, <http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2018/03/SON-T%C3%9CRK%C4%B0YE-%C4%B0%C3%87%C4%B0N-TARIMIN-%C3%96NEM%C4%B0-VE-TARIMA-BAKI%C5%-9ESAM%C4%B0-DO%C4%9EANIN-SUNU%C5%9EU.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).
- Doğan, Zeki, Seçkin Arslan ve Ayberk Nuri Berkman (2015); “Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış,” *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, s. 29-41.

- DPT (2018a); “Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı; Tarihçe,” <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGost erim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBF2AFC1F8C2259011>, (Erişim Tarihi: 09.12.2018).
- DPT (2018b); *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13736/plan1.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.12.2018).
- DPT (2018c); *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13737/plan2.pdf>, (Erişim Tarihi:12.12.2018).
- DPT (2018d); *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13738/plan3.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.12.2018).
- DPT (2018e); *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13739/plan4.pdf>, (Erişim Tarihi:13.12.2018).
- Dursunoğlu, Abdulkadir (2008); “*Türkiye ve ABD Ticaretinin Faktör Donatımı Teorisi Çerçevesinde İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.
- Düzgün, Recep (2007); “Türkiye’nin Uluslararası Rekabet Gücü: Çok Değişkenli İstatistiksel Bir Analiz”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 23, s. 421-440.
- DW (2019); “Türkiye'nin 54 yıllık AB serüveni,” https://www.dw.com/tr/t%C3%Bcrkiye'nin_54-y%C4%B1ll%C4%B1k-ab-ser%C3%BCveni/a-41026622, (Erişim Tarihi 10.02.2019).
- Eraslan, İ. Hakkı, İsmail Bakan ve Aslı Deniz Helvacıoğlu Kuyucu (2008); “Türk Tekstil ve Hazır giyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:7, Sayı 13, s.265-300.
- Erdinç, Zeynep ve Mustafa Hulusi Erdinç (2018); “Türkiye’de Tarımın Ekonomideki Yeri ve İzlenen Tarım Politikaları”, *Journal of Current Researches on Business and Economics*, Cilt 8, Sayı 2, s. 69-84.
- Erkan Birol (2009); “*Ülkelerin İhracat Performanslarının Belirlenmesinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Kullanılması: Yükselen Ekonomiler Örneği*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Manisa.
- Erkan, Birol (2012a); “Türkiye ile Sınır Komşuları Arasındaki Dış Ticaretin Karşılaştırmalı Üstünlükler Perspektifinde Analizi,” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 11, s. 1-22.
- Erkan, Birol (2012b); “Ülkelerin Karşılaştırmalı İhracat Performanslarının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayılarıyla Belirlenmesi: Türkiye-Suriye Örneği” *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, s. 195-218.

- Erkan, Birol (2012c); “Türkiye’nin Geleneksel İhraç Tarım Ürünlerinde Uzmanlaşma Düzeyi”, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s. 75-83.
- Erkan, Birol (2016); “Türkiye’nin Canlı Hayvan, Et ve Deniz Ürünleri İhracatındaki Rekabet Gücünün Analizi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 7, s. 1843-1864.
- Erkan, Birol (2017); “Türkiye’nin İhracatında Uzmanlaşma ve Rekabet Edebilirlik Düzeyi: Avrupa Birliği Piyasası-Küresel Piyasalar Karşılaştırmalı Analizi,” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 6, s. 68-88.
- Erkan, Birol, B. Bülent Arpacı, Faika Yaralı ve İsmail Güvenç (2015); “Türkiye’nin Sebze İhracatında Karşılaştırmalı Üstünlükleri,” *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, Cilt 18, Sayı 4, s. 70-76.
- Erol, Erdal (2015); “Türkiye Tarımsal Dış Ticaretinin Yapısal Analizi ve AB Sürecinin Etkileri,” Yayınlanmış AB Uzmanlık Tezi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ertürk, Emin (1996); *Uluslararası İktisat*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Fertö, Imre ve Lionel J. Hubbard, (2002); “Revealed Comparative Advantage And Competitiveness In Hungarian Agri-Food Sectors,” *The World Economy*. Cilt 26, Sayı 2, s. 247-259.
- Gerni, Cevat, Selahattin Sarı, Ayşen Hiç Gencer ve Ziya Çağlar Yurttançıkılmaz (2012); “Rekabet Gücü ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Orta Asya ve Kafkasya Geçiş Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme”, *International Conference On Eurasian Economies*, s.140-151.
- Gökmenoğlu, Seyit Muharrem, Mustafa Akal ve Remzi Altunışık (2012); “Ulusal Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler Üzerine Değerlendirmeler,” *Rekabet Dergisi*, Cilt 13, Sayı 4, s. 3-43.
- GTHB (2018a); *2018 Faaliyet Raporu*, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2018%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU.pdf, (Erişim Tarihi: 21.10.2019).
- GTHB (2018b); *2018-2022 Stratejik Plan*, <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/2013-2017/GTHB%202018-2022%20STRATEJİ%CC%87K%20PLAN.PDF>, (Erişim Tarihi:13.12.2018).
- Gupta, Satya Dev (2015); “Comparative Advantage and Competitive Advantage: An Economics Perspective and a Synthesis” *Athens Journal of Business and Economics*, Cilt 1, Sayı 1, s. 9-22.

- Güllü, Kenan (2008); “Uluslararasılaşmanın Dinamikleri: Uluslararası Pazarlar ve Perakendeci İşletmelerin Uluslararası Pazarlama Etkinlikleri,” *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 25, s.119-141.
- Günaydın, Gökhan (2006); “Türkiye Tarım Sektörü”, *Tarım ve Mühendislik*, Sayı, s.12-27.
- Hatunoğlu E. Emrah ve Feyza Eldeniz (2012); “2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 86, s. 1-28.
- Hinloopen, Jeroen ve Charles van Marrewijk (2000); “On the empirical distribution of the Balassa Index”, <https://pdfs.semanticscholar.org/5259/e07eb8aa07564037513a7abdfc442f812f55.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.06.2018).
- Işıkçı, Erol (2013); “Türkiye İhracatında Ürün/Ürün Grupları Rekabet Güçlerinin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) Endeksi Kullanılarak Analizi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Bilim Dalı, Ankara.
- İKV (2019); “Türkiye-AB Tarihçe, 1963-1999,” https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=36&id=445, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).
- İmer, Hayriye (2015); “Türkiye İmalat Sanayiinde Sektörel Kümelenme ve Rekabet Gücü: Seçilmiş Bölgeler İçin Bir Analiz,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Anabilim dalı, İktisat Programı, İzmir.
- İTO (1989); *Cumhuriyetten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış*, İTO Yayınları No:1989-1, İstanbul.
- Kalaycı, Cemalettin (2017); “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Uygulaması”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s. 133-147.
- Kara Oğuz ve Birol Erkan (2011); “Türkiye’nin Emek Yoğun Mal İhracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Makro Ekonomik Büyüklüklerle İlişkisi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar 2011, Cilt:7, Yıl:7, Sayı:1, 7:67-93.
- Karagöz, Kadir ve Ali Şen (2010); “Döviz Kuru Rejimi- Ticari Rekabet Gücü İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 21, s. 1-12.
- Kaya, Ayten Ayşen (2006); “İmalat Sanayi İhracatında Uzmanlaşma: Türkiye-Avrupa Birliği Analizi (1991–2003),” *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, s. 73-82.

- Kaygısız, Buğra (2013); “Avrupa Birliği Sürecinde Türk İmalat Sanayi Rekabet Gücünün Analizi,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Van.
- Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk (2001); *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Kibritçioğlu, Aykut (2007); “Adam Smith’in Uluslararası İktisat Kuramına Katkıları Hakkında,” <https://mpr.aub.uni-muenchen.de/2595/>, (Erişim Tarihi 10.06.2017).
- Kindleberger, Charles P. (1970); *Uluslararası İktisat*, (Çev.: Necdet Serin), Doğan Yayınevi, Ankara.
- Konyalı, Gonca ve Pınar Narin Emirhan (2004); “Türk Cam Sanayii ve Seramik Sanayiinin Avrupa Birliği Piyasasındaki Ticaret Yapısı ve İhracat Performansı,” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 04, Sayı 2, s. 27-40.
- Küçükiremitçi, Oktay (2006); “Dış Ticaretteki Rekabet Gücüne Göre Sanayi Sektörünün Değerlendirilmesi (1995-2005 Dönemi, ISIC Rev 3 Dört Haneli Düzey Sınıflamasına Göre,” Türkiye Kalkınma Bankası, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü. http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/ga/2007-GA/GA-06-04-04_Dis_Ticaretteki_Rekabet_Gucune_Gore_Sanayi_Sektorunun_Degerlendirilmesi_1995_2005.pdf (Erişim Tarihi:06.07.2018).
- Mehralian, Gholamhossein ve Hosein Shabaninejad (2014); “The Importance of Competitiveness in New Internationalized and Competitive Environment of Pharmaceutical Industry,” *Iranian Journal of Pharmaceutical Research*, Cilt 1, Sayı 2, s. 351-352.
- Miral, Zehra Ceren (2006); “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Karşı Rekabet Gücü: Seçilmiş Tarımsal Ürünler İçin Bir Uygulama,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İzmir.
- Mızrak, Gürbüz (2017); “Tarımın Temel Stratejileri ve Politikaları, Cumhuriyetimizin 100. Yılına Yaklaşırken Tarımsal Hedef ve Stratejiler,” Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği ve Vakfı, http://www.xn--grbzmzrak-q9ac25d.com/Yayinlarim/Tar%C4%B1msalStratejiler_Rapor_B5_16_02_2017.pdf, (Erişim Tarihi: 03.02.2019).
- Momaya, Kirankumar S. (2014); “International competitiveness: Evaluation and enhancement Chapter2,” https://www.researchgate.net/profile/Kirankumar_Momaya/publication/276860374_International_competitiveness_Evaluation_and_enhancement_Chapter2/links/555ae0d708ae980ca611920d.pdf, (Erişim Tarihi: 01.03.2019).

- Mucuk, İsmet (2003); *Modern İşletmecilik*, Türkmen Kitabevi, 14. Basım, İstanbul.
- Özdamar, Naim (2018); “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarım ve Tarımın Aciliyeti,” <http://www.tarim.com.tr/CUMHURİYETIN-ILK-YILLARINDA-TARIM-VE-TARIMIN-ACILIYETI,626y>, (Erişim Tarihi:28.11.2018).
- Özer, Yunus Emre (2008); “Küresel Rekabet- Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye,” *Review of Social, Economic & Business Studies*, Cilt 9, Sayı 10, s. 389-408.
- Parasız, İlker ve Nazım Ekben (2013); *Uluslararası İktisat ve Yeni Yönelimler*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Peker Ayşe Esra (2015); “Türkiye Hububat ve Baklagil Alt Sektörünün Avrupa Birliği Pazarı Karşısındaki Rekabet Gücü,” *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, s. 1-20
- Rugman, Alan M. ve Chang Hoon Oh (2008); “The international competitiveness of Asian firms,” *Journal of Strategy and Management*, Cilt 1, Sayı 1, s. 57-71.
- Saraçoğlu, Sıtkı Can (2015); “Türkiye Tarım Ürünlerinin Avrupa Birliği Ülkelerinin Tarım Ürünleri Karşısındaki Uluslararası Rekabet Gücü,” *Ekonomik Yaklaşım*, Sayı 224, s. 1-28.
- Sardy, Marc ve Marc Fetscherin (2009); “A Double Diamond Comparison of the Automotive Industry of China, India, and South Korea,” Rollins College, *Rollins Scholarship Online*, <https://pdfs.semanticscholar.org/4f62/716dd24835963a0f608d763a2e88ac74b509.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.08.2019).
- SBB (2014); “Tarım ve Gıda Alanında Mevcut Gelişmeler ve 2014 Yılı Beklentileri,” T.C. Kalkınma Bakanlığı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Tarım Dairesi Başkanlığı, http://tarim.kalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2014/10/Tarim_ve_Gida_Alaninda_Mevcut_Gelismeler_ve_2014_Yili_Beklentileri.pdf, (Erişim Tarihi:12.11.2018).
- SBB (2018); “Tarım ve Gıda,” <http://tarim.kalkinma.gov.tr/tarim/>, (Erişim Tarihi:15.11.2018).
- Seyidoğlu, Halil (2003); *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Skousen, Mark (2007); *İktisadi Düşünce Tarihi, Modern İktisadın İnşası*, (Çev.: Mustafa Acar, Ekrem Erdem ve Metin Toprak), Adres Yayınları, Ankara.
- Süs Bitkileri ve Mamulleri İhracatçılar Birliği (2019); *Süs Bitkileri ve Mamulleri Sektör Raporu 2019*, <http://www.susbitkileri.org.tr/images/d/library/ea42e662-b5f3-4b88-a02d-219ca8567b80.pdf>, (Erişim Tarihi: 24.10.2019).

- Şahbudak Ercan ve Dilek Şahin (2016); “Çin’in Dış Ticaret Performansı ve Sektörel Rekabet Gücünün Ölçümü”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 54, s. 242-257.
- Şahin Dilek (2015), “Türkiye’nin Emek Yoğun Mallarda Rekabet Gücünün Ölçümü: BRIC Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analiz” *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, s. 241-262.
- Şahin, Dilek (2016a); “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi İle Türkiye Ve Çin’in Sektörel Rekabet Gücünün Karşılaştırmalı Analizi,” *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, s. 127 – 148.
- Şahin, Dilek (2016b); “Yaş Meyve ve Sebze Sektörünün Dış Ticaret Yapısının Analizi: Türkiye ve BRIC Ülkeleri Örneği,” *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s. 28-47.
- Şahin, Dilek (2016c); “Türkiye’de İmalat Sanayinin Yapısal Dönüşümü ve Rekabet Gücündeki Değişim: Çin Ekonomisi ile Karşılaştırma,” *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı 46, s. 275-289.
- Şahinli, Mehmet Arif (2011); “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi: Türkiye Pamuk Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama,” *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 11, Sayı 21, s. 227-240.
- Şahinli, Mehmet Arif (2012); “Rekabet Gücü: Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Canlı Hayvancılık Sektörünün Durumu,” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, s. 91-98.
- Şahinli, Mehmet Arif (2014); “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet: Türkiye Tarım Sektörü,” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, Cilt 24, Sayı 3, s. 210-217.
- Tan, Sibel, Taner Kumuk, Ferhan Savran ve Bengül Everest (2010); “Türkiye’de 2000 Yılı Sonrası Uygulanan Tarım Politikaları: Tarım Reformu Uygulama Projesi – ARIP”, *Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi*, s.972-976.
- Ticaret Bakanlığı (2019); <http://risk.ticaret.gov.tr/data/572b3a8a1a79f50cd8a22b1a/11-avrupa%20birli%C4%9Fi%20ile%20dis%20ticaret.pdf>, (Erişim Tarihi:02.05.2019).
- TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi) (2017); *Tarım Raporu 2016*, http://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tarim_raporu_2017.pdf, (Erişim Tarihi:15.11.2018).
- TKB (2008); “Türk Tarım Sektörünün Avrupa Birliği Sürecinde İncelenmesi (Tarım Ve Kırsal Kalkınma Faslı),” <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/AB%20UYUM/Yay%C4%B1mlar%C4%B1m%C4%B1z/T%C3%BCrk%20Tar%C4%B1m%20Sekt%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCn%20AB%20S%C3%BCrecinde%20%C4%B0ncelenmesi.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

- TKB (2004); “Osmanlı’dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri,” https://egitim.tarimorman.gov.tr/adana/Belgeler/MAKALELER/tar%C4%B1m_tarihi.pdf, (Erişim Tarihi: 02.12.2018).
- TOBB (2014); *Türkiye Tarım Sektörü Raporu 2013*, https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2014/turkiye_tarimmeclisisektorraporu_2013_int.pdf, (Erişim Tarihi:06.11.2018).
- Tokatlıoğlu, İbrahim (1999); “İktisadi Analizde Rekabet Kavramının Gelişimi,” *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 10, Sayı 33, s. 5-26.
- Toprak, Metin ve Nazım Çatalbaş (2013); *Türkiye Ekonomisi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Turhan, Şule (2004); “*Türk Gıda Sanayiinde Rekabet Gücü Analizi*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Bursa.
- Türker, Oğuzhan (2009); “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’nin Dış Ticaretinin Rekabet Gücü” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 32, s. 281-302.
- Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ. (2018); *Sektör Raporu 2017*, <https://www.turkseker.gov.tr/sector-report-2018.pdf>, (Erişim Tarihi: 20. 10. 2019).
- Türkiye Yem Sanayicileri Birliği (2019); *Karma Yem Sanayii Raporu*, <http://www.yem.org.tr/DosyaMerkezi/karma%20yem%20sanayii%20raporu%202019.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.10.2019).
- TÜSİAD (1991); “21. Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi,” TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- Tütün Eksperleri Derneği (2018); *Tütün Raporu 2018*, http://tutuneksper.org.tr/files/sidebar/Tutun_Raporu__2018.pdf, (Erişim Tarihi: 16.10.2019).
- TZOB (Türkiye Ziraat Odaları Birliği) (2018); *Zirai ve iktisadi rapor 2007-2010*, <https://www.tzob.org.tr/zirai-iktisadi-raporlar#>, (Erişim Tarihi:18.11.2018).
- UNESCAP (2005); “Commonly Used Trade Indicators: A Note” https://artnet.unescap.org/tid/projects/artnetbk05_d2s3_4note.pdf, (Erişim Tarihi: 04.04.2019).
- Utkulu, Utku (2008); *Türkiye’de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması (Teoriden Pratiğe)*, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Uzundumlu, Ahmet Semih (2012); “Tarım Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”, *Alınları Zirai Bilimler Dergisi*; Cilt 22, Sayı 1, s. 34-44.

- Ürüt Kelleci, Serap (2009); “*Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'nin Rekabet Gücü: Karşılaştırmalı Üstünlükler Modeline Göre Sektörel Bir Analiz*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Aydın.
- WEF (2012); “*The Global Competitiveness Report 2012*”, World Economic Forum, Genava, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf, (Erişim Tarihi: 07.07.2018).
- Yalçınkaya Neslihan, M. Hakan Yalçınkaya ve Coşkun Çılbant (2006); “Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi,” *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, s. 97-118.
- Yapraklı, Sevda (2011); “Uluslararası Rekabet Gücünü Etkileyen Makroekonomik Faktörler: Türk İmalat Sanayi Üzerine Bir Uygulama,” *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22, s. 373-402.
- Yavuz, Fahri ve Tayfun Çağlayan (2005); *Türkiye’de Tarım*, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yazıcı, Murat (2017), “Çevre, Ekonomi İlişkisine Farklı Bir Bakış: Küresel Rekabet Gücü, Ekonomik Büyüme ve Karbondioksit Emisyonu,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Zonguldak.
- Yazmacıoğlu, Serap (2006); “*Türk Ayakkabı Sektörünün Avrupa Birliği Karşısında Rekabet Gücü*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İzmir.
- Yeni, Rahim ve Celile Özççek Dölekoğlu (2003); *Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri*, TEAE Yayınları, Yayın no 98, Ankara.
- Yu Miaojie (2011); “Patterns of Trade, Comparative Advantage and Productivity in the ASEAN-China-India Region,” *China Center for Economic Research (CCER)*, Peking University, https://www.researchgate.net/publication/228122128_Patterns_of_Trade_Comparative_Advantage_and_Productivity_in_the_ASEAN-China-India_Region, (Erişim Tarihi: 27.07.2018).
- Yurttañıkmaç, Ziya Çağlar (2014); “*Seçilmiş Ülkelerde Rekabet Gücünün Belirleyicileri ve Büyüme İlişkileri*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.
- Zerenler, Muammer, Necdet Türker ve Esen Şahin (2007); “Küresel Teknoloji, Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) ve Yenilik İlişkisi,” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 17, s. 653-667.
- Zhao, Zhongxiu ve Kevin Zhang (2007); “China's Industrial Competitiveness in the World”, *The Chinese Economy*, Cilt 40, Sayı 6, s. 6–23.

EKLER

Ek 1: Avrupa Birliği ile Ticaret

AVRUPA BİRLİĞİ İLE DIŞ TİCARET (Milyon ABD Doları)												
Dönem	İhracat				İthalat				Dış Ticaret Dengesi			
	AB İhracat Değeri	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (%)	Genel İhracat Değeri	Genel İhr. İçindeki Payı (%)	AB İthalat Değeri	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (%)	Genel İthalat Değeri	Genel İthalat İçindeki Payı (%)	AB Dış Ticaret Dengesi	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (AB) (%)	Genel Dış Ticaret Dengesi	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (Genel) (%)
1996	12.590	-	23.224	54,2	24.349	-	43.627	55,8	-11.759	-	-20.402	-
1997	13.471	7,0	26.261	51,3	26.128	7,3	48.559	53,8	-12.657	7,6	-22.298	9,3
1998	14.837	10,1	26.974	55,0	25.297	-3,2	45.921	55,1	-10.460	-17,4	-18.947	-15,0
1999	15.454	4,2	26.587	58,1	22.538	-10,9	40.671	55,4	-7.084	-32,3	-14.084	-25,7
2000	15.688	1,5	27.775	56,5	28.552	26,7	54.503	52,4	-12.864	81,6	-26.728	89,8
2001	17.576	12,0	31.334	56,1	19.841	-30,5	41.399	47,9	-2.265	-82,4	-10.065	-62,3
2002	20.458	16,4	36.059	56,7	25.698	29,5	51.554	49,8	-5.240	131,3	-15.495	53,9
2003	27.479	34,3	47.253	58,2	35.157	36,8	69.340	50,7	-7.677	46,5	-22.087	42,5
2004	36.699	33,6	63.167	58,1	48.131	36,9	97.540	49,3	-11.432	48,9	-34.373	55,6
2005	41.533	13,2	73.476	56,5	52.781	9,7	116.774	45,2	-11.248	-1,6	-43.298	26,0
2006	48.149	15,9	85.535	56,3	59.448	12,6	139.576	42,6	-11.299	0,4	-54.041	24,8
2007	60.754	26,2	107.272	56,6	68.472	15,2	170.063	40,3	-7.718	-31,7	-62.791	16,2
2008	63.719	4,9	132.027	48,3	74.513	8,8	201.964	36,9	-10.794	39,9	-69.936	11,4
2009	47.228	-25,9	102.143	46,2	56.616	-24,0	140.928	40,2	-9.388	-13,0	-38.786	-44,5
2010	52.934	12,1	113.883	46,5	72.391	27,9	185.544	39,0	-19.457	107,2	-71.661	84,8
2011	62.589	18,2	134.907	46,4	91.439	26,3	240.842	38,0	-28.850	48,3	-105.935	47,8
2012	59.398	-5,1	152.462	39,0	87.657	-4,1	236.545	37,1	-28.259	-2,0	-84.083	-20,6
2013	63.034	6,1	151.803	41,5	92.445	5,5	251.661	36,7	-29.411	4,1	-99.859	18,8
2014	68.514	8,7	157.610	43,5	88.784	-4,0	242.177	36,7	-20.269	-31,1	-84.567	-15,3
2015	63.998	-6,6	143.839	44,5	78.700	-11,4	207.234	38,0	-14.702	27,5	-63.395	-25,0
2016	68.366	6,8	142.530	48,0	77.501	-1,5	198.618	39,0	-9.136	-37,9	-56.089	-11,5
2017	73.904	-	156.992	47,1	85.314	-	233.803	36,5	-11.410	-	-76.811	-
2018	84.058	13,7	168.088	50,0	80.813	-5,3	223.082	36,2	3.244	-128,4	-54.994	-28,4

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2019); <http://risk.ticaret.gov.tr/data/572b3a8a1a79f50cd8a22b1a/11-avrupa%20birli%C4%9Fi%20ile%20dis%20ticaret.pdf> (Erişim Tarihi:02.05.2019)

Ek 2: Türkiye'nin Toplam İhracat-İthalat Değerleri

Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticari Değer
2007	İthalat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$170.062.714.501
2007	İhracat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$107.271.749.904
2008	İthalat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$201.963.574.109
2008	İhracat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$132.027.195.626
2009	İthalat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$140.928.421.211
2009	İhracat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$102.142.612.603
2010	İthalat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$185.544.331.852
2010	İhracat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$113.883.219.184
2011	İthalat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$240.841.676.274
2011	İhracat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$134.906.868.830
2012	İthalat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$236.545.140.909
2012	İhracat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$152.461.736.556
2013	İthalat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$251.661.250.110
2013	İhracat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$151.802.637.087
2014	İthalat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$242.177.117.073
2014	İhracat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$157.610.157.690
2015	İthalat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$207.206.508.911
2015	İhracat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$143.850.376.386
2016	İthalat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$198.618.235.047
2016	İhracat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$142.529.583.808
2017	İthalat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$233.799.651.234
2017	İhracat	Türkiye	Dünya	Toplam	\$156.992.940.414

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızdan düzenlenmiştir.

Ek 3: AB Toplam İthalat-İhracat Değerleri

Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticari Değer
2007	İthalat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.020.311.759.015
2007	İhracat	EU-28	Dünya	Toplam	\$1.757.322.861.912
2008	İthalat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.386.983.873.968
2008	İhracat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.026.062.968.838
2009	İthalat	EU-28	Dünya	Toplam	\$1.757.279.442.788
2009	İhracat	EU-28	Dünya	Toplam	\$1.600.133.814.196
2010	İthalat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.034.310.564.377
2010	İhracat	EU-28	Dünya	Toplam	\$1.805.984.618.692
2011	İthalat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.413.811.621.039
2011	İhracat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.177.818.288.822
2012	İthalat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.317.660.239.613
2012	İhracat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.179.089.557.540
2013	İthalat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.242.512.009.265
2013	İhracat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.311.656.429.614
2014	İthalat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.247.834.686.358
2014	İhracat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.260.956.348.004
2015	İthalat	EU-28	Dünya	Toplam	\$1.918.103.657.621
2015	İhracat	EU-28	Dünya	Toplam	\$1.983.791.217.559
2016	İthalat	EU-28	Dünya	Toplam	\$1.894.808.830.810
2016	İhracat	EU-28	Dünya	Toplam	\$1.930.664.436.496
2017	İthalat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.095.737.183.105
2017	İhracat	EU-28	Dünya	Toplam	\$2.120.912.083.987

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızdan düzenlenmiştir.

Ek 4: Kod 00- (Canlı hayvanlar, bölüm 03 altında yer alan hayvanlar hariç), İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	00	264.173.682
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	00	3.248.488.986
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	00	1.212.193.548
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	00	34.672.803
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	00	309.874.454
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	00	2.912.736.512
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	00	603.821.781
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	00	27.913.652
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	00	307.869.725
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	00	2.658.496.977
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	00	322.768.198
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	00	34.472.551
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	00	293.895.834
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	00	2.555.202.452
SITC Rev 4	2014	İthalat	Turkey	Dünya	00	139.890.691
SITC Rev 4	2014	İhracat	Turkey	Dünya	00	26.720.290
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	00	273.986.349
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	00	2.479.107.727
SITC Rev 4	2013	İthalat	Turkey	Dünya	00	346.448.315
SITC Rev 4	2013	İhracat	Turkey	Dünya	00	13.463.929
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	00	339.794.391
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	00	2.699.066.884
SITC Rev 4	2012	İthalat	Turkey	Dünya	00	852.073.894
SITC Rev 4	2012	İhracat	Turkey	Dünya	00	8142136
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	00	270.830.993
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	00	2.721.241.050
SITC Rev 4	2011	İthalat	Turkey	Dünya	00	1.028.120.815
SITC Rev 4	2011	İhracat	Turkey	Dünya	00	6.214.947
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	00	369.585.942
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	00	1.866.724.510
SITC Rev 4	2010	İthalat	Turkey	Dünya	00	333.080.206
SITC Rev 4	2010	İhracat	Turkey	Dünya	00	7.322.183
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	00	402.184.102
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	00	1.539.939.106
SITC Rev 4	2009	İthalat	Turkey	Dünya	00	33.664.037
SITC Rev 4	2009	İhracat	Turkey	Dünya	00	24.365.750
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	00	523.760.392
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	00	1.512.025.545
SITC Rev 4	2008	İthalat	Turkey	Dünya	00	41.447.705
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	00	12.922.246
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	00	629.258.420
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	00	1.398.720.188
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	00	23.920.567
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	00	7.078.446

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 5: Kod 01- Et ve et müstahzarları, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	01	5.839.393.241
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	01	12.511.954.490
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	01	87.859.388
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	01	594.789.678
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	01	6.052.370.637
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	01	12.046.638.332
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	01	47.000.139
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	01	402.853.424
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	01	6.504.652.406
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	01	10.240.179.849
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	01	115.493.507
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	01	487.940.749
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	01	7.172.249.218
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	01	11.626.731.653
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	01	12.105.818
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	01	720.719.208
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	01	6.839.831.634
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	01	11.654.599.957
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	01	29.282.819
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	01	672.832.366
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	01	6.946.681.621
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	01	11.465.870.346
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	01	99.743.009
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	01	577.574.278
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	01	7.819.807.494
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	01	11.561.039.343
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	01	514.810.338
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	01	427.716.127
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	01	6.706.553.435
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	01	8.356.007.682
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	01	251.235.428
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	01	236.687.967
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	01	6.813.395.485
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	01	6.594.005.450
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	01	2.451.088
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	01	173.826.605
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	01	7.792.188.557
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	01	7.843.977.982
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	01	4.067.094
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	01	102.716.807
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	01	6.914.091.851
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	01	5.717.990.795
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	01	1.438.785
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	01	54.108.018

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 6: Kod 02- Süt ürünleri ve kuş yumurtaları, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	02	741.093.279
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	02	13.079.909.235
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	02	126.409.596
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	02	711.469.294
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	02	726.667.615
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	02	11.098.495.888
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	02	115.589.771
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	02	612.622.568
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	02	728.717.333
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	02	11.536.693.579
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	02	160.937.229
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	02	544.044.582
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	02	1.015.915.891
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	02	14.769.701.242
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	02	203.639.684
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	02	749.446.496
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	02	966.896.689
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	02	13.542.220.365
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	02	167.910.849
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	02	687.943.606
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	02	953.895.909
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	02	12.198.606.627
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	02	123.564.525
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	02	575.949.211
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	02	994.489.705
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	02	12.195.758.395
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	02	115.182.233
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	02	510.253.737
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	02	901.262.696
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	02	10.226.701.404
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	02	139.460.641
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	02	324.180.012
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	02	911.991.952
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	02	7.902.962.304
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	02	120.113.915
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	02	267.711.432
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	02	1.121.995.323
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	02	9.951.885.282
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	02	132.629.319
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	02	254.621.519
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	02	1.050.337.822
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	02	8.744.795.737
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	02	119.282.928
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	02	178.958.547

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızdan düzenlenmiştir.

Ek 7: Kod 03- Balıklar (deniz memelileri hariç), kabuklular, yumuşakçalar ve su omurgasızları ile bunların müstahzarları, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	03	28.423.960.676
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	03	5.582.750.318
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	03	230.111.247
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	03	854.732.332
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	03	26.425.562.237
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	03	4.972.739.531
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	03	180.412.482
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	03	786.747.545
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	03	24.271.669.202
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	03	4.696.939.052
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	03	249.811.256
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	03	687.180.455
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	03	27.254.937.331
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	03	5.480.489.318
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	03	197.458.349
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	03	669.557.773
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	03	25.568.983.868
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	03	5.344.812.118
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	03	187.277.772
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	03	561.263.210
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	03	23.864.925.385
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	03	5.151.547.508
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	03	178.133.051
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	03	443.186.971
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	03	25.848.226.493
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	03	4.826.126.412
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	03	175.565.230
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	03	423.294.952
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	03	22.746.164.547
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	03	4.068.322.134
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	03	137.034.353
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	03	340.008.279
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	03	21.183.360.949
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	03	3.532.794.283
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	03	108.099.375
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	03	338.997.311
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	03	23.771.916.927
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	03	4.147.808.623
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	03	119.081.231
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	03	408.349.633
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	03	22.116.215.290
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	03	3.553.791.140
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	03	97.072.487
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	03	302.718.080

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 8: Kod 04- Tahıl ve tahıl müstahzarları, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	04	7.382.986.302
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	04	14.695.019.310
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	04	1.881.402.072
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	04	2.868.282.524
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	04	6.390.853.090
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	04	16.003.805.607
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	04	1.320.242.907
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	04	2.761.306.644
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	04	6.942.287.300
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	04	17.953.675.376
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	04	1.808.917.793
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	04	2.663.399.537
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	04	8.203.466.971
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	04	19.246.320.394
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	04	2.478.592.408
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	04	2.776.265.794
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	04	7.546.232.516
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	04	19.391.549.700
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	04	2.151.720.156
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	04	2.711.386.140
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	04	7.168.887.280
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	04	14.932.893.656
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	04	1.638.320.115
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	04	2.316.770.620
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	04	7.288.676.199
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	04	15.471.804.453
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	04	2.059.771.455
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	04	2.140.141.814
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	04	4.530.619.447
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	04	12.703.011.684
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	04	1.169.797.102
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	04	1.782.194.220
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	04	4.735.062.625
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	04	11.138.528.053
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	04	1.284.853.669
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	04	1.481.627.429
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	04	9.351.402.723
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	04	14.573.423.247
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	04	2.207.585.366
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	04	1.385.465.603
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	04	7.157.865.275
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	04	9.140.664.286
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	04	1.023.694.102
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	04	1.036.753.500

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 9: Kod 05- Sebze ve meyveler, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	05	35.916.516.680
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	05	14.209.806.618
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	05	1.208.372.786
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	05	6.882.831.919
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	05	33.623.640.092
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	05	13.407.996.416
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	05	1.087.875.372
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	05	6.718.338.617
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	05	33.204.349.558
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	05	12.813.449.796
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	05	1.049.592.591
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	05	7.648.648.972
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	05	34.041.527.063
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	05	15.271.480.714
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	05	991.414.624
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	05	7.558.624.836
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	05	31.956.095.296
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	05	15.249.029.752
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	05	847.535.670
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	05	6.874.041.160
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	05	29.098.498.176
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	05	14.252.376.633
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	05	826.218.209
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	05	6.549.385.287
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	05	30.883.383.256
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	05	13.645.214.335
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	05	859.876.643
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	05	6.693.581.986
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	05	27.694.608.821
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	05	11.672.541.167
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	05	697.068.976
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	05	6.150.777.342
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	05	26.917.814.804
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	05	10.057.396.877
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	05	617.717.449
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	05	5.352.160.553
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	05	31.450.566.242
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	05	11.522.395.720
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	05	805.762.533
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	05	5.306.282.149
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	05	28.286.485.397
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	05	9.971.445.723
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	05	456.384.203
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	05	4.901.711.101

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 10: Kod 06- Şeker, şeker müstahzarları ve bal, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	06	2.977.298.941
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	06	3.280.621.191
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	06	208.606.314
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	06	611.505.379
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	06	2.963.210.862
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	06	2.843.483.856
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	06	257.725.282
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	06	544.192.227
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	06	2.886.116.597
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	06	2.610.439.649
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	06	166.078.946
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	06	583.443.861
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	06	3.686.759.555
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	06	3.048.135.500
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	06	127.833.571
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	06	689.866.379
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	06	4.564.835.661
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	06	2.959.240.153
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	06	107.221.371
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	06	647.953.010
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	06	4.181.813.601
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	06	3.279.845.525
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	06	97.604.405
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	06	512.285.468
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	06	4.826.198.231
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	06	2.839.761.879
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	06	63.956.467
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	06	481.240.620
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	06	2.915.431.901
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	06	2.818.802.368
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	06	52.891.380
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	06	395.561.245
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	06	2.899.983.251
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	06	2.230.929.839
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	06	56.750.644
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	06	301.242.284
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	06	3.412.902.401
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	06	2.139.953.264
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	06	92.128.899
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	06	352.240.349
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	06	2.873.882.574
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	06	2.119.207.226
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	06	57.185.540
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	06	304.115.982

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 11: Kod 07- Kahve, çay, kakao, baharat ve bunlardan yapılan mamuller, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	07	20.814.551.272
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	07	9.230.258.195
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	07	1.079.399.029
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	07	724.050.048
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	07	20.926.183.277
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	07	8.754.460.346
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	07	888.276.895
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	07	690.716.745
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	07	20.552.400.666
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	07	8.572.276.392
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	07	869.499.799
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	07	747.360.775
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	07	20.818.535.379
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	07	9.604.903.905
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	07	818.347.063
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	07	837.731.027
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	07	19.062.391.139
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	07	9.178.333.121
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	07	755.119.116
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	07	797.441.598
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	07	20.837.353.043
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	07	8.942.600.392
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	07	688.579.412
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	07	690.673.513
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	07	24.007.573.599
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	07	8.771.819.096
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	07	707.021.754
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	07	629.154.936
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	07	18.131.617.092
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	07	7.328.473.157
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	07	579.960.090
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	07	539.546.267
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	07	15.962.277.990
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	07	6.102.436.867
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	07	444.507.992
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	07	473.294.949
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	07	16.420.651.950
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	07	6.221.174.246
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	07	445.156.463
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	07	501.288.094
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	07	13.402.141.540
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	07	5.476.704.903
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	07	373.564.845
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	07	463.044.120

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 12: Kod 08- Hayvan yemi (öğütülmemiş tahıllar hariç), İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	08	10.865.322.259
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	08	6.454.601.802
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	08	1.578.674.614
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	08	188.195.532
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	08	10.646.855.665
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	08	5.724.119.371
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	08	1.327.258.047
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	08	132.796.548
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	08	11.958.134.298
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	08	5.632.918.008
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	08	1.116.740.838
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	08	115.935.802
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	08	14.347.975.561
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	08	6.178.770.317
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	08	1.330.961.379
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	08	164.565.859
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	08	13.987.298.810
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	08	5.964.942.391
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	08	1.594.689.111
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	08	204.128.440
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	08	13.613.393.342
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	08	5.603.575.393
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	08	1.327.983.738
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	08	134.579.347
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	08	12.617.907.941
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	08	5.094.768.442
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	08	859.317.949
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	08	55.989.079
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	08	11.390.950.451
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	08	4.232.671.630
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	08	741.317.876
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	08	31.140.893
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	08	11.181.605.494
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	08	3.673.605.234
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	08	556.398.218
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	08	74.809.287
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	08	13.107.632.024
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	08	3.528.863.577
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	08	772.974.856
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	08	68.180.720
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	08	9.674.161.504
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	08	2.878.113.604
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	08	550.233.552
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	08	12.399.504

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 13: Kod 09- Çeşitli yenilebilir ürünler ve müstahzarlar, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	09	4.110.706.517
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	09	16.642.602.713
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	09	709.200.489
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	09	819.215.392
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	09	3.695.995.979
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	09	14.917.753.930
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	09	621.482.544
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	09	857.201.347
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	09	3.531.452.618
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	09	14.188.845.090
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	09	648.723.382
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	09	827.634.978
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	09	3.823.342.825
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	09	16.599.110.653
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	09	669.864.047
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	09	963.141.377
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	09	3.618.577.742
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	09	14.833.316.146
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	09	596.316.173
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	09	941.616.660
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	09	3.388.979.782
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	09	12.753.504.701
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	09	508.184.639
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	09	877.093.912
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	09	3.454.777.683
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	09	12.288.246.892
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	09	504.603.398
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	09	918.019.817
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	09	3.024.422.077
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	09	9.986.326.468
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	09	403.035.877
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	09	691.209.455
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	09	2.871.361.599
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	09	9.507.851.097
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	09	366.937.503
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	09	637.919.633
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	09	2.939.389.097
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	09	10.231.369.519
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	09	403.321.986
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	09	762.953.077
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	09	2.507.837.514
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	09	9.089.811.600
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	09	380.826.535
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	09	560.851.496

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 14: Kod 11– İçecekler, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	11	6.493.432.319
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	11	33.408.852.982
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	11	219.974.339
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	11	315.721.091
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	11	6.151.844.539
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	11	30.484.633.925
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	11	190.284.313
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	11	286.663.053
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	11	6.151.926.543
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	11	30.076.568.611
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	11	221.746.472
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	11	311.070.108
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	11	6.633.264.270
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	11	32.905.520.779
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	11	228.409.110
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	11	318.343.174
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	11	6.549.742.745
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	11	33.084.613.161
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	11	196.958.569
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	11	286.943.714
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	11	6.293.158.643
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	11	31.823.126.527
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	11	151.157.327
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	11	255.150.681
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	11	6.379.850.444
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	11	29.986.587.461
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	11	150.681.823
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	11	230.182.498
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	11	5.996.589.239
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	11	24.238.453.875
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	11	81.733.356
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	11	201.025.946
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	11	5.919.688.408
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	11	21.416.788.620
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	11	79.172.249
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	11	175.891.494
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	11	6.546.413.634
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	11	25.062.685.816
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	11	64.575.474
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	11	186.141.510
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	11	6.260.616.872
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	11	23.832.453.553
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	11	50.986.165
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	11	160.755.844

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 15: Kod 12- Tütün ve tütün imalatı, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	12	3.074.109.167
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	12	6.328.132.361
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	12	529.369.029
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	12	946.199.456
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	12	2.915.090.386
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	12	6.296.688.436
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	12	590.524.575
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	12	1.006.056.118
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	12	3.293.798.255
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	12	6.073.406.815
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	12	537.724.769
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	12	918.492.119
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	12	3.545.594.845
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	12	6.992.534.295
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	12	563.679.916
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	12	1.072.107.995
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	12	3.445.016.152
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	12	7.182.549.897
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	12	505.923.936
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	12	904.504.217
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	12	3.442.140.119
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	12	7.006.272.699
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	12	487.427.233
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	12	842.431.916
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	12	3.522.306.108
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	12	6.793.498.873
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	12	400.500.310
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	12	670.625.355
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	12	3.181.846.541
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	12	5.588.584.173
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	12	368.273.876
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	12	697.027.416
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	12	3.036.450.914
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	12	4.120.179.788
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	12	400.124.187
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	12	757.498.976
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	12	2.795.003.253
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	12	4.072.505.538
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	12	391.693.703
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	12	704.549.605
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	12	2.843.257.980
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	12	3.294.633.649
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	12	302.125.467
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	12	643.798.895

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 16: Kod 21- Post, deri ve kürklü deriler, ham, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	21	763.956.036
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	21	2.110.730.777
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	21	112.881.761
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	21	2683681
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	21	727.408.471
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	21	1.841.041.424
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	21	80.226.620
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	21	1533335
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	21	818.007.821
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	21	3.140.501.205
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	21	100.044.246
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	21	2319029
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	21	1.135.505.090
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	21	3.060.174.712
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	21	242.474.776
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	21	4630423
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	21	1.163.197.632
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	21	4.603.690.662
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	21	380.540.077
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	21	6702880
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	21	947.848.474
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	21	3.807.042.792
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	21	406.931.891
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	21	3533304
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	21	942.312.440
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	21	3.466.960.371
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	21	409.064.635
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	21	3.882.128
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	21	708.587.560
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	21	2.747.294.318
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	21	225.910.279
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	21	5.495.757
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	21	490.050.419
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	21	1.638.249.028
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	21	123.258.476
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	21	6.033.761
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	21	776.694.653
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	21	1.837.857.445
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	21	236.213.147
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	21	10.701.616
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	21	850.734.607
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	21	1.472.176.070
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	21	327.346.469
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	21	16.407.038

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 17: Kod 22- Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	22	10.195.110.403
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	22	1.066.888.271
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	22	1.741.442.041
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	22	223.195.404
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	22	9.569.752.947
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	22	985.649.936
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	22	1.667.808.776
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	22	308.935.420
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	22	9.355.051.433
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	22	807.939.790
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	22	1.723.795.156
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	22	137.771.501
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	22	10.968.859.935
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	22	1.060.452.845
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	22	2.099.509.546
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	22	191.988.587
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	22	12.212.284.207
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	22	1.136.271.974
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	22	1.474.197.267
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	22	215.198.671
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	22	11.352.002.333
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	22	766.754.722
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	22	1.497.781.589
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	22	182.059.638
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	22	10.564.006.915
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	22	939.203.527
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	22	1.541.129.598
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	22	159.531.828
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	22	8.608.716.233
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	22	593.224.094
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	22	1.410.707.033
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	22	125.946.070
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	22	8.466.114.551
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	22	521.795.730
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	22	914.276.550
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	22	95.370.596
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	22	11.070.811.558
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	22	871.252.829
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	22	1.320.080.856
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	22	89.400.259
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	22	7.043.647.397
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	22	598.781.357
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	22	901.797.384
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	22	90.799.019

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 18: Kod 23- Kauçuk, ham (sentetik ve rejenere dahil), İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	23	5.201.251.758
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	23	2.360.953.238
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	23	990.906.962
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	23	45.255.512
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	23	3.871.534.937
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	23	1.949.980.048
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	23	711.291.112
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	23	37.790.899
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	23	4.142.400.596
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	23	2.135.723.643
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	23	790.062.336
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	23	36.795.051
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	23	5.334.298.700
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	23	2.767.264.206
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	23	971.013.704
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	23	51.177.446
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	23	6.096.734.004
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	23	2.988.470.324
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	23	1.102.413.470
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	23	57.785.288
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	23	7.100.779.628
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	23	3.493.782.591
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	23	1.252.745.369
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	23	54.034.527
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	23	10.066.738.698
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	23	3.417.359.827
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	23	1.650.181.357
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	23	60.368.733
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	23	6.309.391.129
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	23	2.609.675.315
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	23	1.016.125.501
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	23	35.214.595
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	23	3.239.688.473
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	23	2.150.104.956
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	23	568.752.667
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	23	20.621.976
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	23	6.264.209.531
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	23	1.959.896.465
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	23	945.313.972
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	23	30.861.488
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	23	5.289.633.152
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	23	1.766.350.817
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	23	723.490.829
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	23	15.272.100

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 19: Kod 24- Mantar ve odun, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	24	6.692.300.756
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	24	7.042.570.904
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	24	529.809.502
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	24	27.963.332
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	24	6.576.748.957
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	24	6.160.074.701
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	24	589.497.105
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	24	22.949.497
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	24	6.394.928.357
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	24	6.264.202.436
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	24	740.695.400
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	24	27.787.951
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	24	6.954.331.082
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	24	7.572.482.385
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	24	659.586.187
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	24	34.116.779
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	24	6.630.673.002
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	24	7.140.815.203
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	24	605.490.387
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	24	32.730.986
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	24	6.410.191.323
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	24	6.220.570.824
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	24	718.406.542
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	24	37.642.447
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	24	7.273.129.141
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	24	6.244.948.318
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	24	604.820.748
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	24	37.423.285
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	24	6.722.263.510
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	24	5.627.011.178
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	24	462.118.817
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	24	41.331.480
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	24	5.456.394.621
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	24	4.549.626.319
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	24	359.766.714
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	24	37.432.606
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	24	8.753.835.903
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	24	5.445.195.910
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	24	548.540.402
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	24	30.617.284
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	24	9.984.138.533
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	24	5.590.947.515
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	24	540.391.776
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	24	32.913.578

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 20: Kod 25- Kağıt ve kağıt hamuru, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	25	5.698.335.630
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	25	5.155.736.438
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	25	949.661.693
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	25	21.825.717
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	25	5.366.029.152
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	25	4.320.801.654
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	25	742.891.705
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	25	23.990.817
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	25	5.967.694.081
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	25	3.999.811.952
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	25	737.712.095
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	25	24.259.454
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	25	5.906.151.689
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	25	4.303.271.627
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	25	683.453.110
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	25	34.836.171
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	25	6.217.406.442
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	25	4.423.435.582
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	25	645.108.923
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	25	29.020.206
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	25	6.635.321.657
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	25	4.559.720.516
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	25	560.062.667
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	25	8477736
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	25	7.573.473.885
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	25	4.982.061.252
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	25	602.625.329
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	25	27.797.910
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	25	7.172.161.537
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	25	3.801.433.401
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	25	544.955.791
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	25	14.611.812
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	25	4.838.141.729
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	25	2.918.566.195
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	25	342.628.913
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	25	5.745.110
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	25	6.997.366.067
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	25	3.636.437.053
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	25	472.991.478
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	25	7.407.046
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	25	6.692.758.713
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	25	3.090.190.805
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	25	411.183.712
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	25	1.470.202

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 21: Kod 26- Tekstil elyafı (yün topları (topakları) ve diğer taranmış yünler hariç) ve bunların atıkları (iplik veya kumaş imalatından olmayanlar), İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	26	3.828.913.438
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	26	3.646.017.021
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	26	3.073.983.480
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	26	340.639.884
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	26	3.494.452.126
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	26	3.392.761.764
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	26	2.485.056.205
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	26	358.192.900
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	26	3.505.432.850
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	26	3.455.986.472
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	26	2.469.096.151
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	26	345.241.846
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	26	4.051.973.836
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	26	4.070.376.675
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	26	3.094.256.477
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	26	333.145.804
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	26	4.055.615.042
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	26	4.090.985.305
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	26	2.990.897.744
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	26	351.201.156
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	26	3.784.215.566
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	26	3.856.451.486
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	26	2.691.825.699
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	26	360.288.354
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	26	4.863.058.834
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	26	3.618.775.131
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	26	3.338.951.337
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	26	438.079.325
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	26	3.325.640.027
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	26	3.285.699.989
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	26	2.948.805.990
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	26	263.705.499
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	26	2.425.381.237
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	26	2.349.752.165
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	26	1.895.158.259
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	26	192.393.479
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	26	3.740.338.656
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	26	2.444.567.508
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	26	2.074.340.453
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	26	302.773.346
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	26	3.816.825.692
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	26	2.373.301.761
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	26	2.421.004.294
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	26	306.807.540

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 22: Kod 29- Başka yerde sınıflandırılmamış hayvansal ve bitkisel ham maddeler, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	29	5.653.789.877
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	29	7.083.072.851
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	29	335.863.175
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	29	181.232.795
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	29	5.701.790.118
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	29	6.457.264.983
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	29	329.277.198
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	29	192.101.546
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	29	5.831.173.681
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	29	6.229.091.370
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	29	332.146.515
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	29	182.679.191
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	29	6.549.466.328
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	29	6.946.192.246
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	29	360.283.972
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	29	213.187.453
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	29	6.372.921.181
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	29	6.883.821.273
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	29	359.482.038
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	29	192.323.739
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	29	6.426.141.171
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	29	6.570.283.849
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	29	320.034.617
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	29	173.668.833
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	29	6.375.351.156
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	29	6.388.174.896
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	29	315.977.917
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	29	172.785.342
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	29	5.483.649.732
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	29	5.598.710.714
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	29	269.006.225
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	29	132.361.803
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	29	5.336.816.933
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	29	5.040.790.888
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	29	233.506.693
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	29	114.458.424
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	29	5.897.498.940
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	29	5.633.985.281
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	29	257.390.287
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	29	117.564.933
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	29	4.965.374.498
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	29	4.904.559.465
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	29	221.861.850
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	29	108.226.702

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 23: Kod 41- Hayvansal sıvı ve katı yağlar, Türkiye ve AB, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	41	402.310.654
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	41	468.651.493
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	41	77.473.184
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	41	8.466.275
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	41	421.858.855
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	41	543.875.833
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	41	76.391.997
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	41	19.267.290
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	41	484.795.177
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	41	83.623.442
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	41	12.954.211
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	41	484.360.439
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	41	625.460.386
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	41	138.905.150
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	41	24.694.112
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	41	527.304.956
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	41	891.397.736
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	41	129.891.472
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	41	11.786.149
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	41	596.851.124
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	41	938.099.134
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	41	160.013.492
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	41	6.043.737
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	41	430.977.024
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	41	821.190.208
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	41	148.777.889
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	41	9.060.542
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	41	311.330.940
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	41	576.994.329
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	41	136.850.836
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	41	13.367.261
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	41	315.557.875
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	41	576.510.395
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	41	106.313.041
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	41	2.827.343
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	41	418.387.319
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	41	796.140.975
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	41	154.218.995
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	41	26.496.908
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	41	324.277.412
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	41	449.943.673
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	41	109.693.060
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	41	144.773

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 24: Kod 42- Birleşik bitkisel katı ve sıvı yağlar ile fraksiyonları, ham, rafine edilmiş, İhracat ve İthalat Değerleri

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	42	10.538.684.902
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	42	5.342.290.938
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	42	1.270.447.456
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	42	864.157.741
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	42	8.808.718.674
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	42	1.594.627.460
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	42	824.035.355
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	42	8.913.306.518
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	42	1.677.941.072
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	42	809.911.356
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	42	9.901.364.562
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	42	4.812.899.800
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	42	1.875.540.578
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	42	930.065.028
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	42	10.288.098.212
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	42	5.239.759.185
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	42	1.590.085.991
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	42	870.658.404
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	42	10.690.674.329
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	42	4.812.407.517
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	42	1.611.867.834
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	42	557.835.632
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	42	11.072.419.538
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	42	4.295.963.551
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	42	1.351.268.268
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	42	461.983.717
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	42	8.160.061.314
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	42	3.231.735.703
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	42	794.242.230
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	42	215.460.021
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	42	7.236.945.707
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	42	2.822.911.404
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	42	929.568.602
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	42	240.196.521
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	42	11.045.809.417
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	42	3.499.069.722
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	42	1.446.455.392
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	42	269.283.843
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	42	7.221.866.875
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	42	2.746.670.677
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	42	641.286.816
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	42	205.604.119

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

Ek 25: Kod 43- Başka yerde sınıflandırılmamış hayvansal veya bitkisel katı ve sıvı yağlar, işlem görmüş; hayvansal veya bitkisel kökenli mumlar; hayvansal veya bitkisel katı veya sıvı yağların yemeye uygun olmayan karışımları veya müstahzarları,

Sınıflandırma	Yıl	Ticaret Akışı	Muhabir	Ortak	Emtia Kodu	Ticaret Değeri (US\$)
SITC Rev 4	2017	İthalat	EU-28	Dünya	43	1.215.243.653
SITC Rev 4	2017	İhracat	EU-28	Dünya	43	285.130.438
SITC Rev 4	2017	İthalat	Türkiye	Dünya	43	70.104.922
SITC Rev 4	2017	İhracat	Türkiye	Dünya	43	12.003.987
SITC Rev 4	2016	İthalat	EU-28	Dünya	43	794.782.030
SITC Rev 4	2016	İhracat	EU-28	Dünya	43	258.700.069
SITC Rev 4	2016	İthalat	Türkiye	Dünya	43	43.167.920
SITC Rev 4	2016	İhracat	Türkiye	Dünya	43	12.179.817
SITC Rev 4	2015	İthalat	EU-28	Dünya	43	606.986.509
SITC Rev 4	2015	İhracat	EU-28	Dünya	43	238.433.380
SITC Rev 4	2015	İthalat	Türkiye	Dünya	43	55.390.475
SITC Rev 4	2015	İhracat	Türkiye	Dünya	43	14.204.901
SITC Rev 4	2014	İthalat	EU-28	Dünya	43	687.656.017
SITC Rev 4	2014	İhracat	EU-28	Dünya	43	244.035.662
SITC Rev 4	2014	İthalat	Türkiye	Dünya	43	71.605.536
SITC Rev 4	2014	İhracat	Türkiye	Dünya	43	36.802.671
SITC Rev 4	2013	İthalat	EU-28	Dünya	43	704.153.371
SITC Rev 4	2013	İhracat	EU-28	Dünya	43	299.507.649
SITC Rev 4	2013	İthalat	Türkiye	Dünya	43	60.349.862
SITC Rev 4	2013	İhracat	Türkiye	Dünya	43	331.071.527
SITC Rev 4	2012	İthalat	EU-28	Dünya	43	561.367.848
SITC Rev 4	2012	İhracat	EU-28	Dünya	43	269.617.188
SITC Rev 4	2012	İthalat	Türkiye	Dünya	43	67.648.975
SITC Rev 4	2012	İhracat	Türkiye	Dünya	43	484.265.658
SITC Rev 4	2011	İthalat	EU-28	Dünya	43	536.135.750
SITC Rev 4	2011	İhracat	EU-28	Dünya	43	295.593.966
SITC Rev 4	2011	İthalat	Türkiye	Dünya	43	69.720.922
SITC Rev 4	2011	İhracat	Türkiye	Dünya	43	373.356.188
SITC Rev 4	2010	İthalat	EU-28	Dünya	43	317.698.244
SITC Rev 4	2010	İhracat	EU-28	Dünya	43	206.105.453
SITC Rev 4	2010	İthalat	Türkiye	Dünya	43	36.484.688
SITC Rev 4	2010	İhracat	Türkiye	Dünya	43	105.021.484
SITC Rev 4	2009	İthalat	EU-28	Dünya	43	187.920.602
SITC Rev 4	2009	İhracat	EU-28	Dünya	43	240.118.467
SITC Rev 4	2009	İthalat	Türkiye	Dünya	43	32.427.099
SITC Rev 4	2009	İhracat	Türkiye	Dünya	43	174.655.651
SITC Rev 4	2008	İthalat	EU-28	Dünya	43	292.298.226
SITC Rev 4	2008	İhracat	EU-28	Dünya	43	282.426.794
SITC Rev 4	2008	İthalat	Türkiye	Dünya	43	34.202.608
SITC Rev 4	2008	İhracat	Türkiye	Dünya	43	263.220.581
SITC Rev 4	2007	İthalat	EU-28	Dünya	43	163.592.228
SITC Rev 4	2007	İhracat	EU-28	Dünya	43	216.115.703
SITC Rev 4	2007	İthalat	Türkiye	Dünya	43	24.889.531
SITC Rev 4	2007	İhracat	Türkiye	Dünya	43	78.788.867

Kaynak: Birleşmiş Milletler Veri Portalı'ndan alınan verilerle, tarafımızca düzenlenmiştir.

ÖZ GEÇMİŞ

19 Mart 1986 tarihinde Ankara'da doğdum. İlköğrenimimi Çağlar İlköğretim Okulu'nda tamamladım. Lise öğrenimimi Yenimahalle Mustafa Kemal Lisesi'nde tamamladım. 2004-2008 yıllarında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İktisat Bölümü'nde lisans öğrenimi gördüm. 2010-2012 yılları arasında Ziraat Bankası'nda çalıştım. Halen Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı öğrencisiyim. Evli ve iki çocuk annesiyim.

